

İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri

Der. Jacques Perriault

Fransızca'dan Çeviren: Hüseyin Köse

İLETİŞİM BİLİMLERİNİN UNUTULMUŞ KÖKENLERİ • Der. Jacques Perriault

JACQUEŞ PERRIAULT

Paris Ouest-Nanterre La Défense Üniversitesi'nden emekli enformasyon ve iletişim bilimleri profesörüdür. Fransız Enformasyon ve İletişim Bilimleri Derneğı'nin eski başkanı olan Perriault, CNRS'in Enformasyon ve İletişim Bilimleri Enstitüsü Bilimsel Konseyi üyesi ve yine aynı yerde Bilgi Endüstrisi bölümü sorumlusudur.

Ayrıntı: 987
İnceleme Dizisi: 273

İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri
Der. Jacques Perriault

Kitabın Özgün Adı
Racines Oubliés des Sciences de la Communication

Fransızcadan Çeviren
Hüseyin Köse

Yayıma Hazırlayan
Nihan Somay

Son Okuma
Ahmet Batmaz

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

© cnrs éditions, pour la version française, 2016

Kapak Fotoğrafı
Doug Armand / Photographer's choice / Getty images turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, Nisan 2016

Baskı Adedi 2000

ISBN 978-605-314-091-7
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI

Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Çağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi

facebook.com/ayrintiyayinevi

instagram.com/ayrintiyayinlari

Jacques Perriault

İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR
Annie Thébaud-Mony

BERABER
Richard Sennett

HAYATIN ANLAMI
Terry Eagleton

DUYURU
Michael Hardt-Antonio Negri

KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?
Arif Dirlik

İSYAN PAZARLANIYOR
Joseph Heath & Andrew Potter

VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ
Gülay Er Pasin

TUHAF ALAN
Burcu Canar

ÜTOPYA
Nilnur Tandoğmuş

AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ
Michel Foucault

İŞLETME HASTALIĞINA
TUTULMUŞ TOPLUM
Vincent de Gaulejac

ETİN CİNSEL POLİTİKASI
Carol J. Adams

TOPLUMLA YÜZLEŞME
Zülküf Kara

İKOMÜNİZM
Colin Cremin

KÜRESEL ÇARKIN DIŞINDA
KALANLAR
Kathrin Hartmann

AZINLIĞIN ZENGİNLİĞİ
HEPİMİZİN ÇIKARINA MIDIR?
Zygmunt Bauman

PSİKOLOJİDE SÖZ VE ANLAM
ANALİZİ
Sibel A. Arkonaç

ÇALIŞMA SORUNU
Kathi Weeks

BENLİK YANILSAMASI
Bruce Hood

VAHŞİ HUKUK
Cormac Cullinan

TÜRKİYE KENTLEŞMESİNİN
TOPLUMSAL ARKEOLOJİSİ
Erbatur Çavuşoğlu

MARKSİZMDEN SONRA MARX
Tom Rockmore

OYUN, OYUNBAZLIK,
YARATICILIK VE İNOVASYON
Patrick Bateson & Paul Martin

İLAHİ GAZAP:
DEHA NEDİR? DÂHİ KİMDİR?
Darrin M. McMahon

HARCIYORUM ÖYLEYSE VARIM
Ekonominin Gerçek Maliyeti
Philip Roscoe

KREDİOKRASİ
ve Borç Reddi Davası
Andrew Ross

ZİHİN VE DOĞA ARASINDA
Bir Psikoloji Tarihi
Roger Smith

ÖZGÜRLÜK
Zygmunt Bauman

ZAMANI YAŞAMAK
Jean Chesneaux

CAN ÇEKİŞEN İMPARATORLUK
Francis Shor

SÜREKLİ DEVRİM TEORİSİ
Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti
Michael Löwy

ŞİDDETSİZ DİRENİŞ
Felsefi Bir Giriş
Todd May

AYDINLAR SOSYALİZMİ
Jan Wacław Makhayski

Jacques Perriault

**İletişim Bilimlerinin
Unutulmuş Kökenleri**

İçindekiler

Genel Sunum: İletişim Bilimlerinin Bilinmeyen Kaynakları.....	9
<i>Jacques Perriault</i>	
Aydınlanma Çağı'ndan İletişim ve Enformasyon Bilimlerinin Doğuşuna: Sosyokültürel Bağlantı.....	27
<i>Anne-Marie Laulan</i>	
Birleşik Devletler'de 1940'lı Yıllar Askeri Koşullarında İletişim Bilimleri Alanının Doğuşu	35
<i>Serge Proulx</i>	
Toplumsal Hareketlerin Kavşağında Medya	47
<i>Jean-Paul Lafrance</i>	
Eğitim ve İletişim Arasındaki İlişkiler	61
<i>Geneviève Jacquinot-Delaunay</i>	
Abraham Moles ve Robert Escarpit: İki Unutulmuş Sima	71
<i>Anne-Marie Laulan</i>	

Pierre Schaeffer ve Araştırma Servisi, 1960-1974	79
<i>Jocelyne Tourmet-Lammer</i>	
Jacques Ellul'ün Güncelliği: Teknisyen Bir Toplumda İletişim	91
<i>André Vitalis</i>	
Yaşamöyküleri ve Kendiliğin Fethi: Henri Desroche ve	
Paul-Henry Chombart de Lauwe	103
<i>Thierry Paquot</i>	
Edgar Morin: İletişim ve Karmaşık Düşünce	115
<i>Bernard Dagenais</i>	
Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir.	
İletişimin Güncel Bir Kuramı	129
<i>Dominique Wolton</i>	
Küçük Sözlük	133
Yazarlar	137
Dizi	141

Genel Sunum
İletişim Bilimlerinin Bilinmeyen Kaynakları
Jacques Perriault

Temeller dizisinin bu kitabının amacı, iletişim bilimlerinin bilinmeyen, hatta unutulmuş kaynakları konusunda okuru bilgilendirmektir. İletişim bilimleri araştırır, gözlemler, tasnif eder ve birlikte yaşama düşüncesine katkıda bulunan tartışmaları, bilgileri, haber yayınlarını, paylaşım ve değişimin olgularını yorumlar. İletişim bilimlerinin gözlemlediği olgular özellikle şunlardır: Teknik araçlar ve kullanımları, sembolik ve işlevsel pratikler, diller, düzenlemeler, bilgi ve enformasyon dolaşımları, polemikler, politikalar ve stratejiler. Tüm bunların nihai kazancı “birlikte yaşama”dır (Wolton, 2009).

Birkaç Tarihsel Hatırlatma

İletişim bilimlerinin tarihi halen inşa halindedir. Yüce Antikçağ'dan bu yana, insanlar iletişim kurma biçimleri ve etkileri üzerine kafa yormuşlardır. İletişimin sunduğu avantajlar sınırsızdır: İktidar ve rıza üretimi; doğayı ve toplumları, özellikle de toplumsal ilişkileri anlama olanağı. Bu yararlılıkların doğası, söz konusu disiplinin tıpkı enformatik, otomatik belge dağıtım ve düzenleme teknikleri gibi araçlarla olduğu kadar antropoloji, sosyoloji ve siyaset bilimiyle olan tematik yakınlığını da gözler önüne serer. Geriye tüm bunları; birbirini izleyen paradigmlar, kuramlar seçeresi ve düşünce zincirlemeleri içine yerleştirmek kalır.

Elinizdeki yapıt buna katkıda bulunmayı istiyor. Burada Michel Foucault'nun kastettiği anlamda, bir ya da birçok kuram tarafından az çok temeli atılmış bir faaliyet alanına uygun nitelikteki nadir bilgileri yeniden bir araya getirmekten ibaret olan bir düşüncenin kesintiye uğramış tarihinin arkeolojik bir çalışması söz konusu. Bu faaliyet alanı, yukarıda tanımlanmış yapılmış olan ve nihai ereği "birlikte yaşama" şeklinde tarif edilen iletişim bilimleridir ve kendi bağlayıcı disiplini ne olursa olsun, tersinden ele alınmış soy zincirlerini önceden kabul eden retro bir tarih anlayışı inşa etmeksizin uygun teorik bilgileri saptamak için vardır.

Temeller dizisinin bu kitabı *Hermès* dergisinin Anne-Marie Laulan ile birlikte yönettiğimiz bu izleğine adanmış sayısına (2007 tarihli 48. sayı) referansta bulunuyor. Kitapta uygun gördüğümüz üç aşamalı dönemselleştirme ise şöyle:

Birinci evre, özellikle radyofoninin* gelişiminin yol açtığı iletişim üzerine düşüncelerle birlikte otuzlu yılları kapsar.

- İkincisi, altmışlı yıllardan itibaren başlar. Bu evre (Belçika, Fransa, Kanada ve Latin Amerika'da) medyaya çağrıda bulunan toplumsal hareketlerin taleplerinin, televizyonun yaygınlaşmasının ve İkinci Dünya Savaşı'nın izlerini taşır. Yine bu evrede, Avrupa'da olduğukadar Birleşik Devletler'de de *kitle iletişim araçları* üzerine eleştirel bir düşüncenin ortaya çıktığı gözlenir.

Üçüncü dönem yetmişli yıllar dönemecinde başlar. Tıpkı radyo ve videonun militanca uygulamalarında olduğu gibi aydınlar kuşatması bu kez medya araçları üzerine yapılan tartışmada yoğunlaşır. 1968'de iletişim olguları pek çok ülkede ve H. M. Enzensberger, H. Marcuse, G. Deleuze, J. Baudrillard gibi medya ve iktidar arasındaki ilişkilerin eleştirel boyutlarını irdeleyen yazarlarda büyük bir patlama yaratır. Bu on yılın ortasında -1975- iletişimin sorunu, teknik ideolojinin daha genel bir eleştirisi içinde erir. M. Heidegger (*Teknik Sorunu*, 1954), L. Mumford (*Teknik ve Uygarlık*, 1946), J. Ellen (*Teknik Sistem*, 1977) gibi yazarlar teknik, iletişim ve iktidar arasındaki ilişkiler üzerine yapılan tartışmalarda sıklıkla başvurulan ve göz önünde bulundurulmuş isimler olur. İlerleme kavramı, 1977'de yayınlanan İlerlemenin Sakıncaları adlı kolektif bir kitapla yeniden tartışmaya açılır. Bu kitap, teknik ilerlemenin aynı zamanda toplumsal gerilemeye yol açtığı durumlar

* Radyofoni: Elektromanyetik dalgalar aracılığıyla ses ve ileti aktarımı. (ç.n.)

üzerine bir inceleme niteliğindedir. İletişim makinesi kavramının ortaya çıkması da yine bu on yıllık dönemde olur (P. Schaffer, 1970¹; A. Mules, 1970; R. Escarpit, 1975).

Bundan böyle pek çok yazarda olduğu gibi kamuoyu nezdinde de iletişim kavramı ile teknoloji arasında, üstelik bu sonuncusu hiçbir zaman iletişimin yalnızca bir aracı olmadığı halde, kopmaz bir bağ kurulur. İnternetin gelişi türler karmaşasını daha da güçlendirecektir.

İzleyen on yıllık sürede, 1980-1990 arası dönemde, önemli bir epistemolojik kopuşa tanık olunur. Artık düşüncenin kalbinde yer alan şey araç değil, bundan yararlanan erkek ya da kadın, yani kullanıcıdır. 1950'li yıllarda (E. Katz, D. Foulkes) kullanımlar ve doyumlar kavramını dillendiren Amerikan okulu daha şimdiden, üstelik global düzeyde, kullanıcıları birinci plana yerleştirmiştir. Burada, bireylerin pratikleri ve davranışları dikkate alınıyordu. Kuramcı, bunu hiç beklemeyen kullanıcıya istediği yerde istediği zaman bilgiyi bir ganimet gibi toplayabileceğini ya da kaçak avlanabileceğini (Michel de Certeau), davranışının parametrelerini bizzat kendisinin koyduğu (D. Hymos, J. Lawler, J. Perriault) bir mantığı izleyebileceğini öneriyordu. İçinde bulunduğumuz dönem bu yapının analitik çerçevesine pek girmiyor. Ancak neyse ki sosyal ağlar kasırgasında, internet üzerindeki sürekliliğiyle *buzz* ve *streaming*'de iletişimin yeni güncel kuramlaşmalarının gün yüzüne çıkma olasılığı var. Bunu belki de gelecek gösterecek.

Unutulmuş şeyler üzerine yapılan bu küçük çalışma, tamamlayıcı olmaktan uzak olsa da kesinlikle hatıranın yokluğunu gözden kaçırmıyor. Bu giriş *Hermès* dergisinin İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri konulu

özel sayısının değinmediği bir unutkanlığı telafi etmeye çalışıyor. Burada bizim için önem arz eden şeyleri yansıtan ve özelde antikiteden Aydınlanma Çağı'na uzanan çalışmaları konu ediniyor. Yine bir giriş yazısı, *Hermès* dergisinde dökümü yapılmış olan toplumsal hareketler ve kuramcılarının çağrısının peşine düşüyor. Umut edelim ki bu takip okura şimdiye dek üzerinde fazlaca durulmamış düşünce akrabalıkları ve komşulukları esinlesin ve kafasında unutulmuşluğa neden olan etkenler üzerine kimi varsayımlar doğursun.

Bu yapıtta *Hermès*'in 48. sayısında yer verilen ve önemli bir iz bırakan yenilikçilerin çalışmalarını da eksiksiz biçimde aktararak anmak gerekir:

– İletişimin antropolojisi ve kullanım kavramı konusundakendisine önemli katkılar borçlu olduğumuz Dell Hymes.

– Dilbilimsel ve göstergebilimsel çalışmaları iletişim bilimleri alanını daha da verimli kılmış olan Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas ve Louis Hjelmslev.

– Düşüncesinin matematiksel boyutu ve kuramsal genişliği, gönderici-ileti-alıcı şemasının gücüyle maskelenen Claud Shannon.

– Soyut enformasyon kavramını kendi biyolojik dayanağına yaklaştıran ilk isimlerden birisi (ve çok geçmeden Henri Atlan tarafından takip edilecek) olan biyolog Henri Laborit.

– Otuzlu yıllarda radyofoninin geleceği hakkında büyük önsezilere sahip olan Bertolt Brecht ve Brice Parain. Onlar radyofoniye, otuz yıl sonra Pierre Schaeffer'in radyofonik özgül ağlarıyla somutlaştıracığı vizyonunda olduğu gibi, yatay bir iletişim aracı olarak gördüler.

Topyekûn Bir Unutuş: Tasarlanmış Görüntü

17 ve 18. yüzyılın iletişim hakkındaki düşüncesinin büyük temaları, antikçağ, Aristo, Plato ve Batı düşüncesinin upuzun tarihini oluşturan diğer yazarlardan mirastır. Bu yazarların çoğu, Cicero ve Tartullien'den Bossuet'ye, oradan altmışlı yılların sonlarında Roland Barthes ve Fontanier'ye kadar *apoloji* ve retorik bilimiyle ilgilenmiş olan kimselerdir. Retorik onların gözünde hem ifadenin kuruluşu, hem de içerik bakımından dinleyicide anlam oluşturmaya elverişli söylem biçimleri ve eğretilmeler şeklinde kodlanmış bir iletişim aracıdır.

Ancak bu dönemin iletişime yönelik genel merakı, yalnızca sabit görüntü ve sözlerle sınırlı değildir. Aynı zamanda tasarlanmış, düşünülmüş görüntüyle de ilgilidir. Kendi hesabıma söylemem gerekirse 19. yy'ın sonunda büyümlü fenerin pedagojik gösterimleri sırasında, önemli bir maden damarının keşfiyle uyandırılmıştı bu ilgi. Bu durum beni 1975'te *Unutulmuş Görsel-İşitsel Davranışların İlk Kataloğu* gibi bir kitap yayınlamaya yöneltti. Böylece bugün görsel-işitsel diye nitelendirilen iletişimin oldukça eski bir faaliyet alanı olduğunu, çünkü bu konu hakkında Latin² dilinde kaleme alınmış 17. yy'dan birçok metnin bulunduğunu fark ettim. Aşağıda yer alan dört örnek, yazarların; muhataplarını ikna etme, ayartma ve onların temsil edilişlerini değiştirme istencini gösteren pratikler bakımından zengin entelektüel yapılardır. Bunları tanımlayan genel terimler, uzun zaman sonra oluşturulmuştur. Hepsi de bilimsel bir alanın senkronik ve diakronik algılamaları arasındaki farklılığa ilişkin önemli bir epistemolojik olaya işaret etmektedir.

Sinema Arkeolojisi

Bu deyim, sinemadan önceki ıııklı gösteri düzenle- melerini ve biçimlerini ifade eder. Platon, Aristo, İbni El-Haitam, Kircher, Faraday, Huygens, Descartes, Zahn, Robertson, Plateau gibi birbirine uzak ve birbirinden farklı yazarlar bu konu üzerine düşünmüşlerdir. Bu sıralama, belki aralarında ciddi süreksizlikler olsa bile, bir soyağacı teşkil edebilir, çünkü bu yazarların oğ zımnı biçimde geçmişteki çalışmalara başvurur. Bu isimler, ilkin gölge oyunu diye bilinen teknikle, daha sonra da görüntülerin perdeye yansıtılmasıyla meşgul olmuşlardır. Pierre Maxi- me Schuhl kendi döneminde mağara mitinin (Platon) dravid kültüründeki gölge gösterilerinden esinlenmiş olduğunu gösterdi. Plin L'Ancien, Sicyone şehrinin bir mlekisi olan Dibutades'in öyküsünü anlatarak bu soyağacının mitik kökenini daha da pekiştirdi. Plin'in anlattığına göre mleki, kızı ve kızının aşığı ocağın ba- şında oturmuştur. Uzun bir yolculuk için yola çıkmadan önce son kez, çömlekçinin kızı özgün, yerinden doğrulur, ocaktan bir parça odunkmr alır ve duvara aşığının gölgesini takip eden bir şekil çizer. Ertesi gün, mleki bu deseni kille dolduracak ve böylece ilk temsili kabart- mayı yapacaktır. Bu mit -daha şimdiden- sanal yoldan yokluğun (namevcudiyetin) ortadan kaldırılışını, uzun tarihimiz boyunca sürekli yeniden karşımızda bulacağımız bir temayı hesaba katmaktadır: 19. yy'ın sonunda telefon, gnmzdeyse telefonla telgraf klişelerinin birleşmesiyle oluşan internet. 17. yy'da Cizvit Athanasius Kircher, belirt- me ve göstermenin birbirine eklemlendiği bir çağda ıııklı gösterilerin *kateşik* kullanımı hakkında yazar. *Ars Magna Lucis et Umbrae*'de gösteri için kendi düzenlemelerini titizlikle şöyle betimler: "Diyorum ki bu ıııklı levhalar

sayesinde istediğin şeyi gösterebilirsin (*quidquid volueris demonstrare potest*).” Onun tasarısı, büyü lü feneri, iman ın propagandasının hizmetine sunmaktır. “Bu amaçla” diye yazar, “izleyicileri şaşırtmak, uyuşukluklarını kışkırtmak gerekir” (“*summo stupore Auditoribus*”).³

İletişim Düzenekleri

İletişim düzenekleri her zaman vardı. Muhteşem Denys’nin yansıtma aracılığıyla mahkûmların çevirdiği entrikaları işitebileceği tarzda inşa edilmiş Syracuse Hapishanesini akla getirelim.

Ortaçağın başında, iletişim üzerine düşünme temel olarak dinsel di ve Tanrı’yla ilişki konusuna odaklanıyordu. 9. yy. filozofu ve İrlandalı teolog Jean Scot Erigène şöyle yazıyordu: “Her görünür ve görünmez yaratım Aydınlıkların Efendisi tarafından varlığa taşınmış bir ışıktır” ve sıralıyordu: “Öyleyse bu, toplu fenerler gibi, küçücük ışıltıların sonsuzluğundan oluşan, büyük bir ışıktan başka bir şey olmayan maddi evrenin tümüdür.”

Maddi ışığın (*lumen*) tinsel ışıkla (*lux*) buluştuğu bu düşünceler, bir ışık (*claritas*) yoluyla dolayım lama sorunsalı ortaya çıkaracaktır. Bu ışık, Abbé Suger’yi (1081-1151) insan zihnini Tanrı’dan başka bir şey olmayan aşkın nedene yönelten düzenekleri organize etmeye yönlendirecektir. Bu düzeneklerden biri, Suger tarafından tasarlanan ve onu karakterize eden Paris yakınlarındaki Saint-Denis Bazilikasıdır. Onun projesi, sadık kulları ışığa (*claritas*) maruz bırakmak; vitrayın (*lux*) ışıltısı, kalın kilise mumlarının (*ignis*) alevi, üzerlerinden yansıyan altının parıltısıyla gözlerini kamaştırmaktı. Ermina Panofsky (1967), Suger’yi ilk toplu gösteri (show) organizatörü olarak betimleyecektir.

“Görsel-İşitsel Cizvit”

Marc Fumaroli'nin metaforunu (1998) yeniden değerlendirmek için retorik işlemlerden başlayarak dinleyicide, öncelikle zihinsel resimler oluşturmak, sözel mesajların uygun *exempla*larının bir yapısını yeniden kurmak şarttır. Ignace de Loyola, dünyayı dolaşacak olan vaizlere bu zihinsel tasvir yöntemini salık verir. *Exempla*lar, Kutsal Öykü'nün büyük anlarını betimlerler; müminler bu öyküleri işittiklerinde onları temsil eden tabloları kendi vicdanlarında görselleştirebilsinler. diye

Bernard de Clairvaux, “Şayet görmek istiyorsan, dinle” diye ikazda bulunmuyor muydu? Bu yöntem, tıpkı tarikat kurucusunun önem verdiği ikonlar gibi, sağlam ve yeniden üretilebilir olmalıdır.

Uzamlar ya da Bellek Alanlar

Bu uzamları Pierre Nora tarafından incelenmiş olan bellek mekanlarıyla karıştırmamak gerekir. Cicero'ya göre, bellek alanları tekniğini Simonide de Céos'a borçluyuz. Bu, ilişkisel (associative) bellekler ilkesi üzerinde işleyen oldukça güçlü bir işlemdir. Bellek desteği birey tarafından; hareketsiz görsel sahnelerin, özellikle de bir evin odaları ve onların iç düzenlemelerinin kaydında ortaya çıkar. Mobilyalı bir ortamda zihinsel olarak kapıları, pencereleri vb gözden geçirme yeteneğine sahip olmak gerekir. O halde bu öğelerden her biri, bir metin parçasıyla, bir şiir kıtasıyla, bir savunma konuşmasının kanıtıyla bağdaştırılabilir. Ona uyan metin parçasını bulmak için bu öğelerden her birini zihinden geçirmek –ama bu ciddi ve günlük bir antrenmanı gerektirir– yeterlidir. Sürükleyici bir hatip, bu şekilde çok sayıda belleksel başvuru şeması tanzim eder: *De Oratore* adlı eserinde, Cicero bu türden üç yüz

şema tanzim etmekten söz eder. Frances Yates'e göre bu işlem, Kartezyen akıl yürütmenin yükselişe geçtiği sırada gerilemiştir; çünkü bu sonuncusu, yani, bellek alanlar oluşturma metodu tablo şeklinde düzenlemelere dayanırken, Kartezyen akıl, öncüllerden hareketle sonuçlar üreten, üçlü tasım (*sylogisme*) gibi "yazılımlar" tanzim eder (Yates, 1987).

Söylemden, görüntüden, kurulu düzenlemeden ileri gelen bu mekanizma ve temsiliyetlerde bir yanılsama (*illusion*) determinizmi bulunuyor gibi gözükmektedir. Buradan bir hipotez oluşturdum. Umberto Eco'nun⁴ bir makalesini okurken şöyle not ediyordu yazar: "İnsan kendi kurduğu benzetimlerin (simülasyonların) ortasında kendi duyularını gitgide daha mükemmel bir biçimde aldatmaya çalışır." Bu akla yatkın görünüyor. Bugünkü üçboyutlu sinema, büyülu fenerden daha anlaşılır –kullanıcılar artık fazla hayret eden kimseler değil (bkz. Kircher'in "Summo Stupore"si)–, "Facebook toplumu" bugün artık bazıları için geleneksel toplumlardan daha baştan çıkarıcı.

Temeller'in Bu Kitabında İncelenen Unutulmuşlar

Unutma, burada anılardan yoksunluk biçiminde anlaşılmalıdır. Unutma, dönemeçleri sınar. En uç noktasında eksiksizdir; unutulmaktan ancak, sözgelimi, halk geleneklerinde olan maddi ya da bellek kalıntılarının rastlantısal keşfiyle kurtulunabilir. O da olsa olsa kısmen ve seçmeci bir biçimde. Bir yazardan geriye ancak kendi yapıtının belli yönlerinden birisi korunmuş olarak kalacaktır. Unutulma, az ya da çok, uzun bir dönemde fasıllı da olabilir. Bu *Temeller* kitabının metinleri yazarlarla, toplumsal hareketlerle, kavramlarla, pratiklerle, birilerinin diğerlerine

önerdiği düzenlemelerle, son olarak da unutulmanın çekiciliğiyle ilgilidir.

Unutulmuş Yazarlar

Estetik, psikoloji ve enformasyon kuramını birleştirerek disiplinler arası öncü bir çalışma yapmış olan Abraham Moles (A.M. Laulan'ın metni).

- İletişim, romanlar ve medyanın deneysel üretimleri üzerine bir denemeler toplamı ile müzikal bir bölümden (yorumlama kuramı, somut müzik) oluşan yapıtıyla Pierre Schaeffer (J. Tournet-Lammer'in metni). Onun yapıtı multidisipliner bir nitelik taşır; ancak Abraham Moles'un durumunda olduğu gibi, inter ya da multidisipliner bir yapıtı bir araya getiren ve yapıtın anısını canlı tutan topluluk üzerinden topluluk (*communauté*) sorunsalını ortaya koyar. *Le Monde* gazetesinin parlak başyazarı olarak edindiği imajla iletişim kuramcısı imajı arasında derin uzlaşmazlıklar bulunan Robert Escarpit (A.M. Laulan'ın metni).

Çağdaş uygarlıklarımızdaki teknoloji aşırılığı üzerine yetmişli yıllarda oldukça etkili eleştirilerde bulunan Jacques Ellul (André Vitalis'in metni). Bilim cemaati tarafından –tıpkı bir zamanlar Schaeffer'in yargılandığı gibi– çağında *maksimalist** olmakla yargılanmış, olumsuz muamelelere maruz kalmıştır.

Kooperatif Koleji'ni yaratan ve ortak çalışma kavramları alanı üzerine deneyler yapmış olan Henri Desroches (Thierry Paquot'un metni). İnternetle yeniden gündeme gelen bu kavram (ortaklaşa

* Maksimalizm: Dorukçu yaklaşım. Maksimalist, her şeyin en fazlasını isteyen, var olanla yetinmeyen kişi. (ç.n.)

kavramı), Schaeffer'in önerdiği ve Yves Le Gall ile Pierre Schaeffer tarafından yaratılmış olan Antelim radyoyla yetmişli yıllarda deneyler yaptığı özgül toplumsal iletişim ağı konusunu yeniden gündeme getirecektir.

- Bireyler ve onların ilişkilerini belirleyen karşılıklı yardımlaşma, birlik olma, grup oluşturma araçları üzerine çalışmalar yürüten Paul Henry Chombart de Lauwe (T. Paquot'un metni).

Kitle iletişim araçlarının eleştirel bir okumasına yaptığı öncülük anlamında, kendisine okul ortamında görüntünün göstergebiliminin girişini borçlu olduğumuz Michel Tardy ve eylemiyle Milli Eğitim'de, ardından Unesco'da bu boyutu desteklemiş olan Henri Dieuzeide (G. Jacquinot Delaunay).

Hiç kuşkusuz unutulmamış, bununla birlikte özellikle sosyoloji ve biyolojiyi birbirine yakınlaştırma çabası gibi sağlam bileşenlere sahip olan yapıtıyla Edgar Morin (B. Degenais). Morin, aynı zamanda Henri Laborit ile birlikte 10'lar grubunun da bir üyesi olacaktır. Haksız biçimde unutulmuş bir diğer büyük araştırmacı olan Georges Friedman'la birlikte altmışlı yılların sonunda Kitle İletişim Çalışmaları Merkezi'ni (Centre d'Etudes des Communication de Masse) kurmuş, çok geçmeden de aynı dönemde Pierre Schaeffer, ORTF Araştırma Servisi'ni kurduğu sırada, Roland Barthes'la yollarını yeniden birleştirmiştir.

Toplumsal Hareketler

İletişim daima toplumsal birliğin, taleplerin, mücadelelerin ve birlikte yaşama sorununa dahil olan tüm

işleyişin hizmetindeki toplumsal hareketlerin temel uğraş alanı olagelmıştır.

Tüm bu hareketlerin en unutulmuşları, kuşkusuz 19. yy'ın sonunda yetişkinlerin eğitimi için projeksiyon kullanımını teşvik edenlerdir. Söz konusu projeksiyon gösterimleri 17. yy'da sorulu cevaplı din kitaplarına, izleyen yüzyılda ise işportacılar tarafından düzenlenen toplantılara katkı sağladıktan sonra, 1875'li yıllardan itibaren yetişkinler için kullanılmışlardır.

Özenle paketlenmiş tasarılar posta yoluyla dolaşıma sokuluyor ve akşamları okullarda ve ortak salonlarda gösterim seanslarına dönüşüyordu. Bu girişimi güçlü biçimde destekleyen hareketler, 1875 yılında J. Macé tarafından kurulan *Ligue de l'enseignement* (Öğrenim Ligi), *La Société havraise des conférences par l'aspect* (Le Havre'lı Görüntülü Konferanslar Topluluğu) ya da *Bonne Presse* (İyi Basın) gibi insancıl topluluklardır. Çok sonra Devlet, *La Société Havraise*'in başkanını 1896'da Paris'teki Ulm sokağında bulunan Musée Pédagogique'in projeksiyonlu gösterimler hizmet şefi olarak atayarak kurumu yeniden düzenledi. Yüzyıl sonra, 1970'li yıllar boyunca eğitimci inisiyatiflere sahip eğitim hareketleri kendilerini kitle iletişim araçlarının eleştirel bir okumasını yapabilecek öğrenciler yetiştirmeye adanmıştı: René Laborderie tarafından kurulan *Görsel-İşitsel İletişim Girişimi* (ICAV-Initiation à la communication audiovisuelle) ve o gün bugündür ortalıklarda gözükmeyen⁵ *Kültürel Müdahale Fonu*'nun desteğiyle hayata geçirilen *Genç Aktif Televizyon İzleyicisi* (*Jeune Têlespectateur Actif*).

A. M. Laulan bu kitaba yaptığı katkıda toplumsal hareketlerin yakın zamanlara kadar Aydınlanma Çağı'nın mirasını sürdürdüğünü anımsatır. Öğrenim Ligi, Sillon,

daha öncesinde CEMEA, Freinet Hareketi, altı çizilen bu oluşumlar iletişim üzerine düşünmeyi sürdürmüşlerdir. İletişim sistemlerine gösterilen direnç konusuna çektiği dikkat nedeniyle kendisine müteşekkir olduğumuz A. M. Laulan 70’li ve 80’li yıllarda toplum, teknik ve bilim konularında yürütülen tartışmalara toplumsal hareketlerin yaptığı temel katkının altını çizer. Ne yazık ki bugün toplumsal hareketler, belleğini yitirdiğimiz yeniliklere vakfetmişlerdir kendilerini.

J. P. Lafrance yetmişli yıllarda kaç tane derneğin video aracılığıyla savaştığını anımsatır. Saul Alinsky ve Paulo Freire gibi birbirinden çok farklı kişilerin, hak iddia etme ve ilerleme için iletişim stratejileri konusunda oynadıkları rolün önemine işaret eder. İlaveten, S. Proulx seçkinlerin bir toplumsal denetim aracı olarak ellerinde tuttukları ve bu durumun sonuçlarının yol açtığı sorunlara ayak direyen *kitle medyası* olgusunu sorunsallaştırmaya engel teşkil eden strateji konusunda bizi aydınlatır. Vatikan’ın etkisi altındaki Hıristiyanlık, toplumsal iletişimin “ateşli savunucusu” olmayı kendine görev bilmiştir.⁶ Güney Amerika’da bunun izlerine rastlanılabilir.⁷ Burada, *Londra Radyosu* başta olmak üzere, azınlıklar tarafından yayımlanan *Bolivya Radyosu*’nun, demir-çelik sanayisini savunmak amacıyla Fransa’da kurulan *Lorraine Coeur d’Acier*’in ve deniz ticareti⁸ alanındaki iletişimi sağlamak için kurulan *Antelim* gibi mücadele radyolarının altını çizmek gerekir.

Bu uzun liste de gösteriyor ki araştırma sahası oldukça geniş ve bu çalışmalar hâlâ başlangıç aşamasındadır. İletişim teori ve pratiklerinin toplumsal hafızasının repertuarı hayal edilmeyi bekliyor. 19. yy’ın sonundaki büyüğü fenerden 1970’li yıllarda elde taşınabilir videoya kadar

medyayı demokrasinin yapısı içine sokabilmiş olmayı toplumsal hareketlere borçluyuz.

Bu, zekâca zenginliğin bir katkısıdır ve ayrıca İnternet ve Web’le o kadar ilgili olan toplum unutmamalıdır ki teknolojilerin ötesinde tarihi yapmaya elverişli topluluklar da vardır.

Notlar

1. Bkz. MATHIEN, M., *Abraham Moles: affronter scientifiquement la quotidienneté de la communication humaine* [Abraham Moles: İnsani İletişimin Gündelikliğine Bilimsel Olarak Meydan Okumak], *Hermès*, sayı:48 *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri*, CNRS Editions, Paris, 2007.
2. PERRAULT, J., *Mémoires de l'ombre et du son, Une Archéologie de l'audiovisuel* [Ses ve Gölgenin Anıları. Görsel-İşitsel Olanın Arkeolojisi], Bertrand Gille'in önsözü, Paris, Flammarion, 1981.
3. A.g.e.
4. ECO, U., *Pour une reformulation du concept du signe* [İkonik Gösterge Kavramının Yeniden Formüle Edilmesi], *Communications*, sayı: 29, 1978.
5. CHAPELAIN, B., *Deux expériences de formation scolaire de formation à l'audiovisuel: ICAV et JTA* [İki Farklı Deneyim: Okul Eğitimi ve Görsel-İşitsel Eğitim: ICAV ve JFA] *Hermès*, sayı: 48, op.cit., 2007.
6. GRYSPEERDT, A., *Catholicisme et communication en Belgique* [Belçika'da Katoliklik ve İletişim], *Hermès*, sayı:48, op.cit., 2007.
7. CAPRA, P., *L'originalité de la communication participative en Amérique Latine* [Latin Amerika'da Katılımcı İletişimin Özgünlüğü], *Hermès*, sayı:48, op.cit., 2007.
8. AVRON. LE GALL., M., CHARPENTIER, M., *Antélim: une innovation radiophonique en communication sociale* [Antelim: Toplumsal İletişimde Radyofonik Bir Yenilik], *Hermès*, sayı:48, op.cit., 2007.

Başvurulan Kaynaklar

- COLLECTIF, *Les dégâts du progrès, les travailleurs face au changement technique* [İlerlemenin Sakıncaları. Teknik Değişme Karşısında Çalışanlar], CFTD işbirliğiyle, Paris, Seuil, 1977.
- FUMAROLI, M., *L'école du silence. Le sentiment des images au XVIIe siècle* [Sessizlik Okulu. 17. Yüzyılda Görüntü Duygusu], Paris, Collection Champs, Flammarion, 1998.

- PANOFSKY, E., *Architecture gothique et pensée scolastique* [Gotik Mimari ve Skolastik Düşünce], “L’Abbé Suger de Saint-Denis”-den önce, Pierre Bourdieu tarafından İngilizceden Fransızcaya çevrilmiş ve sonsözü de yine onun tarafından yazılmıştır. “*Le Sens Commun*” [Mantık] isimli seçki, gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş ikinci baskı, 216 sayfa ve 48 metin-dışı illüstrasyon, Paris, Minuit, 1967.
- PERRAULT, J., *Premier catalogue de procédés audiovisuels oubliés* [Unutulmuş Görsel-İşitsel Yöntemler Birinci Kataloğu], Paris, Ofrateme, 1975.
- PERRAULT, J., *Mémoires de l’ombre et du son, Une archéologie de l’audiovisuel* [Ses ve Gölgenin Anıları, Görsel-İşitsel Olanın Arkeolojisi], Paris, Flammarion, 1981.
- WOLTON, D., *Informé n’est pas communiquer* [Bildirmek İletişim Kurmak Değildir], Paris, CNRS Éditions, 2009.
- YATES, F., *L’art de la mémoire* [Hafıza Sanatı], Paris, NRF, Gallimard, 1987.

Aydınlanma Çağı'ndan İletişim ve Enformasyon Bilimlerinin Doğuşuna: Sosyokültürel Bağlantı

Anne-Marie Laulan

Hermès dergisinin İletişim Bilimlerinin
Unutulmuş Kökenleri başlıklı 25. sayısın-
dan alınmıştır,¹ 2007.

“Aydınlanma felsefesi bugün bile demokra-
tik yaşamı anlama ve demokrasi kuramı
için bugün hâlâ geçerli olan temel araçlar
ve kavramlar yaratmıştır.”

Raymond Boudon

“Zekâyı besleme ve geliştirme zorunluluğu, bedeni besleme zorunluluğu kadar ‘toplumsal’dır, kültür önündeki eşitsizlik de ekmek karşısındaki eşitsizlikten daha büyüktür ve ayrıca onun sürüp gitmesine katkıda bulunur.” Aydınlanma Çağı’nın mirası olan, Fransız Devrimi’nin ilk dönemlerine intikal eden, ardından da (diğerleri arasında) V. Hugo, A. Comte ya da Guizot tarafından yeniden ele alınmış olan bu düşünce, aşağı yukarı 1850’den 1960’a kadar bir asırdan daha fazla bir süre boyunca Fransız toplumunu karakterize eden sosyokültürel hareketlerin mızrağı olacaktır. Guizot’yla birlikte eğitim reformu, işçi sınıfını ve köylüleri destekleyen ve laik olduğu kadar dinsel de olan eylemler, “Halk eğitimi” terimi altında tanınan bu atılım, halk iktidarları tarafından değerlendirilen ve eylemle tamamına eren yenilikçi bir tasarı oluşturur. Gerçekten de sadece okul tarafından verilen “öğretim”den daha açık ve daha zengin bir eğitim getirilmesi söz konusudur. Çünkü 1860’da reformlara rağmen zekâyı gözetmek gerekir, ilgilenilen çocukların %30’u okullu değildir ve öğrenim sırasında ilişiği kesilenlerin sayısı oldukça fazladır. Kız çocuklarına gelince...

Kaçınılmaz biçimde hızlandırılmış bir özet içinde göstermek istiyoruz ki Dreyfus Davası’ndan, Vichy’den, Soğuk Savaş’tan geçmiş bu etkili kültürel ve sanatsal toplumsallaşma hareketleri; iletişim olguları, keşfetme araçları ve en soyut bilimsel bilginin gelişimiyle ilgili sonuçlar üstüne soruları hazırlayan vektörlerden birisidir. *Praxis*’ten doğmuş, uzun zamandır zımni olan bu sorgulamaların genişliği dolaysız biçimde yeniden çağdaş sorularla buluşur, ancak dünya ölçeğinde “bilgi toplumu” ve onun kırılma noktaları² üzerinde yer alır.

Bu hareketlerin kökeninde okul eğitiminin kurum-sallaşmasına paralel biçimde, yoksun ya da desteksiz bırakılmış çocukların hizmetindeki laik olduğu kadar dinsel örgütlenmelerin varlığını da görürüz. 1850 ve 1870 arasında Genç Hristiyanlar Birliği, Protestan Manastırı, onu izleyen ve sonrasında sırasıyla JOC ve JAC'a dönüşecek olan Katolik İşçiler Derneği, 1866'da J. Macé tarafından kurulacak olan formasyon esinli Öğretim Ligi, (Emile Durkheim'ın katkıda bulunacağı) 1898 tarihli Halk Üniversiteleri, bir yıl sonra Hristiyan sosyalizmini gerçekleştirmek amacıyla Marc Sangnier tarafından kurulacak olan *Sillon* vb. Tartışılmaz biçimde, (günümüzde sürekli gelişme, yeniden-yerleştirme olarak adlandırılan) bu dönem, eğitimle ilgili bir kaynaşma dönemi olarak nitelendirilebilir. Ancak bu dönemde, kurucular/geliştiriciler kurumsal bir kadroya ait değillerdir; kendi felsefi ve/veya dinsel inançları tarafından harekete geçirilmişlerdir. Siyasallaşma ancak daha sonraki yıllarda ortaya çıkacaktır.

XX. Yüzyıla Dönüş

1901'den itibaren, kâr amaçlı olmayan dernekler hakkındaki ünlü yasa ilan edilmiştir; ancak bununla birlikte, bu hareketlerin öncülerinin resmi olarak duygu ve düşüncelerini açığa vurmayı tasarılamaları (sonrasında yardım talep etmeleri) için yaklaşık yarım asırdan fazla bir zaman beklemek gerekecektir. Kilise ve Devlet'in birbirinden ayrılmasından itibaren (1905), farmasonluk, dolaylı olarak normal okullarda eğitimcilerin yetiştirilmesiyle, eğitim alanını iyi niyetle işgal eder. Yetişkinler dünyası için Halk Eğitimi'nin oluşturduğu tasarı orta sınıftan gelen militanlarca yazılmıştır. Bu militanlar arasında doktorlar, politeknikçiler, memurlar, ama aynı zamanda örneğin

Semaines Sociales'in (Toplumsal Haftalar) kurucusu E. Duthoit gibi üniversitelilerle karşılaşırız.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, başka yerlerdeki büyük natürist (doğa yanlısı) hareketlere bağlı olan boş zaman etkinlikleri filizlenmeye başlar: İzcilik (1911'den 1920'ye kadar mesleki dallarına göre), gençler için tatil yerleri (1929'da Auberges de Jeunesse, 1937'de CEMEA'lar).

Savaştan sonra Bordeaux'lu coğrafyacı J.-P. Augustine'in çalışmalarının da gösterdiği gibi, eğitmen kendi serbest zaman merkezinde birine futbol, diğerine rugby önerdiği halde, papaz çevreleri himayeci sistem sayesinde hâlâ kendi misyonlarını sürdürmektedir. Ancak çok geçmeden, çok hızlı bir biçimde kültürel ve toplumsal amaçlı yapılar spora dahil olacaktır. 1960'a kadar insani özgürleşme, bedensel gelişme ve toplumsal ilerleme at başı gidecektir. Farklı ideolojilerine karşın belli bir ortaklık içindeki bu hareketlerin, "yeni beşeri bilimler" adı verilen ve 20.yy'ın sonunda 70'ler grubu içinde yaratılan üniversite sektörlerinin kaynağını oluşturduklarını belirtmenin tam da sırası değil mi? Eğitim Bilimleri, Enformasyon ve İletişim Bilimleri.

1970'li yıllardan başlayarak yaratılmış olan ve yenilikçi bir araştırma ekseninde çalışmalarını sürdüren CNRS'i (*Centre national de la recherches scientifique*-Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) de unutmamak gerekir burada: Anne tarafından İngiliz olan ve her iki dili de mükemmelen konuşan Edmond Lisle'in etkisiyle geliştirilmiş olan bilim, teknik ve toplum. Bu veriler, Fransızcadaki disiplinler bölümlmeleri aşmak için bir anahtar olabilir; kendi görüşleri bakımından P. Ralte ve D. Wolton gibi genç asistanlar. Hem bilimlerin uygulanması ve toplumun

işlevi hakkında hem de teknolojilerin etkisi üzerine kafa yoran bu kişiler, söz konusu verileri birleştirmeyi erkenden başaraklardır.

1971'den itibaren yayımlanan *Bilgisayarbilimciyle Söyleşi* isimli bir kitabın yazarı olan J. Perriault onlardan biridir. Teknik sorunlara olan ilgisi onu en azından kendi döneminde, iletişime geleneksel yaklaşımların uzağına götürür. Tıpkı A. M. Laulan ya da J. Devéze ve hatta A. Moles gibi o da toplum, bilgin kişinin toplum karşısındaki sorumluluğu ve bilimsel tekniklerin yayılmasıyla meşgul olur; P. Brouzeng'in yönettiği *Axiales* gibi dergilerde düzenli olarak yazar. Bu "sosyobilimsel" hareket 1968'de bilim ya da hukuk atölyeleriyle ilk atılımını yapacak, ardından INIST'in (*Institut national de l'information scientifique et technique*-Ulusal Teknik ve Bilimsel Enformasyon Enstitüsü) yaratılmasıyla gerçek bir benimsenme düzeyine varacaktır. Milli Eğitim ve Araştırma Bakanı J.-P. Chevenement'in liderliğinde ilkin bölgesel, ardından ulusal nitelikli bir örgütlenmeye dönüşen ve bugün bile hakkı teslim ediliyor görünen katılımcı bir yöntemle hiyerarşileri altüst eden Araştırma Topluluğu'nun da adını anmak gerekir.

Üniversiteler öğrencilerin nazarında belli bir başarıyla enformasyon ve iletişim bilimlerine açılırken gerek çerçeveleme, gerekse yayılma anlamında kimi zorluklar ortaya çıkar ve teknik konusundaki motivasyonlar konuşmadan daha çok dinleme arzusuna ilişkin çekiciliğe dayanır.

Kısaca, arzudan söz etmeksizin gösterilen bir iktidar tavrı, iletişimin ticari biçimleri sayesinde çok para kazanmaktan daha az itiraf edilebilen bir şeydir.

Aydınlanma Çağı'ndan doğan toplumsal ve kültürel hareketlere nazaran meslek ve kariyer alanında kurum-

sallaşmış biçimler, her şeyden önce kendilerini bir sapma olarak, bir inkâr olarak gösterebilir.

Üçüncü bin yılın başlangıcında politikacıların çoğu, tümüyle farklı gerekçeler ve içeriklerle zorunlu bir “kopuş”tan söz ediyorlar.

Bu kez üniversite uzmanlarının resmi desteğiyle birlikte Aydınlanma Çağı ideallerinin yeniden gün yüzüne çıktığını görebilecek miyiz? Felsefe kahvehanelerinin, bilim ve hukuk atölyelerinin, sokak müzikallerinin varlığı bunun habercisi olabilir.

Notlar

1. Bu metin, CNRS'de seçkin bir araştırmacı, alanın önemli bir uzmanı ve “*Dictionnaire biographique des militants, XIXe et XXe siècle, de l'éducation populaire à l'action culturelle*” [Militalanların Biyografik Sözlüğü, 19. ve 20.Yüzyıl, Halk Eğitimin-den Kültürel Eyleme] (ed. L'Harmattan, Paris, 1996) isimli bir yapıtın da yazarı olan Geneviève Poujol ile yapılan söyleşiye çok şey borçludur.
2. Bkz. DURAMPART, M. (yön.), *Fractures dans la société de la connaissance* [Bilgi Toplumunda Kırılmalar], Paris, CNRS Editions, 2009 (*Hermès'in Temelleri* seçkisi). Kitap, uluslararası planda, iletişim ve enformasyon tekniklerinin demokratik, kültürel ve bilişsel düzeyde esaslı bir kavranışı konusunda eleştirel bir bakış sunar.

Birleşik Devletler’de 1940’lı Yıllar
Askeri Koşullarında
İletişim Bilimleri Alanının Doğuşu

Serge Proulx

Bu makale *Hermès* dergisinin İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri konulu 48. sayısından alınmıştır, 2007

İki savaş arası dönemde, pragmatizm ve simgesel etkileşimcilik perspektiflerini oluşturan Chicago Okulu’nun bünyesinde sürdürülen çalışmalar bir topluluğun üyeleri arasındaki ilişkilerin üretimi ve deneyimlerin paylaşılması olarak iletişimin tutarlı bir tanımına doğru yol alırken 1940’lı yılların askeri ortamı, niceliksel bir epistemolo-

jinin izlerini taşıyan ana arterlere yönelir. Bu, 1943'ten başlayarak 1950'li¹ yılların başlarına dek Kuzey Amerika üniversitelerinde iletişim alanında ilk beş doktora programının oluşturulduğu sırada benimsenmiş olan ikna aracı olarak iletişimin bir modelidir.

Bir Öntemsil: Propaganda Kullanımı Konusundaki İlk Tartışmalar

1914-1918 savaşının sonlarından başlayarak Chicago Üniversitesi'nde profesör olan filozof John Dewey, savaş zamanında oluşturulmuş olan propaganda programlarının, izleyen² barış dönemleri boyunca sürdürülmemesinden endişe duyduğunu belirttiği bir makale yayımlar. 1929'da *Ulusal Eğitimciler Derneği* de (*National Education Association*) propaganda üzerine eleştirel bir rapor yayımlar ve eğitimcilerden genç topluluklara ulaşabilecek değişik propaganda biçimlerine karşı uyanık olmalarını ister. Eğitimciler propaganda (ihtar yoluyla ikna etme) ve eğitim (bağımsız bir muhakeme yetisinin gelişimi ve bilginin becerikli bir şekilde alımı) arasındaki önemli farklılık üzerinde durmak suretiyle gençleri propagandanın aldatıcı eylemlerine karşı direnmeleri ve kendi *eleştirel yargılarını geliştirmeleri* konusunda teşvik etmek için eleştirel bir program düzenlerler. Gençlere propaganda materyalinin aldatıcı yönlerini tanımlamaları öğretilir: Kanıtlama, akıldan çok duyguya hitap eder; burada "onlar"ı, "biz"im karşımıza koyan tartışmalı bir senaryo bulunur; propaganda materyalinin yazarı etkili olabilmek için dümen yapmayı ve kendini gizlemeyi öğretir. John Dewey'e göre propaganda eylemlerine direnmenin en etkili yolu, kendi topluluğunun bağrında dopdolu

ve otantik bir hayat yaşamaktan geçer; zira, kitle yayın araçlarının etkisi konformiteyi (uy gitsincilik) artırma ve topluluk yaşamının kalitesini yoksullaştırma tehlikesini getirir beraberinde.

Bununla birlikte, propagandaya yönelik bu öncü eğitim programı, 1940'lı yılların başında ansızın ölüverir (Glander, 2000). Bir savaşa giriş olasılığı kamuoyunu susturacaktır. Yeniden aynı amansız yönetim mantığı yerleşir: Savaşa giriş kararı etrafında halkın *konsensüsünü* elde etmek zorunluluğu, kamuoyu tartışmalarına sert biçimde son verir. Entelektüel seçkinler yeni askeri bağlamda sahip oldukları gereklilikler, özellikle de savaşa karşı tüm pasifist muhalefet biçimlerini susturma gerekliliği doğrultusunda, halk desteğini kendi yönetimleri arkasına alırlar. Çok sayıda üniversiteli idari ve askeri kuruluşlar tarafından işe alınırlar: Bu uzmanlar yaptıkları çalışmalarla müttefik propaganda kurumlarının yerleştirilmesinde işbirliği yaparlar.

1939-1945 savaşının ardından bu üniversiteli uzmanlar, yeniden kendi *alma mater** bakış açılarına geri dönmek için bu kurumları terk edeceklerdir. İletişimdeki uzmanlıklarını geliştirmek ve propaganda konusundaki çalışmalarını sürdürmekle ilgilenmeye devam edeceklerdir. "Propaganda" ifadesinin sahip olduğu olumsuz yan anlam yüzünden, yavaş yavaş onun yerine "ikna" sözcüğünün nötr ve birleştirici (*fédératrice*) kullanımını tercih edeceklerdir (Brown, 1963; Gordon, 1971).

İkna üzerine araştırmalar kamuoyu, reklamcılık ve kitle iletişiminin sosyal psikolojik çalışma alanına dahil

* Alma Mater: Latince, "sütanne" anlamına gelen bu deyiştir. Burada üniversiteli uzmanların işlerini bitirdikten sonra mezun oldukları okul veya üniversitelere, kendi eğitim yuvalarına geri dönüşlerini anlatmak için kullanılmıştır. (ç.n.)

edilecektir.³ Bu anlamsal ikameyle birlikte, “kitle iletişimi üzerine araştırmalar” denilen yeni alan daha bir belirginlik kazanacaktır. Şunu da not etmek gerekir ki, bu ifade, 1945’ten itibaren iyice hissedilmeye başlayan Soğuk Savaş bağlamındaki propaganda tekniklerinin askeri gelişiminin daha gizli bir alanını kısmen maskeleymekteydi (Glander, 2000).

Rockefeller Vakfı’nın Belirleyici Rolü

Birleşik Devletler’de çalışma alanının örgütlenişinde övgüye değer ve belki de kurucu nitelikteki bir olay dikkati çeker. Bu, kitle iletişimi hakkında Rockefeller Vakfı’nın seminer çalışmasıdır. Eylül 1939’dan Haziran 1940’a kadar vakfın yöneticisi John Marshall tarafından New York’ta oluşturulan projenin içeriği, iletişim alanındaki araştırma projelerinin gerektiğinde desteklenmesi amacıyla uygun kriterler oluşturmada vakfa yardımcı olacak genel teorik bir çerçeve sunmaları için her ay bir düzineye yakın uzmanı bir araya getirmekten ibarettir. Proje davetlileri arasında özellikle şu kişilerin isimleri anılabilir: Lyman L. Bryson (Columbia), Hadley Cantril (Psikoloji, Princeton), Lloyd A. Free (Public Opinion Quarterly), Harold D. Lasswell (Siyaset Bilimi, Yale), Paul F. Lazarsfeld (Columbia), Robert S. Lynd (Columbia).

Almanya’nın Eylül 1939’da Polonya’yı işgali, seminerin gündemini altüst eder. Sonrasında çatışmanın dünya ölçeğine yayılması ve Birleşik Devletler’in bu savaşa girmesi endişeleri artırır. Öncelikli soru şudur artık: “Amerikan yönetimi yeni jeopolitik konjonktüre uygun olarak Birleşik Devletler’in bir dünya savaşına girmesi halinde iletişim araçlarını nasıl kullanabilecektir?” “More effective ways of keeping the government and the people in

communication with each other will have to be created”⁴ (Alıntıl原因 Rogers, 1997, s. 221). Bu semineri takiben (*Needed Research in Communication*, 17 Ekim 1940), Amerikan hükümetinin kendi müttefiklerinin huzuru ve demokrasinin sürmesi açısından sorumluluk almak isteyip istemediğini bildiren rapor yayınlanır. Bu raporla birlikte araştırmmanın dünyası ile savaş gücüne bağlı ihtiyaçlar arasında bir müteakabiliyet mantığı da yerleştirilir, askerler iletişim uzmanlarının yardımını talep ederler ve karşılıklı olarak bu askeri istekler iletişim ve iknaya yönelik uygulamalı araştırmalar alanının görkemli biçimde genişlemesine katkıda bulunur.

Harold D. Lasswell’in rolü özellikle önemlidir. Onun formüle ettiği ünlü beş soruluk modeli ilk kez bu seminerde sunulmuştur: *Who says what to whom in what channel with what effects?*⁵ Bu modelin seminer çalışmalarının bütünlüğünün biçimlenişine ve özellikle de araştırmacıları kitle iletişiminin etkilerinin bir sorunsalına doğru yönlendirmeye katkısı olur. Lasswell’in bu modeli, ABD’de kitle iletişimi alanında araştırma uzmanları tarafından dile getirilecek olan sorunların bütünlüğünü tanımlamak için hâkim bir çerçeve oluşturacaktır. Böylece kararlı anlarda iletişim sorunlarıyla ilgilenen araştırmacılardan “görünmez bir kole” meydana getirilmiştir. Bu ağlar, gerçekleştirilme aşamasındaki büyük projelerin biri ya da diğerinde görev alan bu araştırmacılardan formel ve informal karşılaşmalar yoluyla örülmüştür. Böylece Birleşik Devletler’de iletişim bilimleri alanının toplumsal inşası üzerinde uzun vadede etkileri olmuş ve bu dönem boyunca girişilmiş büyük araştırma programları sunulacaktır (Rogers, 1997):

Amerikan ordusunun bağrında Pentagon hesabına çalışan deneysel psikolog Carl I. Hovland (1912-1961), rehavet içindeki Amerikan askerlerini bir yandan savaşta müttefiklerin çarpışma azimlerine, öte yandan savaşın öngörülenden daha uzun sürecek bir savaş olduğu gerçeğine inandırmaya yönelik propaganda filmlerini değerlendirir (Hovland ve diğerleri, 1949). Bu araştırmalar ikna konusunda psikolojik araştırmalar geleneğinin doğuşuna neden olacaktır. Hovland, 1945'ten itibaren çalışmalarını Yale Üniversitesi'nde sürdürecektir (Hovland ve diğerleri, 1953);

- Kongre Kütüphanesi'ndeki (*Library of Congress*) siyaset bilimci Harold D. Lasswell (1902-1975) içerik analizi yöntemini ve bu yöntemin propaganda mesajlarının çözümlenişine uygulanmasını açıklığa kavuşturur. Bu çalışmalar medyatik içerik analizi adı verilen geleneğin temelini oluşturur. (Lasswell ve diğerleri, 1946; Lasswell ve diğerleri, 1952). Lasswell'in çalışmaları ayrıca politik analiz alanının kuruluşunda da etkili olur;
- Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT), Pentagon tarafından sübvansede edilen matematikçi Norbert Wiener (1894-1964) uçaksavar toplarının etkisini geliştirmeye yönelik uygulamalı matematik çalışmaları yürütür. Bu çalışmalar sibernetiğin doğuşuna yol açar; doğa bilimlerindeki bu girişim iletişim bilimlerinin hazırlanışına giden yolu açar (Wiener, 1958);

New York'taki Bell Laboratuvarı'nda çalışan matematikçi Claude E. Shannon (1916-2001), mesajların kodlanması ve kod açımı tekniklerini kavramaya yö-

nelik araştırmalar ve telekomünikasyon alanındaki şifreli yazışmalara ilişkin çözümlerler yapar. Bu çalışmalar Shannon'ı aktarım sistemlerinin teknik ve bilimsel açıdan büyük bir ilerlemesi sayılan “enformasyon kuramı”nı ortaya atmaya götürecektir (Shannon ve Weaver, 1949);

- Ekim 1941’de kurulan ve misyonu I. Dünya Savaşının sınırındaki Amerikan halkının moralini yükseltmek olan hükümet ajansı Office of Facts and Figure’de görevli William Schramm (1907-1987), Başkan Roosevelt’in radyo yayını için yaptığı konuşmaları kaleme almaktadır. Haziran 1942’de, bu ajans, Amerikan hükümetinin kendi halkına ve düşman halklara yönelik propaganda ve haber mesajlarından sorumlu *The Office of War Information* (OWI) adını alacaktır.

Bu askeri ve bürokratik bağlam içinde Wilbur Schramm -Birleşik Devletler’de üniversite sahasında iletişim çalışmalarının kurucusu- kendi iletişim alanı vizyonunu (hümanist, davranışçı, pozitivist) geliştirir (Schramm, 1997a); kamusal iletişimi yöntembilimsel, özellikle de niceliksel açıdan değerli kılınmış bir ikna eylemi olarak tanımlayan bir vizyon. Bu, aynı zamanda Birleşik Devletler’de 1943’ten itibaren (Iowa 1943, Illinois 1947, Wisconsin 1950, Minnesota 1951, Stanford 1952) iletişim alanında başlıca doktora programlarının yaratımının temelindeki epistemolojik matrisi oluşturacak olan -doğrudan etkilerin ilke olarak değerlendirmeler ve betimlemeler yoluyla ileri sürülebileceği- ikna edici bir iletişim vizyonudur. İletişimin bu biçimiyle sorunsallaştırılması Birleşik Devletler’deki üniversitelere 1960’lı yıllara kadar

dayatılacaktır. Soğuk Savaş koşulları, yabancı ülkelerden devşirilen enformasyon hasadına yönelmiş olan uygulamalı araştırma çalışmaları lehine askeri ve siyasal çıkar çevrelerinin (*establishment*) taleplerindeki sürekliliği destekleyecektir. Kùltürler arası iletişim yaklaşımları ile “iletişim ve gelişme” alanındaki programlar, Amerikan hükümetiyle ilişkiler sayesinde doğacaktır.

Columbia Okulu ve Sınırlı Etkiler Paradigması

Columbia Üniversitesi’nde Paul F. Lazarsfeld’in ekibi tarafından sürdürölen çalışmalar alternatif bir paradigma-ya; kitle iletişim araçlarının sınırlı etkileri paradigmasına doğru evrilecektir. Lazarsfeld, kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine görgöl (ampirik) çalışmaların gelişmesinde başat bir rol oynayacaktır. Dönemin –istatistiklerin, niceliksel yöntemlerin ve pozitivist paradigmanın yükselişinin popülaritesinden etkilenmiş- pek çok sosyal bilimler araştırmacısı gibi Lazarsfeld de kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki kaygı verici etkileri konusunda “bilimsel kanıtlar” üretmeye çalışır. Rockefeller Vakfı, *Radio Research Project*’i sübvanseder: Lazarsfeld insanların yaşamında radyonun etkilerini ve anlamını araştırmak için bir ekip oluşturur. Önce Newark’a, ardından Princeton’a geçtikten sonra, Lazarsfeld ve ekibi 1940’da New York Columbia Üniversitesi’ne yerleşir. 1941’den 1951’e kadar *Bureau of Applied Social Research* Paul Lazarsfeld ve Amerikan işlevciliğinin önemli figürlerinden biri olan Robert Merton tarafından yönetilmiştir.

Lazarsfeld sofistike yöntembilimsel araçlar ortaya koyduğu halde Merton, saha araştırmalarının gerçekleştirilmesi için zorunlu olan, özellikle toplumun işleyişinde

bazı kurumların –devlet, bürokrasi, modern kitle iletişim araçları- başat rolünün altını çizen kendi araçsal kuramlarından (*middle-range theories*) başlayarak kavramsal ve teorik aygıtlar geliştirir. Böylece Schramm ve Lasswell’in paradigmasının yanında, tedrici olarak medyanın sınırlı etkileri konusunda alternatif görgül bir yaklaşım geliştirilmiş olur.

Kuşkusuz kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki dolaysız iktidarının “bilimsel kanıtları”nın eksikliğine rağmen çok sayıda araştırmacı, reklamcı ve siyaset bilimci medyanın davranışlar ve zihinler üzerinde güçlü bir etkisi olduğu konusunda ikna olmuş görünüyordular. Bazı araştırmacılar medyanın etkileri sorununu hâlâ bambaşka biçimlerde sorunsallaştırma girişiminde bulunuyordu.

Bazıları dolaylı etki tezine sadık kaldığı halde, diğer bazıları kitle iletişim araçlarının bugüne dek hâlâ güçlü bir perspektif olarak varlığını korumuş olan gündem belirleme kuramı çerçevesinde kendi hedef kitlesini etkileme kapasitesi bulunduğu görüşüne yatırım yapmayı sürdürüyordu.

Çalışma Alanının Tarihini Başka Biçimde (Yeniden) Düşünmek

Kitle iletişimin kökenlerini propaganda üzerine çalışmalarla ve İkinci Dünya Savaşı’na bağlayan bu tarihsel hikâye, James Carey’e göre çalışma alanının⁶ “standart tarihini” üretme anlamına gelir. Bu standart söylemle yetinmek politik bir sonuç doğuracaktır: Bu hikâye, iki savaş arası dönem boyunca ve kitle toplumu incelemesi sırasında egemen olan toplumsal söylemin önemini sesizlik içinde geçiştirecek, liberal demokrasi ve kapitalist rejimin güçlü bir eleştirisini formüle edecektir. Standart

tarihsel hikâye, bir şekilde, *kitle iletişimi* sorunsalını az çok medyanın bireyler üzerinde etkisi olup olmadığı bilgisi sorununa indirgeyerek liberalizmin politik eleştirisinin çerçevesini çizmeye izin verecektir. Etkiler açısından sorgulamanın banallığı, *kitle medyası* fenomenini seçkinlerin elinde toplumsal kontrol mekanizması olarak sorunsallaştırmayı engelleyecektir.

Eğer John Dewey ve onun Chicago Okulu'ndan meslektaşları (Georges H. Mead, Robert Park, Charles Cooley) tarafından yüzyılın dönemecinde geliştirilen iletişim kavramsallaştırması, araştırmacılar topluluğunun nazarında çok önceden kabul görmüş olsaydı bu iletişimi düşünmek için derinliğine Kuzey Amerika paradigmaları geliştirilmesine yol açabilecekti.

Carey'e göre birinci Chicago Okulu çalışmalarıyla birlikte yankılanan iletişim, ilkin John Dewey tarafından topluluk yaşamının ortaya çıkışı ve pekiştirilmesini temin eden ilişkilerin bir yaratım süreci olarak tanımlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel gelişimine demirlenen iletişim, yeni ufukların fethiyle birlikte yavaş yavaş yeni dünyaya ayak basan ilk göçmenler arasındaki toplumsal ilişkilerin yaratılmasında geleneğin gücünün yerini alır. 19. yy. boyunca kıtanın yeni sakinleri arasındaki düşünce değişimleri bir topluluk duygusunun yaratımının da kaynağını oluşturur. Chicago'nun ilk sosyolog ve filozoflarının kitle iletişim araçlarının demokratik yaşamın manidar bir yenilenişine katılabileceğine inanmalarını gerektiren ütöpik umut da buradan gelir. "İletişim etik olsun..." John Dewey'in eski düşü, tüm çetin yirminci yüzyıl boyunca yine de devam etmiştir...

Notlar

1. Bu metin, şu tarihsel yapıtın daha ayrıntılı bir incelemesi üzerine kurulu uzun bir makaleyi sentezliyor: PROULX, S., *Les recherches nord-américaines sur la communication: l'institutionnalisation d'un champ d'étude* [İletişim Üzerine Kuzey Amerika Araştırmaları: Bir Çalışma Alanının Kurumsallaşması], *L'année sociologique* [Sosyoloji Yıllığı] içinde, cilt. 51(2), 2001, s.467-485. Bu Pasajlar BRETON, P. ve PROULX, S., 2006'dan uyarlanmıştır.
2. DEWEY, J., *The New Paternalism*, *The New Republic* içinde, 21 Aralık 1918, s.216-217 (Alıntılayan GLANDER, T., 2000, s.12-13).
3. MERTON, R. K., *Sociologie de la connaissance et psychologie sociale* [Bilgi Sosyolojisi ve Sosyal Psikoloji], "*Éléments de théorie et de méthode sociologique*" [Teorinin ve Sosyolojik Yöntemin Unsurları] içinde, Paris, Plon, 1965, s.325-336.
4. "Yönetim ve halk arasındaki iletişimi sürdürmek için daha etkili araçlar yaratılmış olmalıdır."
5. "Kim, kime, neyi hangi kanaldan ve nasıl bir etkiyle söyler?"
6. CAREY, J., *The Chicago School and the History of Mass Communication Research*, in Munson, E.S. and Warren, C.A., eds. *James Carey, A Critical Reader*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, s.14-33.

Başvurulan Kaynaklar

- BRETON, P. ve PROULX, S., *L'explosion de la communication. Introduction aux théories et aux pratiques de la communication* [İletişim Patlaması. İletişimin Teori ve Pratiğine Giriş], Paris, La Découverte, 2006.
- BROWN, J.A.C., *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing*, London, Penguin Books, 1963.
- DEWEY, J., *Democracy and Education*, New York, Free Press, 1966 (1916).
- GLANDER, T., *Origins of Mass Communications Research during the American Cold War: Educational Effects and Contemporary Implications*, London, L., Erlbaum Ass., 2000.

- GORDON, G. N., *Persuasion. The Theory and Practice of Manipulative Communication*, New York, Hasting House Publ., 1971.
- HOVLAND, C. I. , LUMSDAINE, A. A., SHEFFIELD, F. D., *Experiments on Mass Communication*, Princeton, Princeton University Press, 1949.
- HOVLAND, C. I., JANIS, I. L., KELLEY, H.H., *Communication and Persuasion. Psychological Studies of Opinion Change*, New Haven, Yale Univesity Press, 1953.
- LASSWELL, H., CASEY, R. D., SMITH, B. L., *Propaganda, Communication and Public Opinion: A Comprehensive Reference Guide*, Princeton, Princeton University Press, 1946.
- LASWELL, H., LERNER, D., de SOLA POOL, I., *The Comparative Study of Symbols*, Stanford, Stanford University Press, 1952.
- LAUTMAN, J. ve LÉCUYER, B.-P., éds, *Paul Lazarsfeld (1901-1976) La Sociologie de Vienne à New York* [Viyana'dan New York'a Sosyoloji], Paris, L'Harmattan, 1998.
- ROGERS, E. M. *A History of Communication Study. A Biographical Approach*, New York, Free Press, 1997 (1994).
- SCHRAMM, W., *The Beginnings of Communication Study in America. A Personal Memoir*, ed. by S.H. Chaffee & E. M. Rogers, Sage Publications, Thousand Oaks, 1997.
- SHANNON, C. E., WEAVER, W., *A Mathematical Theory of Communication*, Urbana, University of Illinois Press, 1949.
- WIENER, N., *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, Paris, Hermann, 1958.

Toplumsal Hareketlerin Kavşagında Medya

Jean-Paul Lafrance

Hermès dergisinin 48. sayısından alınmıştır.¹ İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri, 2007.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal hareketini, medyanın gücünü aşırı yücelten McLuhan'cı düşünceye bir tepki olarak almak gerekir. McLuhan, etkisi 40 yıl sonra bile hâlâ hissedilen “teknodeterminist” bir medya düşüncesinin babasıdır. Ne diyordu McLuhan: Teknolojik ilerleme, bağrında insanoğlunun evrimleştiği uygarlık biçiminin temel belirleyicisidir: Elektronik

medyalar çağında, bizler “Marconi Galaksisi”ne giriş yapmak için “Gutenberg Galaksisi”ni terk ediyoruz. Nasıl ki tekerlek ayağın bir uzantısı ise, kitap gözün, radyo kulağın, telefon ve televizyon da sinir sisteminin bir genişlemesi ve uzantısıdır. Gutenberg’in icadı, soyutlama duyusunu (en entelektüel uzvumuz olan göz) geliştirdi; buna karşılık *kitlesel medya*, en sezgisel duyularımızı (en ilkel duyumuz olan işitme) değerli kıldı. Ne paradoks ama! Modernite bizi geçmişin kabileci düzenine geri götürdü.

McLuhan, siber-uzay, medyasfer ve blogosferden entelektüel ve deneme yazarlarına büyük doygunluk veren ve onları baştan çıkaran mucizevi formüller icat eden bir toplumsal gelecekçiler (*prospectivistes*) kuşağının öncüsü oldu; ortaya attığı formüller dünyanın tüm karmaşıklığını bir kodlanmış ilişkiler sistemine indirgemeye olanak sunuyordu; sistem, gerçekliği pekiştirirken basitleştiriyordu. Bu düşüncelere göre kitle iletişim araçları içinde yaşadığımız toplumun biçimini belirler; küresel köy, küreselleşmenin erken bir metaforudur.

Kitle iletişim araçları, uygarlığın ve tarihin apokaliptik/öforik sonu biçiminde haber verilmiş kültürlerin eşitlenmesine katkıda bulunur. Eğer McLuhan’cı düşünce geniş bir kitle tarafından bunca kabul görmüşse bunun nedeni, iktidarları yerinde güçlendirdiği, kitle medyalarının gücüne fazladan değer biçtiği ve büyük işletmelerin kültür endüstrileri üzerindeki üstünlüğünü onayladığı içindir. McLuhan’ın şoke edici formüllerini kim bilmez: “The medium is the message”, küresel köy vb. Torontolu guru formüller yaratma yeteneğine sahiptir!

Toplumsal Medya Hareketinin Doğuşu

Kitlesel medyanın şairi, Kuzey Amerika'nın başlıca kültür değerlerinden ve gazetelerinden birini çıkardığı sırada toplumsal medya hareketi de kitle iletişim araçlarının deney laboratuvarları ve toplumsal canlandırma deneylerinin gölgesinde doğuyordu.

Medyada toplumsal hareket nasıl doğdu? Değişik teknolojilerin ortaya çıkışına bağlı olarak yaklaşık kırk yıllık bir sürede bir evrim mi gerçekleşmişti? Sözelimi toplu medya deneyimi² ile internet arasında bir süreklilik var mıydı? Hareketi esinleyen kimdi?

70'li yılların başında gelişmiş ülkelerde kitle medyası sorunu yeniden ele alınmaya başlanır. Tartışılan şey radyonun, televizyonun ve genel olarak ulusal nitelikli izleyiciye yönelen, azınlıklardan (dil, cinsiyet, din, görüş vs) habersiz ve enformasyonun yerel karakterine kulak asmayan gazetelerin küreselleşen niteliğidir.

Devir o devirdir ki radyo frekansları az, telekomünikasyon materyali ile video ve audio üretimi pahalı ve bu teknolojileri işletmek için teknik uzmanların bilgilenmesi güçtür. Durum 60'lı yılların sonunda değişmeye başlar: Hafif video 1970'de (Sony'nin ünlü *porta-pak*'ından söz etmek için henüz çok erkendir) pazara sunulmuş ve geniş kitlelere satışı olmadığından New York'un kentli tartışma gruplarının kullanımına verilmiştir; İtalyan tartışma grupları (Kızıl Tugaylar'ın etki alanı içinde) minyatür radyo yayını antenleri üretmeye başlamıştır; kanalların çoğalmasıyla birlikte pek çok iletişim alanına sunulmuş olan kablolu ağlar Quebec'te, Belçika'da, Hollanda'da vs gün yüzüne çıkmıştır.

Çok sayıda ülkede gizli olarak ya da muhalif hareketlerin izinde, (Quebec'te ve Belçika'da) topluluk radyoları,

(Fransa ve İtalya'da) özgür radyolar ve (Katalonya'da) yerel radyolar doğmuştur (bkz. Lafrance, 1984). Yerel (kendi dilinde) radyo modeli uluslararası işbirliği örgütleri (Frankofoni Dünya Bankası, Uluslararası Kanada İşbirliği Ajansı vs) tarafından teşvik edilen bir hareket olarak Afrika'ya ihraç edilmiştir.

Yerel topluluk radyosu Latin Amerika'da da gelişti: Kolombiya'da *radioescuelas*, Bolivya azınlıklarının sefil koşullarına dikkati çeken *mineras* radyoları, Bolivya radyo okulları kooperatif ağı (ERBOL), Mario Kaplün tarafından Uruguay'da yaratılan *Casette Foro* (kırsal radyo forumu), Latin Amerika radyo eğitimi derneği (ALER), Brezilya'da *presse Monica* (minyatür) ve yine Brezilya, Racif'te hafif video ve 8 mm sinema kullanımı. Militan düşünür Luis Raoul Beltran'a göre³ diğer sosyal diriliş hareketleri, yirmi yıl boyunca Güney Amerika'nın üzerine çullanmış olan albaylar cuntasının bertaraf edilmesine olanak sunmuştur.

Aynı şekilde etnik azınlıklar Paris, Montreal ve ABD'de kendi radyolarını, bazen de yerel ya da uydu televizyonlarını yaratmışlardır. Bugün bile birçok ülkede feminist radyolar, homoseksüel radyolar, etnik nitelikli radyolar ile gençlerin ve mücadele edenlerin radyoları vardır; birçoğu ticari hale gelerek çatışmacı erdemlerini yitirmişlerse de birlikteliklerini⁴ korumuşlardır. Buna şaşırmak mı gerekir? Özgün nitelikleriyle bu radyolar *güllerin zamanının* sürdüğü yere kadar yani dayanışma ve karışıklığın zamanına kadar başoyuncuların angajman ya da çatışmacı durumlarına göre birkaç ay ya da uzun yıllar yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Her şey toplumsal hareketlerin ne olduğunun tanımına bağlıdır: Toplumsal kaynakların harekete geçirilişinin bir aracı ya da yeni erdemlerin belirişi! Mücadeleci medya-

ların sürekliliği sorusuna yanıt vermek, “sürekli devrim” hipotezini kurmakla ya da mutlak eşitliğin Büyük Akşamına, topluluk medyalarının büyük şenliğine, o evrensel kamuoyuna inanmakla aynı şeydir!

Toplumsal Hareket

Ama öncelikle toplumsal hareket ne demektir? Tarihte, toplumsal bir ilerlemeyi yöneten, siyasal iktidarın ve zenginliklerin en iyi biçimde dağıtılması için toplumun örgüt yapısını değiştirmeye çalışan (60’lı yıllarda toplumsal sınıflarla özdeşleştirilen) belli bazı grupların gelişimindeki olayların tümüdür. Sosyolojide, paylaşılmış değerler ve dayanışma üzerine kurulu olan ve çatışmacı çıkarlara göre hareket eden, farklı itiraz biçimlerine başvurmuş olan *informel* ilişkilerin (örgütlü ve/veya yalıtılmış aktörler) bir bütünüdür.

Aslında her toplumsal hareket şu tür özelliklere sahiptir: Kolektif boyut, hedef kitle ve rakiplerin bir tanımı, talepler. Tek cümleyle:

- Toplumsal bir hareketin üyeleri bir değerler sistemi paylaşırlar ya da belli bir dayanışma ve aidiyet duygusuyla birbirlerine bağlı olduklarını hissederek ortak bir tasarı oluştururlar;
- Toplumsal hareket, somut olaylar için belli sayıda kişiyi bir araya getirme ve harekete geçirme yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, toplumsal bir hareketin var olması için güçlü anlar arasında süreklilik gerekir;

Son olarak, toplumsal hareketin protesto biçimleri son derece farklı olabilir; işte birkaç örnek: Bildiri, grev, iş grevi, yolları kapatma, kamusal alanların

işgali, binaların işgali, yolların festival havasında ele geçirilmesi, alternatif medya, medyatik protestolar vs.

Alain Touraine'in altını çizdiği gibi "aynı sözcük altında birbirinden son derece farklı kolektif eylem biçimleri birbiriyle iç içedir ve onlardan her biri toplumsal yaşamın bütünlüklü bir vizyonuna uygun düşer."⁵ Gerçekten de eğer "toplumsal hareket" ifadesi eski⁶ bir ifadeyse sosyolojik düşünce oldukça yenidir ve anlamda karışıklığa neden olabilir. Burada iki temel anlam, sosyologları kendi aralarında yeterince karşı karşıya getirmiştir:

- 1- Bir yandan toplumsal hareketin politik amaçlara tekabül eden araçsal bir eylem olduğunu düşünenler için, politik bir sisteme sızmada kaynakların harekette geçirilmesi iyi bir şeydir ve hareketin konumunu daha da güçlendirir;
- 2- Öte yandan toplumsal hareket diğer bazılarına göre de tarihselliğin kontrolünü, yani kolektif yaşamın başlıca yönelimlerinin üstünlüğünü amaçlayan, aynı zamanda hem tartışmacı hem de savunmacı nitelikteki kolektif bir eylemin en yüksek ifadesidir.

Yeni toplumsal hareketler eylem alanlarına (kültürel, etnik, dilsel ya da ulusal kimlikler), yaşam dünyalarına (cinsel kimlik, sağlık gibi) ya da "fiziksel" alanlara (komşuluk, şehir, doğa) demirlemiştir.

Şayet 60'lı ve 70'li yılların karşıt hareketleri radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarına hükmetmiş idiyse bugün mücadele internet ve mobil araçların ortaya çıkışıyla devam etmektedir. Şimdi sivil toplum eylemlerinden

söz ediliyor ve öyle ki amaç interneti pazarın yasalarından ve reklamcılığın elinden kurtarmaya ve ondan geriye bir mücadele talep ve koordinasyon aracı kalmasına çalışmaktır. Dünya zirvelerine karşı direnişi örgütlemiş olan *Indymedias* siber aktivistlerinin eylemi doğrudan doğruya internette araçsallaştırılmış içerikleri hedef alıyordu. *Entrenet* ya da *Fing* gibi örgütlenmeler de katılımcı iletişimin sınırlarını araştırıyorlar.

Toplumsal Hareket Deneyimleri: Birkaç Örnek ve Kurucular

- Paulo Freire (1921-1997), Recife, Brezilya'da doğdu. Ona göre eğitimi bir bilinçlenme ve özgürleşme süreci olarak kabul etmek gerekir; "hiç kimse bir diğerini eğitmez, hiç kimse sadece kendini eğitmez, insanlar dünya aracılığıyla hep birlikte birbirlerini eğitirler" (Freire, 1974).
- Le BAEQ (Quebec'in Doğusunu Düzenleme Bürosu) ve Quebec Toplu Hareketi. Quebec topluluk bölgesinin tarihi şu şekilde ortaya çıkmıştır: Kili-se'nin toplumsal yardım ve ruhani çevrenin iyilik-severliği konularındaki liderliği, 60'lı yıllarda yerel topluluk aktivizminin yeni bir biçimini ön plana aldı. Quebec'te bu toplulukçu aktivizm bedava klinikler, konut kooperatifleri, annelere işlerinde yardım etmek amacıyla anaokulları ve gençler için boş zaman etkinlik alanları yaratarak yoksul ve işçi sınıflarında ve kentsel semtlerde filizlenen yurttaş komiteleri biçimini aldı. Komiteler çok politize olmuşlardı; öyle ki tüm toplumsal ve topluluk hiz-

metleri ile sağlık hizmetlerine hem rahatça erişilebilirlik hem de bu alanlardaki sorumluluk gerektiren düzenlemeler konusunda devlete baskı yapar noktaya gelmişlerdi.

- Fransa'da Villeneuve de Grenoble Kültür Merkezi, Lorraine Coeur d'Acier Radyosu, Geneviliers Kablo Ağı önemli toplumsal hareket şantiyelerindendir.
- İran'da cep telefonlarından alınmış görüntüler ve uluslararası toplumu anbean bilgilendiren *Twitter* ve *YouTube*'a yüklenen bilgiler sayesinde Ahmedi-nejad'ın hileli seçimine karşı gençlerin isyanı.

Toplumsal Hareketler ve Yeni Medya Arasındaki İzdivaç

O halde medya konusundaki McLuhan'cı düşünce aşağıdaki hususların küresel, aptallaştıran ve mitik niteliğini sadece daha da güçlendirirken buna karşılık, toplumsal hareketlerin davasını ileriye taşımak için topluluk ya da yurttaş medyalarının kullanımı, aynı hususların teknik, ekonomik ve toplumsal gelişiminin bir sonucudur denilebilir:

- 1- Kitle medyasının grup medyalarına evrilmesi, yakınlık (*proximité*) medyaları, alternatif medya ve böylece kitle iletişim modelinin dönüşümü;
- 2- Teknolojinin minyatürleşmeye doğru evrilmesi, taşınabilirlik, üretimin meslek dışlaşması ve görsel-işitsel yayın üretimi;
- 3- Kullanımın evrimi. Mademki toplumsal gruplar kendi davalarını savunmak için iktidarın araçlarına ve parasına sahip değiller, öyleyse Michel de

Certeau'nun "ötekinin alanı" adını verdiği şeyin içinde yer almak zörendalar.

Topluluk medyaları, hafif video, CB'li iletişim (*citizen band*), (kablolu) televizyon, 8 mm'lik etkili sinema, birleşik internet ağları vb gibi çeşitli medya kullanım alanları, yeni iletişimsel pratiklerin deneylenmesine olanak sundu.

Alışıldık ve Deneysel Kullanımlar Arasında

Daha önce de söylediğimiz gibi toplumsal hareketin medyaların gelişiminin önemli aktörlerinden biri olduğu iddia edildiğinde, kaydedilen teknik ilerleme çoklarını şaşırtabilir. Hiç kuşkusuz enformatik, telekomünikasyon ve Xerox, Park, Bell Labs, Sony ya da Microsoft gibi elektronik alanında büyük ilerlemelerin öncüleri olan dev teknobilimsel laboratuvarların önemini küçümseme düşüncesinden uzağız. Şurası açıktır ki her teknik ilerleme, bilimsel bir ilerlemeden yola çıkar; sözelimi bilgisayarın ortaya çıkışı ve verilerin sayısallaşması, iletişim uyduları ve kablolu ağlar, web'in ve mobil telefonların ortaya çıkışı vs.

Ancak mühendis/mucit, laboratuvarında çalıştığında deyim yerindeyse "kendi kafasında" bir kullanım modeline sahiptir; bununla birlikte, teknik konu saha üzerinde deneyimlendikçe büyük ölçüde değişme tehlikesiyle karşı karşıya gelir. Sözelimi *www* (*world wide web*), ilkin değişik üniversitelerde çalışan fizikçiler ve dünyanın dört bir köşesinden araştırma enstitüleri arasındaki enformasyon paylaşımını geliştirip hızlandırmak için tasarlanmıştır; ağ, 1995'te geniş kitlelerin kullanımına açıldığında İnternete dönüşmüştür. Aynı şekilde mobil telefonun tasarımcısının öngördüğü kullanımlar ile (başlangıçta mobil telefon aylık bir abonman sayesinde ve belli bir yere bağlı olmayan işi

planlamak için bir tek kullanıcı için öngörülmüştü) Afrika'da bir kart satın almak suretiyle telefon merkezleri veya kabinlerde ortak kullanımı arasında söz konusu gelişmenin⁷ tüm yönlerine 'tanık oluruz. Gündelik yaşamın icadının büyük sosyoloğu de Certeau'dan yeniden alıntı yaparsak mallar pazarında sunulmuş kültürel ürünlerle değil, onlardan yararlanan girişimlerle ilgilenmek gerekir; bir pratikle verili bir şey içinde gerçekleştirilmiş sapmayı toplumsal olarak göstermenin farklı biçimleriyle ilgilenmek gerekir.

Kullanım, Teknolojiyi Geliştirir

Bazıları diyeceklerdir ki teknolojilerin tarihini yapan şey, yalnızca başarılan işlerdir; büyük araştırma laboratuvarlarının herhangi bir araştırma için kullanılabilecekleri çok üstün teknik nesnelerle dolu dolapları vardır ve büyük operatörlerin yazgısı, geliştirilebilen (ya da geliştirilemeyen) çeşitli kullanımlara bağlıdır.

Örnek olarak, *Videograf de Montreal*'in etkisini ele alalım. 60'lı yıllarda Ulusal Film Ofisi'nden (ONF) çok sayıda sinemacı, uzak bölgelerde, Terre-Neuve'de (Kanada) St-Jean Gölünde (Quebec) gündelik yaşam sahnelerini 16 mm olarak çekmeye başlamıştı; bu, doğrudan sinema (ilkel araçlarla, yörede yaşayanlar dışında aktör kullanmadan yapılan) ya da (olaya bilimsel bir inandırıcılık katmak için!) etnografik sinema şeklinde adlandırılıyordu. Ama ayrıca bu görüntüleri yerel olarak göstermenin olanaklılığı, Sony, *porta-pak* isimli (yarım parmak ölçüsündeki) küçük bir video üretim ünitesini montaj modülünü önceden tahmin etmeksizin Amerikan pazarına sürdüğünde bu belgelerin sinemanın (35 mm) ya da profesyonel televizyonun normal hudutları içinde yayılmasının imkânsızlığıydı.

Aslında *porta-pak* ne daha fazla ne de daha az, tıpkı evlilik ve vaftiz töreni gibi, ailevi sahnelerden görüntüler kaydetmeye yönelik bir *instamatic* videoydu; ticari girişim mutlak bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı!

Savaş yorgunu Sony, kendi ürününü tamamıyla gerilla politikası ya da toplumsal hareket adına imaj yapmak isteyen birkaç karşı gruba bıraktı. ONF'den Robert Forget birkaç videograf ünitesini Montreal'a getirtti. Montreal'in şehir merkezindeki lokalleri kiralama ve bazı mali kaynakları birleştirme konularında ONF'yi ikna etti; böylece Videograf, St. Denis caddesinde bir halk salonu, ONF'nin teknik atölyelerinde kotarılmış iki ya da üç montaj modülü ve bir dizi genç gönüllü yönetmen, yapımcı, canlandırmacı, kışkırtıcı vs ile birlikte doğmuş oldu. Yayın düzeninde videograf salonu ya da tüm yeni kablo dağıtım işletmelerinin ortak kanalları ya da kiliselerin çan kulelerine asılı mini antenler kullanıldı... Yıllar sonra Sony, izlerkitleye yönelik hazırlanmış minyatür üretim ve dağıtım araçlarının eksiksiz bir serisiyle birlikte büyük pazara geri döndü!

Sonuç Olarak

McLuhan ve takipçileri Katolik çağın mitik (olmadı mistik) erdemlerini her yerde yaydığı sırada toplumsal hareket medyayı; enformasyon, değişim ve iletişim araçları olarak kullanmayı bilmiştir. Toplumsal aktörler yeni kullanım biçimleri geliştirme seçeneklerine sahip değildiler. Onlar ilgiden yoksun, parasız, arkalarında büyük bir güç olmadan, de Certeau'nun dediği gibi, güçsüzlerin silahlarını kullandılar. Başka türlü iş yapma tarzlarıyla sinemayı, radyoyu, televizyonu, bilgisayarı dönüştürdüler ve daha sonra da internete el attılar. Ancak kazandıklarını sanmak yanlış olur; kullanım dönüştürür, ancak bu dönüşüm sonsuzdur.

Notlar

1. “*Les médias face à la communication sociale: le paradoxe canadien*” [Medya Toplumsal İletişime Karşı: Kanada paradoksu]” başlığıyla yayınlandı.
2. “Topluluk” (*communauté*) ve “toplulukçu” (*communautariste*) karışıklığına dikkat etmek gerekir. Quebec’teki toplulukçu kesim, topluluk tarafından yönetilen toplumsal ekonomi alanını ifade eder. Fransa’da topluluk, özellikle Avrupa Topluluğu anlamına gelir. Birleşik Devletler’de toplulukçuluk “bireyin, kendi kültürel, etnik, dinsel ve toplumsal aidiyetlerinden bağımsız biçimde var olamayacağını” bildiren bir felsefedir. Fransa’da terim, ayrıca daha aşağısımalı başka bir anlamı da içerir: Kültürel talepleri ya da azınlık gruplarının politikalarını niteler ve genellikle Fransız toplumunun bazı kompartımanlara ayrılması eğilimine karşı çıkan cumhuriyetçiliğin yandaşlarıncı kullanılır. Bugün özellikle sivil toplum, yurttaş talebi, vb. terimler kullanılmaktadır.
3. BELTRAN, L.R., *Les médias de proximité pour l’éducation populaire en Amérique latine (1950-1990)* [Latin Amerika’da Halk Eğitimi İçin Yakınlık Medyaları (1950-1990)], “*Place et rôle de la communication dans le développement international*” [Uluslararası Kalkınmada İletişimin Yeri ve Rolü] içinde, LAFRANCE, J.-P., LAULAN, A.-M. ve RIO de SOTELO, C., yönetiminde, Montreal, PUQ, 2006.
4. Belirtmek gerekir ki bunlar devamlılık eğilimine sahip olan yerel medyalardır; çünkü insanlar daima yerel içeriğe karşı belli bir ilgiyi açığa vururlar.
5. TOURAINE, A., *Découvrir les mouvements sociaux* [Sosyal Hareketleri Keşfetmek], “*Action Collective et Mouvements Sociaux*” [Kolektif Eylem ve Toplumsal Hareketler] içinde, François Chazel Yönetiminde, Paris, PUF, 1993, s.17.
6. WIEVIORKA, M., *Différence culturelle et mouvements sociaux* [Kültürel Farklılık ve Toplumsal Hareketler], *Uluslararası Kolokyum*, Kahire, 29-31 Mart 2000, Düzenleyenler: UNESCO, IRD, CEDEJ ve CEPS Al Ahram, ONG ve *Arap Dünyasında Yönetim*.
7. Yazardan bkz: *L’appropriation citoyen des TIC* [Enformasyon ve İletişim Teknolojilerinin Vatandaş Tarafından Temellük Edilmesi], “*Communication et dynamiques de globalisation culturel-*

le” [İletişim ve Kültürel Küreselleşmenin Dinamikleri] içinde, KIYINDOU, A. Yönetiminde, Paris, L’Harmattan, 2009.

Başvurulan Kaynaklar

- CERTEAU, (de) M., *L’invention du quotidien* [Gündelik Yaşamın Keşfi], 1. *Arts de faire* [Yapma Sanatı], 2. *Habiter et cuisiner* [İkamet Etme ve Yemek Pişirme], éd., Luce Giard tarafından hazırlanmış ve sunulmuştur, Paris, Gallimard, 1990.
- FREIRE, P., *Pédagogie des opprimés. Conscientisation et révolution* [Ezilenlerin Pedagojisi. Bilinçlenme ve Devrim], Paris, Maspero, 1974.
- LAFRANCE, J.-P., *Les radios nouvelles à travers du monde* [Dünyanın Farklı Yerlerinden Yeni Radyolar], Paris, *La Documentation française*, 1984.
- MCLUHAN, M., *Pour comprendre les médias* [Medyayı Anlamak], Jean Paré çevirisi, Montréal, Wuebec Kütüphanesi, 1993.

Eğitim ve İletişim Arasındaki İlişkiler

Geneviève Jacquinot-Delaunay

Hermès dergisinin 48.sayısından alınmıştır.¹

1 966'da *Le Monde* gazetesinde 7-8-9-12 Ocak tarihlerinde yayınlanan bir dizi makalede sosyolog Georges Friedmann, "boş zamanın ve dolaysız kıskançlığın olanca baştan çıkarıcılığıyla kendini gösterdiği" televizyon ve sinemada "resmi eğitim sisteminden daha da rekabetçi ve tehlikeli bir okul" gören bir ilkokul öğretmeninin bu sözünü halkın anlayabileceği bir şekle sokar. Bu, kitapla rekabet eden ve bildiğimiz okulun "kendi ölüm fermanını imzalamadan" görmezden gelemeyeceği bir okuldur.

Bu yeni medyatik çevrenin genel olarak eğitim ve okul için yavaş yavaş dayanak noktası olmasının eğitim ve iletişim gibi iki alanın etkinlikleri arasında nasıl verimli karşılaşmalara yol açtığını, ardından da kendilerini öncelikli olarak eğitimlerine ve araştırmalarına adanmış iki disiplinin; eğitim bilimleri ile enformasyon ve iletişim bilimlerinin arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmayı istiyoruz. Her ikisi de genç, çokdisiplinlilikten (*pluridis-ciplinaire*) oluşan ve daha önceki mesleki bilgilerle dar ilişki içinde gelişmiş olan bilimlerdir.

Sonunda iletişim-eğitim ilişkisi gibi spesifik bir müdahale alanının doğması için hangi teorik kaynaklar, hangi düşünce akımları, hangi toplumsal hareketlerin karşılıklı olarak birbirlerinden beslenmesi gerekmiştir?

Eğitim ve medya arasındaki ilişkiler medyanın kendisi kadar eskidir –zararlı etkilerinden kaygı duymak, onlara demokratikleşmenin en büyük ütopyaları olarak yatırım yapmak ya da ender olarak onları eğitsel pedagojik pratiklerin vesilesi kılmak (Jacquinot, 1985) söz konusudur- ancak bu iki disiplinin karşılaşmasından doğan sorunsalların birkaçının açıklanmaya başladığını görmek için 60'lı yılları beklemek gerekecektir.

Profesör ve İmgeler...

Yine Georges Friedmann'ın medyaların eğitim alanında temsil ettikleri rekabet hakkında kamuoyunu uyarmaya çalıştığı sırada, eğitimin az sayıdaki temsilcileri kendi meslektaşlarını medyalara karşı duyarlı kılmak için onlara sözlü olduğu kadar diğer ifade araçlarıyla da bir okulun açılışı için zorunlu olan temel bilgileri sunmaya, özellikle düşüncenin görsel ve işitsel işaretlerle nasıl işlem yaptığını göstermeye girişmişlerdi. Psikoloji bölümünde

öğretim görevlisi olan Michel Tardy'nin kitabı *Profesör ve İmgeler* adıyla 1966'da yayınlanır; Tardy “zekâyı gözden düşüren” teknik ya da zihinsel imgelere karşı kültürel direnişi güçlü biçimde ifşa ettikten sonra “görsel mesajların önceliği üzerine bir deneme” önerir (Tardy, 1966, s. 7). Kültürel ve pedagojik açıdan görülmemiş bir durum yaratmış olan kitlesel medyanın varlığı, Michel Tardy'nin peşini bırakmaz (s. 61-103): Görsel imgelerin pedagojisi öncelikle “görüntünün statüsü ve ontolojik koordinatları hakkında düşünme”yi gerektirir ve görüntünün üretim şekillerinin bilgisi, onun anlaşılabilirliğinin bir koşuludur, sonuçta öğretilen konuya uygun pedagojik yöntemler bulmak gerekir, çünkü “görüntülerin (images) algılanması gerçek bir zihinsel özdüzenlemeye yol açar” ve “sinemayla birlikte bilinçdışının büyük gece ayini başlar”; görsel-işitsel mesajların pedagojisi “mucitler” gerektirir.

Öte yandan üniversitede doçent olan Henri Dieuzeide, 1965 yılında *eğitimde görsel-işitsel teknikler* üzerine yayınladığı kitabında, İkinci Dünya Savaşı'yla “Amerikalı eğitimcilerin, savaş endüstrisi içindeki el emeğinin hızlandırılmış öğretiminde görsel-işitsel tekniklerin sağladığı geniş imkânları keşfettiğini” hatırlattı. Böylece “iyi kötü Atlantik”i aşacak olan “görsel-işitsel eğitim” kavramı doğmuş oldu, ancak gerçekten de kamu güçlerinin Fransa'da eğitim amaçlı bir radyo ve televizyon kullanım politikası tasarımları için 1962 yılını beklemek gerekecektir.

Okulun zorunlu evrimini amaçlayan bir hareket içinde Dieuzeide, bu yeni araçların özgüllüklerinin, çıraklık eğitiminin hizmetine elverişli biçimde nasıl sunulabileceğini ve sınıfın gerçeklikleriyle ilişkili kullanım biçimlerini aşma konusunda ruhbilimsel pedagoji araştırmalarında nasıl kullanılabileceğini gösteriyordu: Gözlem pedagojisi, motivasyonun rolü, taklit yoluyla öğrenme vs.

Böylece en azından 60'lı yıllardan başlayarak bu iki yapıt sayesinde temelde teknikçi olmayan bir perspektif içinde, sonradan “medyadaki” formasyon ve “medya tarafından” sunulan formasyon biçiminde medyalar ile okul ilişkilerinin iki façetasına dönüşecek olan şeyin temelleri atılmış oluyordu.

Göstergebilim ve Didaktik

60'lı yılların ortalarında geliştirilen semiyolojik hareket, özellikle Fransa ve İtalya'da eğitim ve iletişim² dünyaları arasındaki eklemlenişte büyük bir etki yarattı. Bu eklemleniş pedagojinin sıklıkla kurban edildiği “dar uygulamacılık”tan çıkış yolunu bulduğunda göstergebilim, eğitimci ve öğrencilere görüntüleri “konuşma”, işleyiş biçimlerini kavrama ve uzun zaman boyunca “kavram”ın tarih öncesi olarak düşünülmüş olan “görüntü”yü sınıf içinde yeniden değerlendirme araçları sundu.

Bir teoriden daha azı, “gösteren ve onun kendi biçimlenişlerine (*configurations*) uygun bir dikkati, içinde ortaya çıktıkları kültürel ve ikonik yapıların sistematik bağıntısını –son olarak da daha genel biçimde, kendi yaratıcı güzergâhının tüm dönemeçlerinde “iz sürme” arzusunu ve anlam³ üretiminin toplumsal çalışmasını– hesaba katmış “gerçek bir semiyotik anlayış”tır bu. Sinema alanındaki –başlangıçta sadece dilbilimden esinlenmiş olan– göstergebilim çalışmaları özünde eğitsel, hatta didaktik nitelikli mesajlar olan özgül görsel-işitsel söylem tiplerini sınadı; ayrıca yine bu çalışmalar, öğrenme olanaklarına yeni alanlar açarak (Jacquinot, 1977), filmsel didaktiği (öğreticiliği) ve özgül söylemsel bir isteği tanımlamaya izin verdi.

Göstergebilim esinli bu çalışmalar yoluyla iletişim ve enformasyon bilimleri, sonradan resmen eğitsel eylemin

hesabına katkı sunacağı söylenen disiplinler listesine girecektir (Mialaret, 1976).

Bu, bazılarının altını çizdiği gibi, gelişen ve zenginleşen iletişim ve enformasyon teknolojileri yeni pedagojik iletişim rejimleri keşfetme olanağı sunmasına rağmen yine de unutulmuş olan oldukça umut vaat eden yaklaşımlardan birisidir.

Görsel-İşitsel (Teknolojiler) ve Demokratikleşme

Böylece görüntü –daha ender olarak da ses– bütün önemini “okul deneyiminin didaktik olmayan unsurlarına” uydurmak için (Dieuzeide, 1965, s. 36) sınıfta bir gedik açmaya hazırlanıyordu. Ancak görüntü, üzerinde çalışıldığında özellikle sinematografi –şimdiyse sinema 7. sanat oldu– ya da reklamla ilgilidir, çünkü bu görüntüsel derleme göstergebilimsel esinli çözümlemelere elverişlidir: Televizyon görüntüsü ise okulun kapısında kalabilir ancak...

Televizyon kendini hızla geliştirdiği, reklamın ekranda görünmeye başladığı, özel çıkarların kendini hissettirmeye başladığı sıralarda bu yeni medyatik çevrenin toplumsal ve kültürel sonuçlarını düşünmek aciliyeti vardı. Ancak 1967’de oluşturulmuş ve yığınlaştırma süreci üzerinden harekete geçirilmiş olan yeni eğitim bilimlerinin tümü, medyatik manzaranın gelişimi, özellikle de televizyonun gençlerin yaşamında ifade ettiği öneme hâlâ yeterince dikkat çekiyor görünmüyordu.

Sadece devlet televizyonunun olduğu ve yayınların seyrek olduğu dönemde başlıca üç işlev öne çıkıyordu: Bilgilendirmek, eğitmek, eğlendirmek. Bu kamu hizmetinin -önemle altını çizmek gerekir- gelişimi, kamu hiz-

metlerinin ve eğitim hizmetlerinin artan yaygınlaşmasıyla paralel bir gelişme göstermiştir. Eğitim sistemi, eğitimin “kitleleşmesi” sorununu kuşatmış ve görsel-işitsel olan hem “insanların erişimine elverişli bir çarpan” olarak hem de sözden daha “erişilebilir” bir şey olarak düşünülen görüntü demokratikleşmenin bir faktörü olarak belirmiştir.

Okul televizyonu, şu halde yayın saatlerini dikkat çekici ölçüde artırmış ve yayınlar sadece öğretmenlere ve öğrencilere yönelik değil, aynı zamanda toplumsal yaşam düzeylerini yükseltmeyi uman yetişkinler için de yapılmaya başlanmıştır. 60’lı yılların ortasındaki eğitim kurumları; bu yayınları okul programlarına entegre etmek, aynı zamanda sınıflar arası, hatta kurumlar arası yeni iletişim ağları oluşturmak için kapalı devre televizyon donanımları gibidir. Öğrenciler gibi öğretmenler de görsel-işitsel disiplin bilgilerini sürdürmek için dolaysızca işin içine girmişlerdir.

Halk eğitimi ve onun sunduğu özgürleşme tasarısının ortasında medya kuruluşları hızla kültür ve canlanmanın ayrıcalıklı bir aracı olarak ortaya çıktı 70’li yılların başında deneme yayınları, Québec’te ortaya çıktığı biçimiyle demokratik halk ifadesini desteklemek için mahallelere kadar girdi. Örneğin Villeneuve de Grenoble’da 1.800 konutlu bir apartmanda kablolu⁴ bir televizyon dağıtım ağı etrafında, görsel-işitsel merkez ekibi ve onların Milli Eğitim’den ayrılmış yapımcıları tarafından gerçekleştirilen yerel bir dergi, “video gazete”, mahallelerin umumi yerlerinde yayınlanmış, dernekler ve yerel grupların katılımıyla yerel meselelere ayrılmış toplantılar düzenlenmiştir.

Teorik ve Pratik Bilgiler

Akademik araştırma, Mayıs 68 olaylarından doğmuş genç Vincennes Üniversitesi yakınlarındaki birkaç istisnai durum sayılmazsa bu toplumsal denemelerin dışında tutulmuştur. 1969'da Grenoble'da oluşturulmuş Yeni Eğitim Bilimleri departmanı, tıpkı pedagoji kesiminde yapıldığı gibi, toplumsal alandaki yeni uygulamaları takip etmek ve böylece hem pratiklerin gelişimine hem de sosyopolitik boyutların ve medyaların uygunluk koşullarının kuramsal hazırlığına katkı sunmak için bir araştırma girişimi başlatmıştır.

Teorik ve pratik bilgi arasındaki bu eklemlenme kaygısı, Pierre Schaeffer'in üniversite mensuplarının toplumsal sorumluluktan vazgeçme eğilimlerini ifşa ettiği, onları 1969/1970'ten itibaren durmaksızın dürtmek için ünlü *Ranelagh Konferansları*'na davet ettiği yeni ORTF Araştırma Servisi'nde işbaşındadır. Eylemleri gibi düşüncesi de 60'lı ve 70'li yıllar boyunca medyalar ve eğitim ilişkisi üzerine ortaya konulan sorunları aydınlatmıştır: İnsanlar ve çağımıza damgasını vuran disiplinler üzerine büyük araştırma projeleri, "üniversitelerin, akademilerin, kurumsal bünyelerin, uzmanların uzağında yeni bir düşüncenin, *kitle medyası* düşüncesinin entelijensiyanın yeni forumu haline geldiği deneme yayınları" (1972, s.157). Schaeffer "medya ve eğitim dünyasının birbirinden ayrıldığı alt alanlar" gibi belli bir okul televizyonuyla çalışan, eğitimin hizmetindeki geniş bir televizyon kavramından yana tavır alır; "niyetleri, çıkarları, arzuları, korkuları da olabileceği sıklıkla unutulmuş" alıcıya güvenle bakar; (dünya kadar eski bir olgu olan) iletişimi (bir teknikler bütünü olan) telekomünikasyondan ayırır; eğitim uydusunu bir yayın aracı olarak değil, "halklar arasındaki ortak üretimin zarif

bir fırsatı” olarak görür ve “kendi kendine eğitimde” (Mayıs 68 olayları uzak değildir) grup pedagojisini savunur.

Kısacası iletişim ve enformasyon bilimleri akademik disiplinin henüz var olmadığı –söz konusu disiplin alanı resmen 1972’de yaratılmış olacaktır– eğitim bilimlerinin yarının okulunu “düşünmek” için boşuna teorik dayanaklar araştırdığı bir dönemde, bize daha şimdiden kültürü değiştirebileceğimiz haber veriliyordu: “Sözgelimi bir gün, yayın ağlarının çoğalması ve gücü ile boş zaman etkinliklerinin gelişiminin ortaya çıkardığı sorunlar, ayrıca eğitimdeki sorunların birbiriyle ilişkisinin olmadığını düşünmek anlaşılmaz olacaktır. Bu nedenle ulusal ve uluslararası planda kültür ekonomisi içindeki bu devasa araçların yerini belirlemeye çalışmak gerekecektir” (1970, s.208).

“İletişim-Eğitim” İlişkisel Alanı

Medyalar ve okul arasındaki zorunlu yüzeysel saptamalar biçimindeki ilk etkileşimler ve bu etkileşimlerin engellediği sorgulamalar, bu geriye dönüş, 60’lı yıllardan itibaren hem kuramsal araştırmalar hem de toplumsal ve pedagojik deneyimler konusunda gerçek bir çalışma atölyesi açıldığını gösterir. Bu durum, ister iletişim bilimleri olsun ister eğitim bilimleri, öğretim ve araştırmalarından itibaren birbirine bu kadar yer vermiş bu iki etkinlik alanı arasında kesin bir ittifak antlaşmasının imzalanmasını zorunlu kılacaktır

Her yeni iletişim ya da enformasyon teknolojisi, bulunduğu üzere eğitsel bir kullanım umudunu içinde taşır: Şurası bir gerçektir ki bu beklenti, okumaz-yazmazlık (*analphabétisme*) oranı yüksek olan ülkelerde hâlâ daha büyüktür ki bu da hiç kuşkusuz ilişkiler arası kaygıya ve

Latin Amerika ülkelerinde hissedilen en büyük aciliyete karşı gösterilen yüksek duyarlılığı açıklar. Bununla birlikte diyalog azar azar yavaşlamadan, gerilimsiz ve belirsizliklerden uzak biçimde gerçekleşmiştir:⁵ Kuramsallaştırma girişiminin yetersizliği, bununla birlikte sürekli yardımına başvurulmuş disiplinler arası hiç de kolaylaştırmayan akademik katılıklardan söz etmeyen, iletişimin kesintisiz modellerinin aktarımındaki indirgemeci uygulamalar vs.

Notlar

1. “Éducation et communication: à l'épreuve des médias” [Medyalar Deneyiminde Eğitim ve İletişim] başlığıyla yayınlanmıştır., s. 171.
2. METZ, C., *Images et pédagogies* [Görüntüler ve Pedagoji], *Communications*, sayı:15, “L'analyse des images” [Görüntülerin Analizi], Paris, Le Seuil, 1970.
3. METZ, C., *Avant propos* [Önsöz], *Communications*, sayı:29, “Image(s) et culture(s)” [İmaj(lar) ve Kültür(ler)], Paris, Le Seuil, 1978.
4. “La télévision par câble: une révolution dans les communications sociales?” [Kablolu Televizyon: Toplumsal İletişimde Bir Devrim mi?], *Communications*, sayı:21, Paris, Le Seuil, 1974.
5. JACQUINOT-DELAUNAY, G., *Les sciences de l'éducation et de la communication en dialogue: à propos des médias et des technologies éducatives* [Diyalog Halindeki İletişim ve Eğitim Bilimleri: Medyalar ve Eğitim Teknolojileri Üzerine], “L'année sociologique” [Sosyoloji Yıllığı] içinde, “Sociologie de la communication” [İletişim Sosyolojisi], cilt: 51, sayı: 2, PUF, 2001, s. 364-391.

Başvurulan Kaynaklar

- DIEUZEIDE, H., *Les techniques audio-visuelles dans l'enseignement* [Eğitimde Görsel-İşitsel Teknikler], Paris, PUF, 1965.
- JACQUINOT-DELAUNAY, G., *Image et pédagogie, analyse sémiologique du film à l'intention didactique* [Görüntü ve Pedagoji. Didaktik Amaçla Filmin Göstergebilimsel Analizi], Paris, PUF, 1977, [Sup-L'Éducateur seçkisi].
- JACQUINOT-DELAUNAY, G., *L'école devant les écrans* [Ekranlar Karşısında Okul], Paris, ESF, 1985, [Science de l'éducation seçkisi].
- MIALARET, G., *Les sciences de l'éducation* [Eğitim Bilimleri], Paris, PUF, 1976, [Que sais-je? seçkisi].
- SCHAEFFER, P., *Les machines à communiquer* [İletişim Kurma Makineleri], cilt 1: *Genèse des simulacres* [Simülakraların Doğuşu], cilt 2: *Pouvoir et communication* [İktidar ve İletişim], Paris, le Seuil, 1970 ve 1972.
- TARDY, M., *Professeur et les images* [Profesör ve İmgeler], Paris, PUF, 1973, (1966), [Sup-L'Éducateur seçkisi].

Abraham Moles ve Robert Escarpit: İki Unutulmuş Sima

Anne-Marie Laulan

Burada İletişim ve Enformasyon Bilimleri için iki önemli araştırmacıyı, çarçabuk unutulmuş olan iki figürü anımsamak istiyoruz: Robert Escarpit ve Abraham Moles.¹

Abraham Moles (1920-1992),
“Çıraksız Bir Usta”

Güneybatı Fransa’da doğan, bilimsel çalışmalarını Marsilya, Aix ve Grenoble’da sürdürmüş olan Moles, tüm yaşamı boyunca sadelikle bütünleşmiş modellerin çekiciliği ve matematiksel kesinliğin paradoksuna

tutunacak, güneyden gelen dostane bir davet onu önce İspanya'ya ardından da Strasbourg kışlarından uzağa, Meksika'ya sürükleyecektir. 1952'de bilim doktoru unvanını alan Moles, önce CNRS'te (*Centre national des recherches sciences*-Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi), ardından Almanya'da ve Birleşik Devletler'de çalıştı; 1961'de Strasbourg'da G. Gusdorf ve H. Lefebvre'in yanında asistan olarak görev yaptı.

1969'da (Strasbourg Louis Pasteur Üniversitesi bünyesinde) Sosyal Psikoloji Enstitüsü'nü kuracak olan Moles, daha sonra (1977) burayı Sosyal Psikoloji İletişim Enstitüsü'ne dönüştürecektir. Emekliliğinden önce 1985'te entelektüel gelişimine çok şey katan ve arşivlerini idare eden *Ulusal Mikropsikoloji Derneği*'ni kuracaktır.

Son derece yalnız, kıskırtıcı ve bununla birlikte öylesine sıkılgan bu adam, erişkinliğinden başlayarak asi biri oldu. Yapısalcılığın, Marksizmin, Freud'culuğun egemen olduğu bir çağda hiçbir okula, kiliseye, klik ya da klana bağlı olmadı. Kuşkusuz o etnosantrik bir Fransa'ya nazaran kendi zamanının çok ilerisindeydi; merkez Avrupa, Vasarely, Bauhaus entelijensiyasıyla da görüşüyor, teatral, akustik ve müzikal araştırmalar yapıyor, kısaca, estetik boyut daima sahip olduğu semantik boyutu zenginleştiriyordu. Kenarda, sınırda, ilerideki çalışmaları çevre ve şehircilik uygulamalarına aşınaydı. Uzun zaman boyunca öylesine kınayıcı olan Strasbourg ona çok geçmeden akılcı bir kavrayışı borçlu olacak ve onun adalı gramerini mümkün olan en iyi duruma getirecekti.

Onun “çıraksız bir usta” olduğu söylenmiştir; asla bir modern olarak davranmadığı ve kendini küçük görmeyi bir alışkanlık haline getirdiği doğruysa eğer, eksiksiz bir formüldü bu. Ancak bu formül, üzülererek söylemek

gerekir ki son yıllarda keşif dolu ilişkilere girdiği çok sayıda genç araştırmacıyı, kent uzmanını ve yaratıcıyı yalanlar.

Düzenleme (*combinatoire*) sanatı tutkunu (Leibniz'i övmeyi severdi), Edgar Morin tarafından “karmaşıklık-
ğın duygusal sesi” olarak değerlendirilen bilgin, kendi kimliğinde hem bir sanatçıyı hem de derinlemesine bir özgürlük yanlısını barındırır. Yaşamının sonunda kendini mikrodurumlara ve rastlantıya adayacaktır. Tanrıtanımaz olduğunu söylüyordu, asla politik ya da sendikal bir bağı olmamıştı; o derinlikli bir filozof olması hasebiyle toplumdan ziyade bireyle, özneyle ilgileniyordu.

Günü saati kalmamış bir hükümlü olduğunu biliyordu. Bize elveda demeden önceki son beş günde çalışma arkadaşlarını kabul ediyor, İspanya'daki bir konferansa katılıyordu. Yüce bir alaycılıkla “saygınlık içinde ölmek” deyimine uzun süredir hazır olan sistemin onu bir yere yerleştirmeye zamanı yoktu.

Sisyphos'u anımsama cüretini gösterelim!

Robert Escarpit: Bordeaux'lu Coşku (1960-1972)

Longon yakınlarındaki ünlü Ortaçağ köyü Saint-Macaire'de doğan Robert Escarpit, Cordeliers'lerin eski bir manastırdan bozma binalarda eğitim görmüş bir ilkökul müdürünün oğlu olduğunun hatırlatılmasından keyif alırdı. Varoluşun tesadüfleri ona son yıllarını içinde geçirdiği “çocukluğunun evini satın alma” olanağı verdi.

Kariyeri çok genç yaşta uluslararası Tugaylar'a gazeteci olarak girişiyle başlamış oldu (1936). İngiliz dili ve edebiyatı ve Byron uzmanı olarak üniversite kariyeri Meksika'da başladı; bu ülkeye adadığı *Hikâyeler ve Efsaneler*'in bir cildinin yayımına vesile olacaktı bu kariyer.

Bu parlak üniversite mensubu kendi angajmanlarını tanımış bir burjuva şehrinde göstermekten korkmuyordu. Ancak bu ikircikli adam, *Monde*'un ünlü tezkerelerinden birinde Parisli yükseköğrenim gençliğini harekete geçiren şu başlıkla sert bir eleştiri kaleme alacaktır: "Bu Voltaire'in Hatası." Bir süre sonra da Girondin hakkındaki hıncını açığa vuracaktır şu başlık altında: "Othon Sorbon'a Karşı". Çok sayıda diğer ünlü profesörün (E. Durkheim, J. Stotzel, R. Daval, P. Grimal) aksine onun için Bordeaux, Parisli bir teveccühe doğru kapı aralayan bir aşamaydı sadece; prestijli akşam gazetesine bağlı, Unesco'nun etkin muhabiri bu büyük yolcu, taşraya özgü bir kökenin saygınlığını talep ediyordu. Mattelart tarafından terimin icadından çok önce R. Escarpit kendi mesleki yaşamında "küreyerel"² ("glokal") kavramını kullanmaya başlamıştı.

770'li yılların dönemecinde "tesadüfen trende³ yapılan bir konuşmada" enformasyon ve iletişim teknikleri etrafında belgesel nitelikli bu bilgilerin işlenişiyle yeni mesleklerin belirmeye başladığı inancı doğar; ancak daha demokratik bir toplum için yeni ihtiyaçlar hâlâ varlığını sürdürmektedir. IUT'de (1968) Gazetecilik, Kültürel Hareketlenme ve Dokümantasyon meslekleri bölümleri oluşturulduğu sırada profesyonel amaçla geleceğin işverenleriyle dar bir ilişki içinde olunmuştur.

Kısa bir süre sonra üniversitede bu kez (simgesel olarak) daha sonra karşılaştırmalı edebiyat sertifikasıyla birleştirilecek olan "Gazetecilik Sertifikası" doğar (1969). Üniversite yetkilileri acı ve küçümseme içinde lisans, yüksek lisans ve daha sonra doktorayla birlikte bir ifade (*expression*) ve iletişim teknikleri disiplinler arası üniversitesinin haklı varlığını kabul edeceklerdir. Tesisler kampüste, ancak bir kere daha yeni inşa edilmiş olan

binaların bodrum katlarında bulunacaktır. “Toplumsal İletişim” olarak adlandırılan ve büyük ölçüde kültürel nitelikli genel bir öğrenim zinciri, gerektiğinde teknik desteklerin ya da özellikle mesleklerin boyunduruğu altındaki çok genç bir disiplin içine hapsolmamak, ancak belli bir yöntemin kabul edilmiş tercihinin gerekliliğini tümüyle doğrulayarak tarihsel gerileme, coğrafi kıyaslama ve yöntemlerin çeşitliliğiyle birlikte eleştirel çözümlemenin ilkelerini oluşturmak amacıyla kurucu bir iradenin varlığını ortaya koyacaktır. Bir araya toplanmış öğretmenler farklı disiplinlerden gelmektedir: Edebiyat, dilbilimleri, beşeri bilimler, sosyal bilimler, ekonomi, siyasal bilimler, tarih vs.

Her Yerde Yeniden Ele Alınan Bir Model

Aynı dönemde (60’lı yılların sonu) bir başka edebiyatçı, Y. C. Guillebaud gelişme yolundaki bir toplumu salt edebi formasyonlar içinden edinilmiş analiz kapasitelerine yöneltmek kaygısıyla Sorbonne’da *Celsa*’yı (*Centre d’études littéraires et scientifiques appliquées*-Uygulamalı Bilimler ve Edebiyat Çalışmaları Merkezi) kurar. Aynı şekilde, edebiyat doçenti Jean Meyriat, Siyasal Bilimler Derneği’nde ilkin kitabı, ardından bilgisayarlaştırılmış (*informatisé*) belgesel etkinliği hazırlamakla görevlendirilecektir. Bir coğrafyacı olan Jacques Bertin, mekânsal olarak şifrelenmiş verileri tercüme etmek için grafik dilin öneminin ayrımına varır.

Paris İnsan Bilimleri Evi, kendi bünyesinde bodrum katlarında Beşeri Bilimler Uygulamalı Enformatik Laboratuvarı’na tahsis edilmiş birkaç makine barındırır.

Jean Meyriat; Robert Escarpit, Roland Barthes, Violette Morin, Jacques Bertin, Olivier Burgelin ve iki genç asistan;

Jean Deveze ve Anne-Marie Laulan tarafından kuşatılmış olan bu kurumsallaşmış bütünün vekâletini kabul eder.

Bu kurumsal meşruiyet fethi, insan bilimlerinin (psikanaliz dahil) gerçek bir altın çağıyla yer değiştirmiştir: Kitapların filizlenişi, *İletişimler*, *İletişim ve Diller*, *Ekonomi ve İnsancılık (hümanizm)*, *Şema ve Şemalaştırma* gibi dergilerin çoğalması.

Bu çağın entelektüelleri Latin Amerika, Kaliforniya (Berkeley) ve Québec'i dolaşan toplumsal hareketlerle meşguldürler. Illich, Marcuse, Horkheimer yurttaşları her düzeyde sorgularlar. Çok sayıda genç Fransız, resmi Sanatkârlar Konseyi tarafından güçlü biçimde desteklenen, demokrasi tutkunu amatörler bakımından iletişim araçlarının yoğun toplumsal deney laboratuvarı olan Québec'e hac ziyareti gerçekleştirir.

Daha yalnız olan Abraham Moles, ileride İletişim ve Enformasyon Bilimleri'ne dönüşecek olan şeyin kurumsal altyapısını oluşturmada görev almayı istemeksizin katkı sunmaya razı olacaktır.

Notlar

1. Bu makale, Anne-Marie LAULAN'ın *Hermès* dergisinin *Kamunun İzininde* isimli 11-12. sayısında yayınlanan "Abraham Moles'a Saygı" isimli metni ile; yine Laulan'ın "Robert Escarpit'in Etrafında: Bordeaux'lü Coşku" isimli *Hermès*'in 48. Sayısında (s.95) yayınlanan metninin toplamının bir sonucudur.
2. "Küreyerel" (*glocal*) terimi, ulusal ve bölgesel ölçekli ekonomiyi oluşturan küresel ve yerelin bir araya gelmesini ifade eder.
3. ESCARPIT, R., *Jean Deveze ve Anne-Marie Laulan ile Söyleşiler*, Paris, SFSIC, 1192 (SFIC'in Kurucuları Seçkisi). D. Bouquillard'ın eğitim videosu hakkında bir DVD, SFSIC tarafından J. Prudhomme'un katkılarıyla 2006'da basılmıştır.

Pierre Schaeffer ve Araştırma Servisi,
1960-1974

Jocelyne Tourmet-Lammer

Hermès dergisinin 48. sayısından alınmıştır.

2010 yılı iki yıldönümü kutlamasına vesile olur; biri benim talebimle ulusal anmalar listesine kaydedilen Pierre Schaeffer'in doğumunun yüzüncü yıldönümü, diğeri Schaeffer'in yaratımlarından biri olan eski ORTF'nin Araştırma Servisi'nin kuruluşunun ellinci yıldönümü. Bu bir mola zamanıdır... Kaynaklara kaçınılmaz geri dönüşün nedeni, bugünün salık verilen düşüncesi olan gelecekteki yılları tasarlamaya girişmektir...

Pierre Schaeffer tarafından ilham edilen, RTF'nin ayrılmaz bir parçası, daha sonra ORTF olarak on beş yıl süren bu eşsiz yapı, görüntüler ve sesler hakkındaki temel araştırmalara hasredilmiş bir rol oynamak amacıyla ayrıcalıklı bir yerde durur.

RTF gerçekten de görsel-işitsel medyalara özgü bir gözlem mevkii ve medyaların kullanımına yönelttiği ilgi ile servislerin kurucusunun yönetsel deneyimi konularında 1960'da oldukça iyi tanınan kendi yaratıcısını gözden kaçırmayan bir koz olma avantajı sunar. Yıllar boyunca ses üzerine uygulanan bir yaklaşımı görüntüye genellemeyi başlıca misyonu addeden yeni servis, dünyada eşsiz bir konuma sahiptir. Tüm paradoksları ve sürekli öncü yaklaşımlarıyla birlikte yavaş yavaş bir iletişim teorisinin temellerini kurar.

Koşullar

1957'de¹ Soraform'dan atılan Pierre Schaeffer, yurtdışına yönelik misyon yılları boyunca Pierre Henry'e emanet edilmiş olan Yoğun Müzik Araştırmaları Grubu'nun (GRMC) yöneticiliğine getirilir. 1958'de bu oluşumu Müzikal Araştırmalar Grubu'na (GRM) dönüştürür. Ekibini değiştirir, amaçları genişletir, ses unsuruna ilişkin bir solfej düşüncesi geliştirir, bir ifade aracı olarak sinemayla ilgilenir ve yönetmenler, müzisyenler ve teknisyenlerden oluşan bir dizi karşılaşma düzenler. Tam bir gelişme içindeki televizyona karşı yalnızca müzikten başka amaçlarla araştırma araçları seferber etme zorunluluğuna ikna olmuş bir şekilde gerek algılama mekanizmaları, ifade sitemleri ve tarzları gerekse mesajların etkisi konusuna karşı çok duyarlıdır. Nesnelerin ses ve görüntü gibi özelliklerinin uzağında Pierre Schaeffer yeni bir maceraya atılır. Durum

hassastır; çünkü Servis'i yaratan nota, tam da RTF Genel Müdürü Christian Chavañon'un görevinden ayrıldığı bir sırada yayınlanmıştır. Çok kötü tanımlanmış bir amaçla kurumsal çekirdek, bütçesiz, çerçevesiz, dahası idari itibardan yoksun bir halde kendisine teslim edilmiştir.

Tanım ve Sorunsal

Şu halde, araştırma nedir? Başlangıcından 1974'e kadar araştırmacılar tarafından izlenmesi istenen amaç nedir? Bir zamanlar görsel-işitsel olanın dünyasında avant-garde, görüşme, kestirimde bulunma ya da temel araştırma olarak adlandırılan görüntü sosyolojisi konusunda daha endişeli olan Pierre Schaeffer, sapasağlam bulduğu büyük bir evin içinde yapısal bir reformda model olarak hizmet etmek üzere yeterince yenileştirilmiş bir grup oluşturmayı amaçlar.

Pierre Schaeffer'in kendisi, çok sonraları kurumsal araştırma olarak adlandırılacak olan bu araştırma yöntemini ütopya olarak niteler. Söz konusu ütopya ev ile her şeyi yeniden gözden geçirmeye neden olacak yeni düzenleme arasındaki anlaşmazlıkların kaynağıdır. O Ev ki eleştiriyi reddeder ve hiçbir değişiklik öngörmez. Bu anlaşmazlıklar kendilerini kişisel yaratım ve kolektif düşünme, araştırma ve uygulama² arasında dağılmış akdi ilişkilere uymak zorunda hisseden araştırmacıların eylemlerinde bile göze çarpar. Bilimsel, teknik ve toplumsal bir devrim çağında ve yapısalcılığın gündemde olduğu izleyen on beş yıl boyunca servis şefi, araştırmacıların istekleri ile onların konumları arasında kavşak noktasında bulunur. O her şeyi ve herkesi merak eden birisi olarak her ideolojiyi mesafeli biçimde deneyimler. Yavaş yavaş kendi yönetimini ve felsefesini tanımlar.

Araç Araştırmasından...

İlk incelemelerinden itibaren genç politeknikçi Pierre Schaeffer, sürekli yüzleşme ihtiyacı hisseder. Jeune France'ın ardından Jacques Copeau'nun liderliğinde 1942'de yarattığı *Studio d'Essai*'nin (Deneme Stüdyosu) müjdecisi olan bir staj organize eder Beaune'da. Bu yeni inter disiplinler grubun hem yaratım ve formasyon yeri hem de bir deney merkezi olduğu ortaya çıkar.

1948'de somut müziğin (*musique concrète*) keşfine bir dizi uluslararası konferans ve seyahat eşlik eder; söz konusu keşif 1951'de GRMC'nin doğuşuna yol açar. Her şeyin radyo alanına bırakıldığı Afrika'daki farklı misyonları çerçevesinde Pierre Schaeffer 1952'de Soraform'u yaratır. Burada bir formasyon materyal altyapısı kurar ve Studio Ecole'ü (Okul Stüdyosu) başlatır.

Böylece bilgi üretimi ve teknoloji transferiyle birlikte gerçek bir enformasyon ve iletişim ağı örgütler.

... Araştırma Araçlarına: Denemeler

1960'da Radyo-Televizyon Çalışmaları Merkezi'nin (*Centre d'études de radio télévision-Cert*) kazanımlarını yeniden ele alan ve "kargaşa, sorumsuzluk ve duyarsızlık" a karşı (Schaeffer, 1978, s.172) yönetimdeki yirmi beş yıllık tecrübesi boyunca verdiği mücadelesini yeniden hatırlayan Pierre Schaeffer, gizlice yeni deneysel araçlarını insanlara ve gruplara yöneltir. Ve çok geçmeden çalışmasını genişleteceği yer, bütün bir toplum olacaktır.

Simülasyon (Benzetim) Organı

Kendi araçlarıyla zenginleştiği andan itibaren Servis özerk hale gelir ve süratle anten için üretim yapmaya zorlanır. Öyleyse "herkes gibi" ancak "ürettiği şey üzerine

düşünme” tutkusuyla üretim yapmak için örgütlenir ve çok geçmeden operasyonel bir yapı modelini temsil eder hale gelir. Bu simülasyon yöntemine bir idari organizasyon şemasının sürekli gelişimi ve her personelin uymak zorunda olduğu yönelimler eşlik eder. Kendini himaye araçlarının yüzde birini kavramış olarak ve bu deneyimin ana merkeze dek (Tournet, 2006) yayınlanabileceği düşüncesiyle bireyler ve gruplar arasında hiyerarşik ya da işlevsel, farklı ilişki biçimlerinin etkisini kanıtlamaya, üretim organizasyon tiplerini simüle etmeye olanak sunan bir makete dönüşür.

Üretim Organı

Bu iletişim düzeneği görsel-işitsel, yazılı ve müzikal bir üretim organıdır. Yenilenmiş uygulamalar bugün hâlâ pedagojik ve mesleki alanlarda örnek gösterilir. Televizyon türlerinin yenilenmesi ve nesnelerin, bireylerin, disiplinlerin birbirleriyle bağıntısı bilimsel, teknik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi adım adım takip eden üretimin birliğine işaret eder. Bu bağıntı, sanatlar ve bilimlerinki kadar birbirinden farklı, matematik ve beşeri bilimler kadar birbirine mesafeli; sözgelimi yazılı ve görsel arşivlerin de tanıklık ettiği gibi üniversite ve profesyonellerinki kadar birbirine uzak dünyaların karşılaştırılmasından doğmuş binlerce değişik türde doküman ve eşsiz bir bütünlük oluşturur.

Araştırma Organı

Araştırma gruplarının çalışmaları programların gereksinimlerini karşılamaya katkıda bulunur ve programlar düşünmenin dayanaklarıdır. Dört beş grup tamamıyla kendini bu programlara adanmıştır. Eleştirel çalışmalar grubu, görsel-işitsel iletişim alanında özellikle araştır-

maların sentezini yapmak ve etkinlikleri yönlendirmekle görevlidir. Teknolojik araştırmalar grubu, farklı araçlar oluşturarak deneyin gereksinimlerine cevap verme nahif işini üstlenir. Görüntü (imaj) araştırma grubu, yerini iki yeni gruba bırakmıştır: Kamunun bilgisini derinleştirmek, anket uygulamalarına ve film deneyimlerine katkı sağlamak, televizyona karşı gösterilen tepkileri açıklamak amacıyla yaratılmış olan sosyolojik incelemeler grubu ile koordinasyon, değişim ve çokyönlü dolaşım işlevine sahip olan ve kaynakları, temaları, enformasyon araçlarını inceleyen Enformasyon Grubu. Bu sonuncusu, belgeleri ve amaçlar birliğine olduğu kadar yönlendirmeye de hizmet etmek için anahtar bir rol üstlenen arşivleri bünyesinde barındırır. Müzikal araştırmalar grubuna gelince bu grup, kendi yaratım etkinliği ile mesleki ve pedagojik alanlarla ilgili uygulamalar gibi temel araştırma etkinliklerinin izini sürer. GRM 1975'te Ina'ya entegre olur.

Pratikten Teoriye: Karşılaştırmalar

Görsel-işitsel iletişim çalışması her yerde hazır ve nazırdır. Bireyler arasında, insan grupları arasında, disiplinler arasında, diller arasında bağıntılar kurma çabası, temel nitelikli araştırmaların ve onun uygulamalarının ana ilkelerinden birini oluşturur.

Deneyisel Üretim: Temel Yaklaşım

Sanat ve tekniğin yakınlaşmasından doğmuş ilk deneymelerin³ ve yeni yetkin araçlar kavramının ardından hafifkameranın ya da taşınabilir ses kayıt cihazının geliştiği alışkanlıkları ve yaratıcıların araştırmalarını değişikliğe uğrattır. Daha hafif araçlardan yararlanma esnekliği, medyaların kullanımı ve kullanıcıların davranışlarının

dönüşümleri üzerine daha derin düşünme olanağı sunar. Bu, rol yapma oyunlarının (*Söylenti*, *Psikodram* sözge-
limi), durum sahneleme deneyimlerinin başlangıcıdır. Genç araştırmacılar öznelere ilgilenirler. Komedyenle-
rin ve müzisyenlerin performansları artık sadece filme
alınmaz, onları daha iyi gözlemlemek için kişilikleriyle
ilişkiye geçilir. Bunlar filme alınmış ifadenin kulisleridir.
Bu pratikler yol açıcı niteliktedir. Pierre Schaeffer, bizzat
kendisini sahneye koyar (*gözlemci* ve *gözlemlenen* olarak).

Ardından video, grubun (video kulüpleri) kendi için-
deki ve üniversiteyle yüzleşmelerini kolaylaştırır.

Gerçekleşmekte olan sosyokültürel dönüşüme elverişli
nitelikteki Servis, titiz bir biçimde okulla ve eğitimle,
elverişsiz ya da zor bilinen ortamlarla ilgilenir. Aynı za-
manda da yabancı televizyonlar üzerine araştırmalar ya-
pılır, profesörler ve köylüler televizyonu düşünme tarzları
konusunda sorgulanır. Daha sonra söz, yayınlara⁴ etki
eden izleyici kitlesine sunulan antendedir. Bu, karşılıklı
etkileşimin başlangıcıdır.

Servis, kitle iletişim biçimleri üzerine eğildiğinde *kitle
medyasının* da ötesinde genel olarak iletişimin sorunla-
rını yansıtan bir dokümanlar öbeği üretir. Böylece farklı
grupların etkileşimi zengin bir deneysel üretimin gelişi-
mine katkıda bulunur. Söz konusu etkileşim görsel-işitsel
konusundaki (*Eğitmenler*, *Eğitilmişler*, *Sıra Sende* vb) dü-
şünceleri besler, yeni televizyon türleri (*Büyük Tekrarlar*,
Yetenekler vb) doğurur, büyük çağdaşların tanıklıklarına
ya da günün büyük sorunlarını ele alan dosyalara adanmış
dizilerin işaret ettiği (ekonomi, atom bombası, pedagoji
vs) temel konuları derinleştirir. Sonuçta çalışmaların
analizi ve gözlemi, konferansları ya da yeni düşünce konu-
larını yaymaya tahsis edilmiş didaktik (öğretici) montajlar

ve seçki üretimine olanak sunar. Aynı zamanda bu yolla diğer çalışmaların da (*Ses Unsuru Üzerine Görsel Denemeler, İzlerkitleye Yaklaşım* vb) derinleşmesi sağlanmış olur.

Halka Açılma: Öncü Uygulama

1960'dan itibaren bir "Araştırma⁵ Festivali, daha donanımlı ve daha iyi koordine edilmiş araştırmalardan önce ortak bir yoklama ya da saptama vesilesidir." Bu aynı zamanda "yöntem"⁶ sunmak için de bir fırsattır. Böylece başlangıcından 1974'e kadar mucitlerin, düşünürlerin psikiyatrların ve sosyologların mesleki, bilimsel ya da akademik nitelikli olsun, tüm ürün ya da deneyleri etkillemeye davet edildikleri toplantılar düzenli değişimlere olanak sunar. Tüm bu toplantılar kayıt altına alınır ve sıklıkla yeni çalışmalara temel sağlar. Bu yaklaşım tipi çok geçmeden Fransa ya da yabancı ülkelerde yapılan seminerlere ve konferanslara dek genişletilir. Bazıları sesli ve müzikal yayınların konusu olur, bazıları ise teorik yayınların (P. Schaeffer, M. Chion, vs).

1968'den sonra Servis, kendini bir tür "kabul mercii" işlevi üstlenmiş bir yapı olarak sunar. Ekipler değiştirilir, yönelimler çeşitlenir. Paradoksal biçimde toplumsal kargaşa içinde filme alınmış öğrenci ve öğretmenlerin tanıklığının programa dönüşmesi için (pedagojik dosyalar) yıllar gerektiği halde *Shadoks* gibi denemeler çabucak yayılır.

Çağın ve onun tecrübesinin terkihi, Araştırma'yı kendi etkinliğinin sosyolojik ve politik sonuçlarını derinleştirmeye götürür. Roger Leenhardt, Jean Painlevé, Alexander Alexeieff, Emile Leipp, Abraham Moles, Jean Ullmo, François Le Lionnais, Iannis Xenakis, Maurice Martenot, François Billetdoux, Pierre Sabbagh ya da örneğin Paul Gilson gibi birbirinden farklı kişiler arasındaki karşılaşma-

lar sayesinde teknik ve sanatın yakınlaşmasının ardından toplumsal rolünü belirginleştirir. Gitgide incelen üretim teknikleri (süper 8, mobil video vb), hareket alanını genişletmeye ve yerel televizyon deneyimlerini oluşturmaya teşvik eder. Servis, hâlâ marjinal olan ve yerel antenlerin habercisi olan iletişim ağlarını genelleştirerek Paris ya da taşrada (Aubignan, Carpentias vb) kapalı devre farklı deneyimlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olur. Kablolulu televizyon dağıtım projesine katkıda bulunur. Araç ve aracının (*médiateur*) rolleri hakkındaki sorgulamayı derinleştirir.

Geliştirilmiş Diziler: Geliştirme Etkinliği

1970'ten itibaren medya kullanımı ve pedagojisi üstüne düşünme faaliyetleri yoğunlaşır. Geliştirilen temalar, ulusal antenden ziyade Kültür Evleri gibi paralel yayın devreleri tarafından değerlendirilir. Servis, üniversiteyle bağlarını sıkılaştırır, Siyasal Bilimler, Paris X, Paris VIII vs ile uyumlu hareket eder ve belli sayıdaki “ödevler”e bağlı ve bazen çok zorlu sınavlardan geçmiş olan (günümüzün deneyimli üniversite mensupları!) öğrencileri kabul eder. Bu ayartmayla birlikte araştırmacılar, üniversiteler ve kültürel yayın ağlarında işletilen iki terimli bir “didaktik montaj” dizisini gerçekleştirmek için harekete geçerler. Pierre Schaeffer, İletişim Makineleri konusunda Ranelagh sinemasında bir düzine konferansa girer. Bu konferanslar hem profesyoneller hem de üniversite mensupları üzerinde esaslı bir etki yaratır ve Atlantik ötesine taşınır. Edgar Morin, Enrico Fulchignoni, Georges Lapassade, Robert Mallet, Gerald Antoine ya da Jean Rouch gibi isimler Servis’e misafir edildikten sonra fütüroloji bahsinde Hasan Özbekhan’a meydan okumak için şimdi sıra Alain Tourainededir; ardından ahlak ve teknoloji arasındaki

ilişkiler konusunda Georges Friedmann'la tartışmak için Jean Fourastie'de; daha sonrasında da Claude Lévi-Strauss'la birlikte analitik bilimlerle beşeri bilimler arasındaki derin uçurumu doldurma konusunda işbirliği yapmak için François Jacob'tadır.

Tüm bu acemilik yılları ile duvarların içinde ve dışında gerçekleştirilen gözlemlerin bir sentezini yapmak için, Pierre Schaeffer çok sayıda teorik ve düşünsel içerikli yapıt yayınlar (İletişim Makineleri Cilt I-II, *Gelecek Gerilerde*, *Somut Müzik* vs). Eğer bu yapıtlar Servis bünyesinde gerçek bir meydan okumanın konusu yapılmamışsa bile yine de "akla uygun" olan şudur ki her araştırmacı bu yapıtlara başvurmuş ve her zaman onlardan yararlanmıştı... Çalışmaların derinliği çok sayıda yayını bir tek konuya (Leroi-Gourhan, Piaget, Rostand örneğin) ayıran *Belli Bir Bakış* programında da aynı ölçüde göze çarpar.

Birkaç yıl sonra 1974'te Ofis'in iki genel temaya; *Görsel-işitsel* ve *İletişim* bölümlerine ayrılmadan on beş gün önce *La Pagode* sinemasında gerçekleştirilen "Araştırmanın 15 Yılı" isimli festival, bir bilançodur. Bu gelişimi onurlandırmak adına Schaeffer bir kere daha mesleki profesyonellerle üniversite mensupları arasındaki tartışmaya ve disiplinlerin karşılaşması olayına başvurur; Pierre Bourdieu ile Jean-Pierre Angremy, Michel de Certeau ile Pierre Braumberger, Jean Duvignaud, Ton Nielessen (Hollanda) ve Richard Dill (Almanya) arasında sözgelimi. Servis'in Margaret Mead'ten Indhira Gandhi'ye, Pugwash⁷ hareketini, Çin'i veya Vietnam'ı da anımsayarak çok daha politik konulara ilismeye cesaret ettiği bir sırada Schaeffer, bilimkurgu ya da dinsel sorun üzerine bir araştırmaya girişir ve görsel-işitsel arşivleri değerlendirerek statülerini yeniden gözden geçirir. Bu, Ina'nın doğuşudur.

Sonuç Yerine

Bu kısa hatırlama, birkaç ekseninde Pierre Schaeffer'in pratiklerini, kavgalarını, rahatsızlıklarını kolektivitenin kaygılarından kurtarmaya ve hedeflerini belirginleştirmeye katkıda bulunuyor. Tüm bu yıllar boyunca olayları gerçekleştirmiş ya da tanık olabilmiş insanların sayısı ve çeşitliliği ulusal ve uluslararası bir yükselişin kanıtıdır. Reddedilemez nitelikteki bu üretim, süregelen bir uyanış misyonunun da ötesinde iletişim üzerine düşünmenin temellerini oluşturan yaklaşımların çeşitliliğini göstermeye yönelir.

Bu, her durumda kendi disiplinler arası tutumu içinde Pierre Schaeffer'in kolektif bir kuramsal merkezin temelinde olduğunun kanıtıdır. O kendi araştırmasını tanımlamak için insanları ve makineleri, üniversiter bir yaklaşımdan daha farklı bir yönelime göre betimlemeye büyük özen göstererek zengin enerjileri ve düşünceleri birbiriyle karıştırmayı bilmiştir. Gözlemin eylemle birlikte ve her şeyin, olaylar gibi insanların da araştırma nesnesine dönüştüğü bir düzenlemenin kalbinde olması gerektiğine herkesten önce inanmış birisi olarak kendi yöntemini Fransa'nın sınırlarının ötesinde bile doğrulamıştır. Araştırmacılar ve kendi hiyerarşisi arasında meşgul bir *lider* olarak kurumsal özeleştirmeden, iletişimin ve iktidarın gündelik karmaşıklığından da kaçamamıştır. Ondan geriye kalan yapıtı buna tanıklık etmek için ortada değil mi? Onunki iletişimin evreninde yeniden belirivermeyi hak eden çoğul ve zengin bir yaklaşımdır. Dilerim, bu çifte yıldönümü otuz yıldır saklı tutulan saygınlığını ona tümüyle geri vermeye yardımcı olur.

Notlar

1. 1952’de kurduğu Fransa’nın denizaşırı Radyofoni Derneği, Fransa’nın denizaşırı bakanının emrine verilmiştir. Her şeyin radyo alanında yürütüldüğü Afrika’daki farklı misyonlar çerçevesinde, bir formasyon materyal altyapısı oluşturur ve Stüdyo Okulu’nu başlatır. 1955’te resmileşen bu okul, André Clavé’nin yönetiminde 1959’a kadar varlığını sürdürür.
2. Pierre Schaeffer tarafından kurulan “deneme, araştırma, uygulama” üçüz tablosuna yanıt vermek için ORTF’nin “bilgilendirmek, eğitmek, eğlendirmek” üçlü şeması tamamlayıcı niteliktedir.
3. Ses kaydı gibi sözgelimi. Manyetik bantlı cihaz 1951’de icat edilerek patenti alınır. Bu cihaz, bantın hızına müdahale etmeye ya da ses perdeleri üzerinde değişiklik yapmaya izin verir. Ses kaydının iki versiyonu vardır: kromatik (klavyeli) fotojen ve yivli fotojen.
4. Sosyologları ve mucitleri birleştiren “*Parcours critique-choc en retour*” [Eleştirel Güzergâhlar-Yeniden Başlayan Çarpışma] adlı dizi 1973’te yayınlanır.
5. Araştırma Festivali Haziran 1960’ta Çiftçiler Salonu’nda gerçekleştirilmiştir.
6. “*Situation de la recherche*” [Araştırmanın Konumu], *Cahiers d’études de la RTF* içinde, sayı:27-28, Paris, Flammarion, 1960.
7. Onların sorumluluklarını sorguya çeken bilimsel yayınların bir araya toplanması.

Başvurulan Kaynaklar

- SCHAEFFER, P., *Les antennes de Jéricho* [Jéricho Antenleri], Stockholm, 1978.
- TOURNET-LAMMER, J., *Sur les traces de Pierre Schaeffer* [Pierre Schaeffer’in İzleri Üzerine], Paris, Ina ve La Documentation française, 2006

Jacques Ellul'ün Güncelliği:
Teknisyen Bir Toplumda İletişim
André Vitalis

Hermès dergisinin 48. sayısından alınmıştır.

Sınır tanımaz düşünür Jacques Ellul (1912-1994), tüm Üniversite kariyerini Bordeaux'daki Hukuk Fakültesi'nde ve Siyasal Çalışmalar Enstitüsü'nde kurumlar tarihi profesörü olarak icra etti. *İncil*'e sırtını dayamış inançlı bir kişi olan düşünür, çoğu dersini adadığı Marx analizlerine erkenden özel bir ilgi gösterdi.

Başkalarına kulak veren dost canlısı bu adam, bununla birlikte tüm sınıflamalardan ve etiketlerden bağışık, yalnız

birisiydi. Bir çalışma adamı olan Ellul, reforme edilmiş Kilise'ye olduğu kadar işgal altındaki Direniş hareketlerine de (*Résistance*) angaje olmuş bir insandı. Aynı şekilde son zamanlarda ekoloji ve elverişsiz durumdaki banliyöler lehine girişilen mücadelelere de katılmıştı.

Karamsarlık ve Umut Arasında

Onun verimli pratiği (elli kadar kitap ve 600'den fazla makale) çifte bir sicile kayıtlıdır. Sosyopolitik nitelikli birinci kayıt, toplumumuzdaki teknik olgusuna yönelik yetkin analizi dolayısıyla onu dünyaca ünlü bir düşünür yapar. Bugün tüm uğraşlara egemen olan en etkili aracın pek çok alanındaki araştırma, tarihin akışına radikal bir kopuşu sokar. Ellul teknik olgusunun gelişimini yakalamaya çalışmıştır ve sonrasında teknik, politik, enformasyon, sanat ya da kültür nitelikli hale gelen bir toplum bağlamında ortaya çıkan yenilikleri kaygıyla karşılamıştır.

İkinci kayıt, insan özgürlüğünü araştırmasının merkezine yerleştiren teknolojik bir düşünceye davet eder bizi. Teolog, bu bakış açısında şehir, para ya da şiddet gibi farklı konularla ilgilenir ve karanlık, vurucu bir üslupla Yaradılış, Kıyamet ve Kilise yaşamına ilişkin kadim *İncil* metinlerini yorumlar. Ellul, *a priori* olarak dinsel nitelikli olan yanlış anlaşılmaları ve özellikle toplum analizlerine yöneltilecek itirazları önlemek amacıyla sosyolojik sicille teolojik sicili özenle birbirinden ayırmıştır. Ellul'cü bilinçliliğin Hristiyan ve tarihçi arasındaki doğal mesafeye çok şey borçlu olduğu sanılsa da saptamalarının ve analizlerinin inancın ya da öznelliğin işi olmadığı düşünülür. Her durumda sosyoloğa sıklıkla mal edilen karamsarlığa, şayet iyi düşünülürse, en uzlaşmacı ve ümitsiz durumlarda bile durmaksızın umuda davet eden tanrıbilimcinin yalvaçsı

vaadiyle yanıt verir; bu, sahip olduğumuz, ancak sıklıkla unuttuğumuz bir umuttur ona göre.

Jacques Ellul'ün yapıtı, Birleşik Devletler'den farklı olarak Fransa'da uzun zaman unutulmuş ve reddedilmiştir. ABD'de üniversite mensuplarınca yayınlanan üç aylık bir dergi olan *The Ellul Forum* tümüyle ona ayrılmış¹ ve 1960'lı yıllarda daha o zamanlar *Teknik ya da Yüzyılın Kazancı* isimli kitabı 100.000 kopyadan fazla satılmıştı. Ellul'cü çözümlemeler okuması, söz konusu analizler toplumsal törelere radikal bir eleştiri getirdiği ve moda haline gelmiş entelektüel kuramların karşısında yer aldığı ölçüde asla kolay ya da rahat bir şey değildir. Ellul, çağının büyük bir inancını, teknik ilerleme ve ekonomik büyümeye duyulan inancı suçladığı için rahatsız edicidir. Rahatsız eden şeyden sakınmak, yazarımızın kötü yürekli biri olarak tüm umudu elimizden almaktan hoşlandığı duygusuna kapılabilmek kadar anlaşılır bir tutumdur. Ellulyen metinle titreşime girmek için günün modalarını unutmak ve birkaç deneyim ve sorunun başlangıcına dönmek gerekir.

Jacques Ellul, enformasyon ve iletişimi daima öncelikli bir araştırma ve eğitim sektörü olarak düşünmüştür. 1960'lı yılların başında Bordeaux IEP'de propaganda üzerine bir araştırma merkezi kurmuştur; yine bu şehirde gazetecilik departmanında ve enformasyon ve iletişim bilimleri alanında birinci DEA çerçevesinde dersler vermiş, aynı zamanda televizyon ve görsel-işitsel alan üzerine tezler de yönetmiştir. Ellul, bu yeni araştırma ve eğitim alanını mesajların alıcılarına kesin bir konum atfederek ve özellikle araçların kendi mantığına karşı duyarlılık göstererek enformasyon ve iletişimi daima teknolojik toplum bağlamına yerleştiren özgün bir yaklaşımdan hareketle

ele almıştır. Her teknik gibi iletişim araçları da nötr değildir ve avantajlarını olduğu kadar dezavantajlarını da belirlemek olasıdır, tıpkı *Sözün Düşüşü*'nde (1981) söz ve görüntü konusunda yapılmış olduğu gibi. Ellulyen katkı bugün için de geçerli görünüyor: Özellikle propaganda çalışması ve teknolojik blöfün suçlanışı bağlamında.

Dünün ve Bugünün Propagandaları

Jacques Ellul tarafından gerçekleştirilen propaganda analizi (*Propagandalar*, 1962), olguyu politik alanla sınırlamadığı, teknik bir toplumun daha genel bir unsuru olarak varsaydığı kadarıyla büyük ilgi uyandırır. Bu analiz, tüketim toplumunda *video klip*, reklam ve siyasal propagandanın bayağı biçimlerinin terörüyle tehdit edilen demokrasilere dönüş temelindeki bir propaganda bilgisi, bir çeşit "videoloji" biçiminde her an hazır ve nazır oluşuyla geçerliliğini tümüyle korur.

1950'li yıllar Lazarsfeld ve Katz'ın işlevselci paradigma-sının zaferini göstermesine karşın Ellul bu yeni çalışmalar yönelimi aracılığıyla kendini yılgınlığa bırakmaz. Tüm bilimsel dayanaklarına ve araştırmalarına rağmen bu Amerikalı araştırmacıların propagandanın etkisini küçümseme eğilimi içinde oldukları, çünkü "onların böylesine kırılgan olan demokrasinin temelini sadece bireyden ibaret olduğunu kabul edebildikleri ve propagandanın insandaki son umutlarını da korudukları" kanısındadır. Onun için propagandanın etkisizliği düşüncesi, uyanıklığımızı azaltacak mahiyettedir ve bu, bilakis uysal bir insanı betimleyen tarihsel deneyime de uygun düşmez (*Propagandanın Tarihi*, 1967).

Bireyin Propaganda Gereksinimi

“Etkili propagandalâr yoksa” diye uyarır bizi Ellul, “propagandacı da yoktur.” Propaganda asla keyfi değildir. O bir ihtiyaca yanıt verir, bir zorunluluktur. Propagandacı, algılama bağlamını hesaba katmaksızın bir fikri ya da davranışı dayatamaz. Bu yüzden aktif bir propagandacı olmadığı gibi pasif bir propagandacı da yoktur. Bu sonuncusu bir kurban değildir. Propagandaya yatkındır, onunla tatmin olur. Aktif propagandacının gönülsüz bir suç ortağıdır.

İletişim ile propaganda arasında dar bir alan vardır; çünkü propaganda özel bir yorumlama biçimi üretmek için olgulara eklenir. Teknolojik bir toplumda propaganda, özellikle bireyin yönünü şaşırdığı kriz dönemlerinde zorunlu, psikolojik bir destek işlevi görür. Böylece terörist tehditler ve eylemler karşısındaki bazı demokrasiler, tıpkı Bush yönetiminin 11 Eylül 2001 saldırısından sonra ya da Jose Maria Aznar’ın 2004’te yaptığı gibi kamuoyunu manipüle etmenin bayağı biçimlerine başvurmakta tereddüt etmez.

Propagandacının Mantığı

Teknik propagandacının iyi amaçlar için kullanabildiği düşünülen yaygın ve geniş bir kavramın aksine Ellul, propagandaya başvurulduğu andan itibaren onun aynı etki ve sonuçlarına maruz kalınacağını belirtir. Tekniğin kullanıcıya her şeyi dayatan kendi mantığı vardır. “Daha adil ve insanlar hakkında iyi niyetler besleyen herhangi birinin ellerindeki propaganda bile komünizm, Hitlerizm ya da Batı demokrasisindeki benzer sonuçlar ortaya koyar.”

Ondan yoksun olan halkları baştan çıkarmak için demokrasiden bir mit yaratıldığında onlara gerçekten olan

şeyin tam tersi sunulur; yani bir tür hoşgörü gösterme, farklılığa saygılı olma ve dogmatizmin yokluğuyla nitelendirilen bir rejim... Bu sunum tarzı, halkları demokratik olmaya hazırlamayan psikolojik bir silahtır. Mit gerçekten de davranışları ve önceden varolan anlayışları değiştiremez; o sadece başka inanışlara eklenecek yeni bazı inanışları varsayar. Demokratik olmayan bir davranış kuran araçlar yoluyla yaygınlaştırılan demokratik bir düşünce, varlığında totaliter bir insanı gerçekler yalnızca. Bu araçlar etkili savaş silahlarıdır; ancak onların kullanımı demokratik imkânı ortadan kaldırır. “Propaganda yoluyla kendini güvenceye alan ya da yaygınlaştıran her demokrasi, kişideki ve hakikatteki kendi yadsınışı olan bir başarıyla sonuçlanır.”

Propagandanın Uzun Çağı

Propagandanın dolaysız etkileri olamaz. Propagandist eylem kalıcı olmalıdır ve düşünce yapılarına kaçınılmaz olarak yavaş nüfuz eden bir iklim yaratması söz konusu olduğu sürece devam eder. Mitlerin ve kalıp yargıların (*stereotypes*) yaratılması, ırk, proletarya ya da ilerleme mitlerinin geçmiş örneklerinin gösterdiği gibi epey zaman alır. Propagandacı, onay gören ve kendilerine uymayan her şeyi baskı altında tutan devrimci ve küresel imgeler oluşturmak zorundadır. Bu imgeler tüm adaleti, tüm iyiliği, tüm hakikati kapsamalıdır. Propagandacı istediği her şeyi yapmakta özgür değildir. Yönetmel güçleri ve toplumun derinlikli eğilimlerini hesaba katmak zorundadır.

Son yirmi yıl boyunca liberal düşüncenin zaferi iki zamanlı bu propaganda analizinin iyi bir fotoğrafını sunar. 1980’li yıllardan ve Reagan döneminden başlayarak ulusların mutluluk ve zenginliğini sağlamlaştırmaya yönelik

yeni ilkeler öne sürülmüştür: Dünya kapitalizmi tüm sorunlarımıza yanıttır ve piyasaların yargılarına köstek olunmamalıdır, her müdahaleci hükümet tanımı gereği müsrif ve yetersizdir ve en iyi yönetim hükümete bağlı olmalıdır; politika sanatı, bilime ve ekonomiye bağlı olmak zorundadır. Yirmi yıldan fazla süren bu kitlesel ve süregelen propaganda öncesi dönemin ardından etkin propaganda, kendine özgü gereksinimleri içinde çok daha kolay etki üretebilecektir.

Teknolojik Blöf Örneği Olarak Enformasyon Toplumu

1950’li yıllardan başlayarak (*Teknik ya da Yüzyılın Kazanımı*, 1954), toplumumuzdaki teknik etmenlerin önemine, ardından 1970’li yıllarda gerçek bir sistemin kuruluşuna (*Teknisyen Sistem*, 1977) işaret ettikten sonra Jacques Ellul 1980’li yılların sonunda, cümle sorunlarımıza çözüm getireceği söylenen teknoloji hakkındaki söylemlerin ikiye bölünmüşlüğüne ifşa etti (*Teknolojik Blöf*, 1988). Enformasyon toplumu üzerine söylem bu tür bir blöf örneğidir ve bunu ifşa etmek bugün oy birliğiyle kabul edilmiş gözükken “enformasyon toplumu” ifadesini ifşa etmek denli yararlıdır.

Teknisyen toplum tipi örneği, yeni teknolojiler ve enformasyon ağları tarafından sunulmuş olanaklardan hareketle düşünülmüştür. Bunlar uygulanması zorunlu olan reformlar, gerçekleştirilecek ilerlemeler ya da öncelikli olarak düşünülen arzu edilebilir amaçlar değildir. Desteklenmesi düşünülen teknolojik bir gelişmeden yola çıkılır ve daha sonra ondan hareketle alışılabilecek olan şeye bakılır. İlk işlevlerine göre iş ve ekonomiyle, ama aynı zamanda toplumsal uyum, sağlık ya da kültür konu-

larıyla ilgili toplumsal bir proje tanımlamak için araçlar incelenir; tüm yönleriyle dünyayı temel alan ve küresel olması istenen bir projedir bu.

Bu enformasyon toplumu söylemi rahat ve çoğu kez sorgulanmamış bir hazır düşünce haline gelmiş olan gelecek (*avenir*) üstüne bir sunum önerir.

Ellul tarafından ifşa edilmiş teknolojik blöfün bir özeti oluşturan ve tüm formülasyonların içinde yeniden bulduğumuz bu iki önemli açıklamanın kesinliklerini ortaya koymak gerekir.

Olumlu Toplumsal Dönüşümün Özerk Bir İktidarı

Tüm ilişkiler ve beyanlar iyiliksever bir teknolojik determinizme göndermede bulunur. Bilgi otoyolları ve yeni iletişim makineleri yalnızca ilerleme getirir ve bunların kullanımı en acil ve en çetrefilli toplumsal sorunlara karşı koyma olanağı sunacaktır. Daima özünde iyi ve yararlı olarak sunulmuşlardır; daha etkili bir şekilde çalışmaya izin verecek, kent yaşamına daha iyi katılma ve bilgiyi daha geniş bir düzlemde dağıtmaya olanak sağlayacaklardır. Burada, 18.yy'ın³ sonunda telgrafın ortaya çıkışından bu yana tüm iletişim teknolojilerine eşlik eden büyümlü söylemi giderek artan bir genişlikte ve uyum, genel refah, bilginin ve demokratikleşmenin genişlemesi vaatleriyle birlikte yeniden buluruz. Şurası bir gerçektir ki teknik, yeni işlevsellikleri beraberinde getirir ve asla nötr değildir. Ancak bu söylem, tekniğin medyolojik (*médiologique*) görünüşünün sadece yarısını içerir; o da sadece olumlu açıdan. Tekniğin ikiz bir doğasının olduğu, yani bir avantaja sıklıkla sakıncalı bir durumun eşlik ettiği, bir yandan da çözülmüş sorunların ortaya yeni sorunlar çıkardığı gerçeğini –ki burada güçlü Ellulcü analizleri yeniden

buluruz– unuttur. Yazı da yaban düşüncenin evcilleştirilmesidir, internet müthiş bir iletişim aracıdır; ancak aynı zamanda müthiş bir denetim aracıdır da (Barrier, 2003).

Kaçınılmaz Bir Toplum Tipi mi?

Enformasyon toplumu söylemi, teknik ilerlemenin dolaysız bir tezahürü olarak göz önündedir. Beraberinde hiçbir gücün etki edemediği tarihsel değişiklikleri getiren, evrensel bir kapsayıcılığa sahip postendüstriyel bir devrim karşısında bulunmaktadır. Bu kadercilik aralıksız biçimde şunları akla getirmiştir: “Yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri yeni bir endüstriyel devrim yol açar” (Bangemann Raporu⁴); “Yeni bir devrim, insanlığı enformasyon çağına sokmak üzeredir” (Grup 67). Böylesine bir devrim bolluğu karşısında politik gücün yeni teknolojilere uyum sağlamayı göklere çıkarmaktan ve bu teknolojilerin getirdiği verimlilik artışı sayesinde uluslararası rekabet ortamında tüm şanslarını korumak için gelişmeyi sağlamaya çalışmaktan hoşnut olduğunu kolayca anlayabiliriz.

Zira, belirsizliğin egemen olduğu ve geleceğin öngörülmez olduğu zamanda bile bizlere apaçık ve amansız bir devrim haber verilmekte. Burada, komünist rejimlerin çöküşüyle birlikte kaybedildiği sanılan bir tarih duygusunu yeniden buluruz. Teknolojizm bu bakımdan Marksizmin dolaysız sonucu biçimini alır. En vahim olanı, öncelikli olarak teknolojilerin gelişiminden geçmeyen alternatif çözüm yolları araştırmayı bir kenara bırakarak düşünmeyi kendi dayattığı bir çerçeveye sınırlamaktır. Bu kapanmaya, bu yalnızca bir tek yöne bakmak gerektiği emrine, bu tüm olası çözümleri reddetmeye oranla Ellul, teknolojiye boğulmuş bir terörizmden söz eder. Diğer

terörizmler bu teknolojik terörizme yanıt verebilir. Biz de Benjamin Barber (1996) gibi teknoekonomik küreselleşmenin ve İslami entegrizmin* karşıt anlamda ve eşit bir yoğunlukla etkili olduğunu ve her ikisinin de demokrasi için bir tehdit oluşturduğunu düşünebiliriz.

* Entegrizm: Toplumsal ve politik eylemlerin modern toplumlara uygulanmasını onaylamayan Katolik nitelikli doktrin. (ç.n.)

Notlar

1. Bu dergi, *International Jacques Ellul Society* tarafından Kaliforniya'daki Berkeley Üniversitesi'nde yayınlanmıştır. Site: <http://www.ellul.org>.
2. Amerikalı siyaset bilimi uzmanı Benjamin Barber'in ifadesine göre.
3. Bkz: Örneğin, PUCHEU, D.'nin tezi; "*Techno-imaginaire de la communication et religiosité aux États-Unis. Réflexions sur le développement technologique de la communication instrumentale au XIXe siècle*" [İletişimin Tekno-Düşü ve Birleşik Devletler'de Din Duygusu. 19. yy'da Araçsal İletişimin Teknolojik Gelişimi Üzerine Düşünceler], Bordeaux III. Üniversitesi, 2006.
4. Bangemann Raporu: Bu metin, onu düzenleyen Avrupa Komisyonu üyesinin adını taşır. 1994'te yayınlanmış olan rapor, enformasyon toplumu konusunda Avrupa Birliği politikalarını harekete geçirmiştir.

Başvurulan Kaynaklar

- BARBER, B., *Djihad versus Mc World*, Paris, Desclée de Brouwer, 1996.
- BARRIER, G., *Cybercontrôle. Veille numérique et surveillance en ligne* [Siberdenetim. Sayısal Arife ve Hatta Gözetim], Apogée, 2003.
- ELLUL, J., *Propagandes* [Propagandalar], Paris, Armand Colin, 1990 (1962).
- ELLUL, J., *La parole humiliée* [Sözün Düşüşü], Paris, Le Seuil, 1981.
- ELLUL, J., *Histoire de la propagande* [Propagandanın Tarihi], Paris, PUF, 1976 (1967).
- ELLUL, J., *La technique ou l'enjeu du siècle* [Teknik ya da Yüzyılın Kazanımı], Paris, Armand Colin, 1990 (1954).
- ELLUL, J., *Le système technicien* [Teknisyen Sistem], Paris, Le Cherche-Midi, 2004 (Calmann-Lévy, 1977).
- ELLUL, J., *Le bluff technologique* [Teknolojik Blöf], Paris, Hachette, 1988.

PORQUET, J.-L., *Jacques Ellul, l'homme qui avait presque tout prévu* [Neredeyse Her Şeyi Öngörebilmiş Bir Adam, Jacques Ellul], Paris, Le Cherche-Midi, 2003.

TROUDE-CHASTENET, P., (yön.) *Jacques Ellul, penseur sans frontières* [Jacques Ellul, Sınır Tanımayan Düşünür], L'Esprit du temps, 2005.

Yaşamöyküleri ve Kendiliğın Fethi:
Henri Desroche ve
Paul-Henry Chombart de Lauwe
Thierry Paquot

Hermès dergisinin 48. sayısından alınmıştır.

“**T**oplumsal sorunlara” hassas sahne ışıklarının uzağında iki antropolog, her biri kendi tarzında, değişken görünüşlü bu iki kendilik biçimine saygıyla bireysel ve kolektif olan arasındaki ilişki olarak yorumlanan toplumsal iletişime katkıda bulunmuşlardır. “Angaje” olmaktan ziyade “kaygılı” olan bu iki entelektüel Paul-Henry

Chombart de Lauwe (1913-1998) ile Henri Desroche'tur (1914-1994). Her ikisi de aynı kuşaktan olup eleştirel toplumcu Katolikliğin etki alanına girerler ve bir zaman Marksizmden etkilenmişlerdir.

Sınıflanamayan İki Entelektüel

Her ikisi de entelektüel bir tutuma, sınıflandırması zor editoryal bir üretime sahiptir. Gerçekten de kendi araştırmalarını yürütmek için farklı bilgi alanlarına başvururlar (sosyoloji, ekonomik ve toplumsal tarih, teoloji, düşünce tarihi, felsefe vs). Anılarının yazılı tutanaklarıyla (Desroche, 1992; Chombart de Lauwe, 1996) ilişkiye geçme, yapıtlarının tümünü okuma, arşivlerine burnumu sokma ve onları uzun uzadıya karşılaştırma gibi sınırsız ayrıcalıklara sahip olduğuma göre sanırım “antropolog” niteliği onları daha iyi tanımlayacaktır. Gerçekten de onlara dokunan şey insanın insanlığıdır; kavramaya, anlamaya, çözümlemeye, ortaya çıkarmaya, selam durmaya çalıştıkları var olmanın mitidir. Bu kişiler, sözcüğün felsefi ve belli ölçüde de etnografik anlamında antropologdur. Henri Desroche, Claude Lévi-Strauss'un onayını aldıktan sonra “kavim” (*ethnie*) üzerine uzun zamandır kayıp olan (Amerikan *Schaker*'leri) bir tez yazmış; kendi hesabına Paul-Henry Chombart de Lauwe da savaş öncesinde Marcel Mauss'un derslerine katkıda bulunmuş, 1949'da savaş sonrası Kamerun'un kuzeyindeki özel bir göreve katılmış, Toplumsal Etnoloji Grubu'nu kurmuş ve yönetmiştir.

Aslında her ikisi de, kolektif ya da bireysel, insandaki çoğulluğu ve arzuları yakalamayı hedeflerler. Her iki entelektüel de işbirliğini (*coopération*) savunurlar. Henri Desroche'un kendi dindar dönemine (1950'ye kadar bir Dominiken'dir) toplulukçu Hristiyan ideali güçlü biçimde

damgasını vurmuştur. Ardından, durmaksızın kooperatifler kurmuş; 1959'da yaratılmış olan Kooperatif Koleji'ni, 1957'den itibaren yayınladığı *Uluslararası İşbirliği Sosyolojisi Arşivleri*'nin de gösterdiği gibi yeniden canlandırmıştır. Paul-Henry Chombart de Lauwe'a gelince işbirlikçilik ruhunu örgütlediği ve danışmanlığını üstlendiği "eylem araştırmaları"na üflemiş ve kariyerini Uluslararası İşbirliği Araştırma Ağını Yönlendirme Komitesi'nin (ARCI) başkanı olarak sonlandırmıştır. Gerçekten sık sık birbirleriyle görüşmeler bile birbirlerini gözden yitirmeyerek birbirlerine büyük değer vermişler¹ ve Roger Bastide, Père Lebret, Marcel Mauss ve özellikle Fourier gibi ütopyacıları da unutmadan önemli referansları paylaşmışlardır.

Burada onların sosyal ve beşeri bilimlere yaptıkları katkıları sunmamız, üniversite ve medya konularındaki göreceli marjinalliklerini anlamaya çalışmamız ya da toplumsal iletişimi tasavvur ediş tarzları üzerinde oyalanmamız söz konusu değildir. Düşündüğümü açıklayayım: Her iki düşünür de her zaman farkına varmasa ve değerlendirmese bile her bireyin; eğitim, aile, kurumlar ya da iş hayatındaki özgül hiyerarşinin gem vurduğu, başka psikolojik mekanizmalar tarafından abluka altına alınmış, bağımlılık ya da aşağılık duygusunun hükmettiği ve özünde yaratıcı olasılıklar, ilişkisel potansiyellerden menkul gerçek bir zenginlik barındırdığına ikna olmuşlardı. Ancak başkalarından hareketle benlik üzerine bir çalışma, içerdeki öznenin kilidini kırabilir, onu hem kendine hem de başkalarına açabilir ve bu zenginliği açığa vurabilir. O halde iletişim, dolayım yoluyla paha biçilmez bir bilinçlenmeye olanak tanıyan kendilik (*soi*) ve öteki (*autrui*) arasındaki bu etkileşim sürecidir.

Kendiliği Açığa Çıkaran Dinleme

Paul-Henry Chombart de Lauwe “gruplaşmış bir birey”dir; bununla kastettiğim şey onun daima grup oluşturmaya, bir araya getirmeye, karşılıklı yardımlaşmayı geliştirmeye, bireyler ve onlar arasındaki ilişkilerden doğacak sonuçları birleştirmeye yönelik bir çaba içinde olmasıdır. Genç bir öğrenciyken sık sık Robert Garric’in Toplumsal Ekip’ini ziyaret eder, savaşın başlangıcında Uriage Okulu’na katılır, ardından CNRS bünyesinde sayısız çalışma grubu oluşturmada önce Direniş hareketine girer. Şu halde onun yapıtında düzenli olarak davranış psikolojisine, grup dinamiğine ve bazen de daha ihtiyatlı bir yerden psikanalize yapılan göndermeler saptamak pek de şaşırtıcı değildir. Şurası bir gerçektir ki karısı Marie-Jose de modern toplumda çocuk ve kadını incelemek için psikososyolojik bir yaklaşımı benimser ve Paul-Henry Chombart de Lauwe onunla ve doktora öğrencileriyle ilişki içinde K. Lewin, J. Piaget, F. Jacob ya da J. Monod gibi yaşambilimcileri, psikologları ve hekimleri okur. “Aktör-özne”, ancak ortaklaşmayı gerektiren bir aktör-özne Paul-Henry Chombart de Lauwe’un herkese çağrıda bulunduğu bir kendi kendini eğitime (*auto-formation*) biçiminin başlıca kişiliği olabilir.

Kolektif olarak yönetilen *kendilik* üzerine bir düşünce pratiğinin en mükemmel örneklerinden biri, Maurice Combe’un Paul-Henry Chombart de Lauwe² yönetiminde Saint-Etienne’li işçilerle birlikte aylarca yürüttüğü araştırmasıdır. Özyaşamöyküsü, yaşamöyküsü, kişiselleştirilmiş mülakat verimli sonuçlar alınan bu çalışmada kullanılmış araştırma teknikleridir. Bu yöntemler sayesinde ilk elden alınan bilgi, eşanlı olarak bilgi sağlayıcı (*informateur*) aynı zamanda çözümleyici (*analyseur*) oluverir. Örneğin

bir işten atılma olayının toplumsal hikâyesi kurulurken araştırmacı işçi, kendi hakkındaki bilgiyi kendinden öğrenir, kendi kendisini eğitir. Bu tam da Paul-Henry Chombart de Lauwe'un *Kültür ve İktidar* adlı yapıtında (1983) kuramlaştırdığı insani özlemlerden³ biridir: İletişim (1969). Kendisinin de açıkça dile getirdiği gibi “onun başlıca arzularından biri, zaten bildiğimiz üzere, iletişime duyulan özlemdir” (1983, s. 338).

İşçi sınıfı, sosyal konut, mahalle yaşamı üzerine gerçekleştirilen sayısız araştırmanın ardından “ihtiyaç” kavramından daha zengin olan “özlem” kavramına geçiş yapar. Bu terimle ne kastettiğini şöyle açıklar: “Özlem, arzulayan bir öznenin (birey ya da grup) yakın ya da uzak bir nesneye doğru çekildiği ya da itildiği psikososyolojik bir süreçtir; imgeler, temsiller, semboller aracılığıyla bilinçlendiği ve kendi tasarımlarını tanımlamaya ve yön vermeye katkıda bulunduğu bir süreç” (1983, s. 267). Bir kere daha görülüyor ki o, hiçbirini birbirine benzemeyen, ancak aynı amaçla, öğrenmeyle güdülenmiş çok sayıda bireyin bir araya toplandığının bilincinde olarak çokluk-taki biri vurgulamaktadır. “Yaratıcı kültürel hazırlığın, bireyin ve grubun istediği ve bir tür kendi kendini eğitme (*auto-education*) aracılığıyla edindiği yönelim sayesinde gerçekleştiğini” kaydeder (1983, a.265).

Öyleyse grubun bütünlüğü, her kendilik inşası gibi, kendi kendini eğitme yoluyla güvence altına alınmıştır. Kendi kendini eğitme, “bir birey ya da grubun içinde yaşanan reel koşulların farkına varmaktan ve tasarımlarını gerçekleştirmek için kendisine gerekli olan çabadan ibarettir. Bu kendilik keşfi ile ifade ve eylem olanakları, estetik ve cinsel arzularında olduğu kadar yöntemli bir eyleme rasyonel katılım girişimindeki iletişim konusunda

da öznelerin tüm kişisel ve toplumsal yaşamını ilgilendirir” (Chombart, 1983, s.320). İnsan (*anthropos*) iletişim kurmayı arzu eder, yani öteki’ni (yeniden) tanır, ama bunun için kendiliğinden eğitim emrinin verildiği, bazen de Brezilyalı pedagog Paolo Freire’e atfen “bilinçlendirme” şeklinde adlandırılan bir kendilik bilincinin olması gerekir.

Sözle telaffuz edilen, işitilen, teati edilen, ciddiye alınan benlik, öteki’nden ayrılır ve insanların insanlığının bir tezahürü olan diyaloga kapı aralar. Söz ve dinleme yoluyla her birey kendi kendini eğitime sürecini hazırlar, kendi varlığını ve öteki’ni açığa vurur ve kendini kolektif bir yapıya dahil eder; bu kolektif yapı onun varlığına, tasarı ve eylemlerine anlam verir. Öteki’ne gösterilen dikkat, bir karşılık bekler ve burada dinleme eylemi bir bağışı andırır. Chombart, görüşmelerimiz esnasında “tüketim toplumu” tarafından kışkırtılmış bireyciliğin yükselişini, “performans kültürü”nü, “kendilik kaygısı”nı endişeyle karşılıyor ve bu yeni durumun yeni bir analizi gerektireceğini biliyordu. Peki o, “iletişim patlaması”, taşınabilir telefonun yaygınlaşması, kaçınılmaz olarak işitilmeyen bu süregelen söz tipisi hakkında ne düşünüyordu? Hiç şüphesiz bireycilikte, insanı kendi bireyselliğini güçlendirdiğine inandırmak için her bireye kurulmuş bir tuzak söz konusudur!

Öğrenme Girişiminde Bulunmak

Henri Desroche ile yorulmak bilmeden üreten, yetişkinlere eğitim veren, doktora öğrencileri yetiştiren, enformasyon projeleri hazırlayan, alternatif pedagojilerin korkunç bir deneycisiyle karşılaştık. O kendini çoklu alanlar “girişimcisi” olarak sunmaktan da çekinmiyor-

du. Bir vaiz tarikatından geçmiş olmasının canlandırıcı, hikâyeci, iletişimci yeteneğine büyük katkı sağladığını itiraf ediyordu. Paul-Henry Chombart de Lauwe gibi kalabalıkları çoğaltıyor –öğrenciler, toplumsal emekçiler, militan sendikacılar, ONG gönüllüleri, dernek üyeleri vs– ve çarçabuk yeni çıraklar⁴ keşfediyordu (Desroche, 1971, 1978, 1990). Bu anlatım, onun tutumunu, adlandırmayı tercih ettiği haliyle “Sokratik akıl yürütme” biçimini ya da “eğitim stratejisini” yeterince iyi özetler; çünkü söz konusu olan, bilme arzusunu harekete geçirmek, aynı zamanda da insanın kendinden ve birbirinden beslenmesine çalışmaktır.

Henri Desroche sadece sözel kültürü küçümsemiyor, aynı zamanda sözlerin mübadelesi yoluyla her muhatapın kendini ve diğerini öğrendiğini düşünüyor, *İncil*’den şu ayetleri hatırlatıyordu: “Senin sözün, adımlarımın etrafındaki bir ışık kaynağı gibidir.” O, uzun –ve bazen de sancılı– bir doğumu gerekli kılan özyaşamöyküsüne de büyük değer biçiyordu. Yaşamının sonuna kadar, garajına inşa ettiği “Sokratik atölye”de kendi biyografilerini kaleme alan ve böylelikle kendi kendilerini eğiten kayıp yetişkinleri ağırladı. İtiraf ettiği gibi, yaralar kurtarıcı ve sağaltıcıydı.

Birlikte yazdığımız “çiftsesli” yapıt, *Bir Kitap Üreticisinin Anıları*’nda (1992) Henri Desroche, herkesin, en düşük eğitim seviyesinde olan kişilerin bile etrafında olup bitenleri bilebildiğini, ancak kendisinden o denli kuşku duyduğu, çevresi ve toplum tarafından kendini değersiz hissettiği için bunun farkında olmadığını belirtir. Şöyle yazar: “İster Çalışma Topluluğu’nun otodidakt işçileri ve kararlı girişimlerin keşfindeki Güneyli partnerler olsun ister kendi mesleklerinin baharında üzüntüye ya da sı-

kıntıya eğilimli olan, daha genel olarak işbirliği ardında koşan yaratıcılar ya da açık bir üniversite arayışı içindeki işçiler olsun, [...] tümünün her koşulda en paha biçilmez bilgi hazinelerine eşdeğer bilgileri, kültürleri ve ilimleri vardır” (1992, s.216). Hiçbir suretle demagojik olmayan çıkış noktası, herkesin bildiğini ve bildiği şeyi de bilebileceğini kabul etmektir. Buradan yola çıkar ve ilerleyişi sırasında yolun bir kısmını birlikte yürüyeceği yeni sokratik çıraklar, acemilerle karşılaşır. Bu, bilginin çoğalışı, yenilenişi, belleğe depolanışı, güçlenişidir.

Her öğrenme farklı hızlarda işler. Bu, Henri Desroche’un “ayrımalar” ve “alt-sistemler” adını verdiği ve aşağıdaki gibi numaralandırdığı durumdur:

S1, öznenin zamanı: Sokratik zihinsel *doğum*.

S2, *nesnenin* zamanı: Sokratik zihinsel *sürüklenme*.

S3, *yolculuğun* zamanı: Sokratik zihinsel *eşlik etme*.

S4, *tasarının* zamanı: Sokratik toplam *yeniden yatırım*.

Bu bölümlemeye dahasını ekleyelim:

S1= şaşırmayı öğrenmek ya da tam deyiimiyle sokratik kendi düşüncesini doğurtma yöntemi (*maïeutique*).

S2= öğrenmeyi öğrenmek ya da ilk önce öğretici (*didactique*).

S3= *anlamayı* öğrenmek, yani öğretici ya da daha iyisi, *keşfettirici* (*heuristique*).

S4= *girişimde bulunmayı* öğrenmek ya da nihayet *lojistik*.

Desroche’un gelişimci, halklara ve durumlara uyarlanabilir modelinin karmaşıklık derecesi ölçülebilir. Sürekli yaratıcılık, her partnere hem alıcı hem de gönderici rolü atfeden bu tip pedagojik yöntemin kalıcılığını güvence

altına alır. İletişim, öğreticinin eğitilmiş ve aynı zamanda tersi bir konumda olduğu eğitsel pratiklerin bu dolaşıklık-
lığından doğar. “Usta” ve “öğrenci” arasındaki ayrıcalıklı ilişki *universitas*’ı üretir, yani öncelikle çift karakterli olan bu öğrenim birliği kolektif olan ile ya da grupla birleşir. Desroche’un sokratik düşünce doğurtma yöntemini bulduğu Platon’un *Theaetetus* diyalogunda Sokrates bu yöntemi şöyle açıklar: “Öyleyse ben kesinlikle hiçbir konuda bilge birisi değilim; ayrıca ruhumun filizlenişi gibi gelecek hiçbir keşif de yapılamaz bende: Öte yandan, benimle sık sık görüşenler bir işe başlamak için bilgisiz olduğum izlenimini verirler bana, bazıları da mutlak biçimde başlamaya hazır birisi olduğum izlenimini. Ancak hepsinde bu görüşmelerin yoğunluğu ve Tanrı’nın muhtemel izniyle tıpkı diğerinin gözünde olduğu gibi kendi gözlerinde kazandıkları her şey harikadır; bunun dışında kalan şeyse gün gibi açıktır ki hakkında asla hiçbir şey öğrenmemiş oldukları kişinin ben olduğudur; kişisel olarak sahip oldukları ancak kendi derinlikleridir, o ki kendi kendilerini oluşturmak fırsatı vererek çok sayıda iyi keşif yaptırır insanlara.”

Daima bir duruma bağlı çeşitli eylemleri –biraz Fourier tarzında– sınıflamaya, listelemeye, birleştirmeye eğilimli olan Henri Desroche (1990b, s.31), sokratik yöntemin “bilmeyi bilmek, yapmayı bilmek, olmayı bilmek” şeklinde özetlenen üç bilgi ifadesine/edinimine dayandığını ve bu bilgi biçimlerinden her birinin ...den öğrenmek ve ile öğrenmek arasındaki çok sayıda bileşkenin zorunlu bir sonucu olduğunu düşünür. Sadece “öğrenmek/anlamak” kelime çifti için yedi temel ortak nokta saptar:

1. Kendimi anlamayı öğreniyorum
2. Seni anlamayı öğreniyorum
3. Sana kendimi anlamayı öğretiyorum
4. Sana kendini anlamayı öğretiyorum
5. Bana seni anlamayı öğretiyorsun
6. Bana kendimi anlamayı öğretiyorsun
7. Biz kendimizi anlamayı öğreniyoruz.

Henri Desroche'un Paul-Henry Chombart de Lauwe'a katıldığı nokta, bireyin ve grubun (*ben, sen ve biz*'in) bu kesişme noktasıdır. Henri Desroche, ağlar ağı kurma yoluyla oluşan grupların gruplarını da göz önünde bulunduruyordu. Böylesi bir ağ farklı ülkelerin bilinen evrenselliklerinin, bilginn dolaşımının, gerçek ve sanal kütüphanelerin yerelleşmesinin ve de sokratik yöntemlerin bir repertuvarının oluşumunu kendi aralarında oluşturmaları bir birlik olacaktır. Bilginin yolları sonsuzdur. Bilgi, bilgiyi çağırır; çünkü tasar, yeni tasarıları doğurur ve bilme –ve hareket etme– arzusu kendinden beslenir. Sözün yakıtı yine kendisidir. Bu iki antropologdan hiçbiri –şayet söylemeye cüret edersem– okul kurmadı; ancak kendi hesabına ikisi de öğretmen olan onca birey yetiştirdiler ki iletişimsel eylemlerinin az da olsa her yere yayılmakta olduğu, isimlerinin zorlanmadan bir yerlere taşındığı umulabilir böylelikle. Şaşırmayı öğrenme sıkıntısı çeken herhangi bir insana duydukları güven, yine de çok sayıda birey için kendini arayışın temel tetikleyicisi oldu.

Notlar

1. Bkz. DESROCHE, H., *Les personnes dans la personne: éléments pour un bilan 'vocationnel'* [İnsandaki İnsanlar: Yönelimsel Bir Bilançonun Unsurları]; Paul-Henry CHOMBART DE LAUWE ve MARC AUGE, “*Les Hommes, leurs espaces et leurs aspirations. Hommage à Paul-Henry Chombart de Lauwe*” [İnsanlar, Mekanları ve Özlemleri. Paul-Henry Chombart de Lauwe’i Armağan] içinde, L’Harmattan, 1994, s. 421-436 ve Paul-Henry CHOMBART ve Claude RAVELET (ed.), “*Henri Desroche, un penseur de frontières, Hommage*” [Henri Desroche, Bir Sınırlar Düşünürü, Sungu], L’Harmattan, 1997, s.279-280.
2. Bkz. “UN GROUPE D’OUVRIERS LICENCIÉS: *Nous travailleurs licenciés: les effets traumatisants d’un licenciement collectif*” [İŞTEN ÇIKARILMIŞ BİR GRUP İŞÇİ. Biz İşten Atılan İşçiler: Toplu Bir İşten Çıkarma Olayının Travmatik Etkileri], UGE, Koleksiyon 10/18, 1976 ve “UN GROUPE D’OUVRIERS, *Le Mur de mépris*” [BİR GRUP İŞÇİ, Horgörü Duvarı], Stock, 1978 ve ayrıca bkz. COMBE, M., *Effets d’un licenciement collectif*, Saint-Étienne, 1964 [Toplu Bir İşten Çıkarılmanın Sonuçları, Saint-Étienne], in CHOMBART DE LAUWE, P.-H. ve AUGE, M. (Ed.), *Op. Cit.*, s.187-191.
3. Bkz. PAQUOT, T., *Des “besoins” aux “aspirations”, pour une critique des grands ensembles* [İhtiyaç’lardan Özlem’lere Büyük Toplulukların Eleştirisi], *Urbanisme*, sayı: 322, Ocak-Şubat 2002, s.79-80.
4. Ayrıca okunabilir: DESROCHE, H., *Théorie et pratique de l’autobiographie raisonné* [Akılcı Özyaşam Öyküsü Teorisi ve Pratiği], belge UCI, sayı:1, Québec, 1994 ve DRAPERI, J.-F. ile söyleşi: “*Maïeutique et collégialité*” [Sokratik Düşünce Yöntemi, Kurumsal İktidar], *Recherche et Formation*, sayı:12, Ekim 1992, *Anamnèses. Cahiers de maïeutique*’ten alınmıştır, sayı:15, 1993.

Başvurulan Kaynaklar

- CHOMBART DE LAUWE, P.-H., *Pour une sociologie des aspirations* [Bir Özlemler Sosyolojisi İçin], Paris, Denoel, gözden geçirilmiş 2. baskı, 1971 (1969).
- CHOMBART DELAUWE, P.-H., *La culture et le pouvoir, transformations sociales et expressions novatrices* [Kültür ve İktidar. Toplumsal Dönüşümler ve Yenilikçi İfadeler], 2. baskı, Paris, L'Harmattan, 1983, (Paris, Stock, 1975).
- CHOMBART DE LAUWE, P.-H., *Un anthropologue dans le siècle. Entretiens avec Thierry Paquot* [Yüzyılda Bir Antropolog. Thierry Paquot İle Söyleşiler], Paris, Descartes & Cie, 1996.
- DESROCHE, H., *Apprentissage* [Çıraklık], 3 cilt, 1. *Apprentissage en sciences sociales et éducation permanente* [Sosyal Bilimlerde ve Sürekli Eğitimde Çıraklık] (Roland Barthes'in önsözüyle), 2. *Éducation permanente et créativités solidaires* [Sürekli Eğitim ve Dayanımcı Yaratıcılıklar], 3. *Entreprendre d'apprendre. D'une autobiographie raisonnée aux projets d'une recherche-action* [Öğrenme Girişiminde Bulunmak. Bir Eylem-Araştırması Projesinin Akla Getirdiği Bir Özyaşam Öyküsü Üzerine], Paris, Les Éditions ouvrières, 1971, 1978 ve 1990a.
- DESROCHE, H., *Entreprendre d'apprendre. D'une autobiographie raisonnée aux projets d'une recherche-action* [Öğrenme Girişiminde Bulunmak. Bir Eylem-Araştırması Projesinin Akla Getirdiği Bir Özyaşam Öyküsü Üzerine], Paris, Les Éditions ouvrières, 1990b.
- DESROCHE, H., *Mémoires d'un faiseur de livres* [Bir Kitap Yapıcısının Anıları], Paris, Lieu commun, 1972.
- DESROCHE, H., *Théorie et pratique de l'autobiographie raisonnée* [Tasarlanmış Özyaşam Öyküsünün Teori ve Pratiği], Document UCI, sayı:1, Québec, 1994.

Edgar Morin: İletişim ve Karmaşık Düşünce

Bernard Dagenais

Hermès dergisinin 48. sayısından alınmıştır.

60'lı yılların başında Georges Friedmann, Edgar Morin ve Roland Barthes, Sosyal Bilimler İleri Çalışmalar Uygulama Okulu'nda Kitle İletişimi Araştırma Merkezi'ni (CECMAS) kurarlar. Çalışma sosyolojisi, göstergebilim ve antropoloji gibi farklı disiplinlerden gelen bu üç entelektüel, iletişimden ve kitle kültüründen benlik üzerine bir çalışma konusu oluşturmaya karar verirler. Bu, Fransa'da ve Amerika'da bir ilktir. Birleşik Devletler'de iletişimin

büyük rahiplerinin hepsi değişik araştırma merkezlerine üyedir. Wilbur Schramm, Stranford Üniversitesi'ndeki *Institute for Communication Research*'ün başındadır; Harold Lasswell, Yale Üniversitesi'nde *Survey Research Center*'ın müdürü ve psikoloji profesörüdür; Paul Lazarsfeld Columbia Üniversitesi'ndeki *Bureau of Applied Social Research*'den gelmektedir.

Anlamak gerekir ki bu dönemde kitle iletişimi ile ilgilenen tüm bu insanlar farklı üniversiter ufuklardan gelmekteydiler. Ve tümüyle kendi çalışma alanını ya da önceliğini kitle iletişimine hasretmiş olan merkez de yoktu. Kitle İletişimi Araştırma Merkezi'nin kurulması öncü bir düşünceyi temsil ediyordu.

Farklı çalışma alanlarından gelen üç büyük entelektüel ve düşünürü bir araya getirdiği için henüz araştırma vektörleri içinde pek az dikkate alındıkları bir sırada CECMAS'a kitle iletişimi ve kültürü alanında soyluluk unvanı veriliyordu. CECMAS, öyleyse çeşitlendirilmiş bir vizyonla onun yoğunluğunu ve karmaşıklığını anlamaya çalışmak bakımından yeni bir alanla ilgilenmek düşüncesiyle oluşturulmuştu.

Nitekim, bu yeni yaklaşım neredeyse bir karşı akım niteliğindeydi. Aşağı yukarı aynı dönemde Cioran, *Var Olma Eğilimi* adlı kitabını yayımlamıştı (1956). Althusser, *Kapital'i Okumak* üzerine dersler veriyordu (Althusser vd. 1970). Ve Mao, Çin'in küçük bir köyünde başarılı olmuş bir devrimin destansı öyküsünü anlattığı kılavuz niteliğindeki kitabı *Fansher* (Hinton, 1968) ile bir kuşağın politik idolü oluvermişti. Bu yine Herbert Marcuse'ün *Tek Boyutlu İnsan* isimli kitabında dile getirdiği tezin Batı'ya benimsetildiği bir dönemdi. Marcuse için "Tek boyutlu düşünce, politika yapıcılar ve onların kitle haberleşme

uzmanları tarafından sistematik olarak desteklenmiştir” (1968, s.39). Ve Mayıs 1968 kalkışması böylece hazırlanmış olur.

Kendini sırasıyla “mitolog, sosyolog, psikanalist, filozof ve yaşambilimci” olarak takdim eden Albert-Marie Schmidt’in 1970 yılında, İnsan ve Ölüm isimli kitabının yeniden yayınlandığı sırada ilgilendiği şey de budur. Bu ikinci baskının önsözünde Edgar Morin şöyle yazar: “Bu kitabın birinci baskısı, bende her bakımdan güven uyandıran bir zamanda, 1951’de yapılmıştı...”

Yirmi yıl sonra, 1970’de Edgar Morin’in etrafında sürekli bir kuşku hasıl olur. Gerçekten neyle ilgilenmektedir? Çok kabaca söylersek dedikoducularıyla. O her şeyle ilgilenen, her şeye dokunan birisidir: Ölüm (1951), Sinema (1956), Yıldızlar (Şöhretler, 1957), Zamanın Ruhu (1962), Olaylar ve Kriz (1968), Plodemet’in Dönüşümü (1967) ya da Orleans Söylentisi (1969); tüm bu birbiriyle uyumsuz konular Özeleştir (1959), Öznenin Canlılığı (1969) ve Kaliforniya Günlüğü (1970) gibi otobiyografik hikâyelerin arasına serpiştirilmiştir. Zira tüm bu araştırmalar, iletişim sosyolojisi ve kitle iletişimi konularına yönelik yeni bir yaklaşımın temelini oluşturacak yapıtaşlarıdır. Morin’in iletişim bilimleri için vazgeçilmez biri olmasının nedeni de buradan kaynaklanır.

Bir Öncü

Edgar Morin, *kültürel çalışmalar* Amerika’da olsa bile, Fransa’da popüler kültür ve kültürel pratiklerle ilgilenen ilk araştırmacılardan birisidir. Abraham Moles, 1967’de *Kültürün Toplumsal Dinamiği* isimli kitabını yayınladığında Morin bundan on yıl önce *Yıldızlar*’ı, beş yıl önce de *Zamanın Ruhu*’nu yayınlamış bulunuyordu.

Jacob ve Monod 1970'te *Rastlantı ve Zorunluluk*'u yayınladıklarında Morin'in sosyoloji ve biyoloji arasındaki bağıntılardan söz ettiği İnsan ve Ölüm adlı kitabı yayınlanalı yirmi yıl olmuştu. 1969 sonunda Kaliforniya, San Diego'daki Salk Institute for Biological Research'e davet edilmiş olması öyleyse hiç şaşırtıcı değildi.

Patrick Lagadec, 80'li yılların başında krizle ve risk iletişimiyle ilgilenmeye başladığında Morin, yaklaşık 15 yıldan fazla bir zaman önce, 1968'de *Bir Kriz Sosyolojisi İçin*¹ başlıklı ilk makalesini yayımlamıştı.

1990'lı yılların ortalarında sera gazı etkileriyle ilgilenilmeye başlandığında Morin 15 yıldır ekolojiden söz ediyordu. Gerçekten de o, 1972 yılında *Le Nouvel Observateur*'de 2007'de çıkmış olan aynı konulu kitabı için yeniden gözden geçirilmiş olan "Ekolojik Çağın 1 Yılı" başlıklı bir makaleye imza atmıştı.

Niyetimiz Morin'in birilerinin çalışmalarını etkilediğini iddia etmek değil, onun bir vizyoner olduğunu anlatmaktır. İleri derecede meraklı ve büyük bir bilgin olan Morin, kendi dönemini açığa vuran davranışlar ve olgulara kulak kesilmiştir. O, incelediği olguların yorumlamasını bir tek bakış açısına indirgemekten sakınarak evrensel biçimde anlamaya ve açıklamaya girişir.

Özgün Bir Keşif Yöntemi

Morin sadece çalıştığı konuların ve olguların çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda bu olguları analiz yöntemiyle de şaşırtır. Kendisini saran toplumsal evrene yeni bir popülasyonu inceleyen bir antropolog gibi bakar. İnsan davranışları bütününe meraklı bir bakış atar; ancak kendisini ilgilendiren bu kendiliğinden davranışlar değil, bu davranışların toplumsal ilişkiler evrenindeki ve özel-

likle de yaşamsal alandaki yeridir. İnsan varlığını iten ve zorlayan salt biyolojik boyutu bu geniş vizyona dahil eder. Her şey onu büyüler, inşa ettiği bütünün parçaları arasındaki her şey. Tam bir antropolog gibi Morin aynı zamanda konusunu inceleyen ve analiz eden bir gözlemci-dir. Hikâyelerindeki kendi etrafını saran dünyayı algılama biçimi ve kendisi üzerine yaptığı sorgulamaların sıklığı da buradan gelir. Kendine şöyle doğrular bunu: “Bu daima unutulmuş ve apaçık gerçeği bir kere daha tekrar etmek içindir ki nesnelliğin yolları, keşiften ve yazarın öznenliğinin onayından geçer...” (Morin, 1970, s.12).

Kitle İletişim Araştırma Merkezi (*Le Centre d'études sur les communications de masse* - CECMAS)

Lemieux, Edgar Morin, *Hiçbir Disipline Bağlı Olmayan* adlı biyografide Friedmann'ın ani bir güdüyle ve uzun süreliğine Morin'in büyük koruyucusu olduğunu anlatır. Onun *Kutsal Rusya'dan SSCB'ye* isimli yapıtıdır Morin'i Komünist Parti'ye girmeye ikna etmiş olan. Morin'in 1950'de CNRS'e (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) girmeye zorlayan da yine Friedmann'dır. Friedmann ve Morin'i Barthes'la birlikte CESMAS'ta yeniden görmek şu durumda hiç de şaşırtıcı değildir.

Barthes, iletişim ve göstergebilim alanındaki araştırmaları Fransa'ya tanıtan bir düzine araştırmacı için kesişme noktasıdır. Bu yeni ve cesur fikirlerin kuluçka makinesi müthiş kültür üretim ortamında araştırmacılar her hafta yirmi beş kadar öğrenciye kendi düşüncelerinin meyvesini ve çalışmalarının gelişim durumunu sunmaya gelirler.

Üç kurucunun dışında çok sayıda işbirlikçi seminer vermeye gelir. Bourdieu, Eco, Baudrillard, Metz, Gritti, Moles, Giddens, Kristeva, Todorov, Glucksmann, Vio-

lette Morin, Burgelin, Bremont ve daha başka pek çok kişi, kitle iletişimle ilgilenen bir öğrenci kuşağıyla kendi sorgulamalarını, araştırmalarını ve keşiflerini paylaşırlar.

Medyaları ve aktardığı tekçi düşünceyi mahkûm eden Marcuse'ün aksine, CECMAS araştırmacıları kitle iletişiminin karmaşık ve zenginliğini gösteriyor, onun işleyişini ve avantajlarını anlamaya çalışıyorlardı. Bu, popüler kültürün keşfinin altın çağıydı.

Communications Dergisi

CECMAS 1961 yılında *Communications* dergisini çıkarır. Derginin her sayısı özel bir konuya ayrılmıştır. Derginin yönelimi arka kapağında şöyle belirtilmiştir: “Büyük basın, radyo, televizyon, sinema, reklam, popüler romanlar ve şarkılar: Modern dünya ve yeni bir kültür hazırlamakta olan teknisyen uygarlığın insanı bütün bu düş ve enformasyon yığınının şaşırtıcı gelişimi aracılığıyla karakterize edilir. Peki bunların içerikleri nelerdir? Dilleri? İşlevleri? Değerleri? Etkileri? Geleneksel bilgilere, başka kültürlerle kıyasla nasıl tanımlanabilir? *Communications* dergisi sosyoloji biliminin ve büyük güncel olayların kavşağında bulunan bu konu hakkında tüm dünyadan uzmanların yer aldığı CECMAS araştırmacılarının çalışmalarını, düşüncelerini ve meselelerini yayınlar.”

Böylelikle seminerlerde hazır bulunamayanlar bilginin paylaşımına katılabilirler. Dergi bazı önemli kişiler dışında Michel Grozier, Leo Bogart, George Gerbner gibi daha birçok araştırmacıyı da kendine çeker. Bu isimlerin hepsi yeni bir bilimin inşasına katılırlar ve bu inşa artık seminerlere devam etmiş olan yirmi beş kadar ayrıcalıklı öğrencinin şahsında temsil edilen bir şey değil, bütün bir bilimsel camiaya önerilmiş bir harekete dönüşür.

Sonradan tüm bu aktörler, iletişim hakkında düşünmenin gelişimi üzerinde yadsınmaz bir etkiye sahip olacaklardır.

Özgün Bir Yaklaşım: Şimdiki Zamanın Sosyolojisi

Tüm bu araştırmacılar arasındaki ortak nokta, “şimdiki zaman sosyolojisi” şeklinde adlandırılabilir alan etrafında toplanmış olmalarıdır. CECMAS, anlamaktan ve açıklamaktan çok teoriler oluşturmakla ilgilenir. Kriz artık kopuş değildir, gizli gerilimlerin açıklamasına dönüşmüştür. Düzensizlik, gerçekliği istikrarsızlaştıran değil; aksine, ona hayat veren şeydir.

Morin, bu andan itibaren şimdiki zaman ve özellikle de onu yaşatan ve rahatsız eden şeyi çalışıp duracaktır. *Zamanın Ruhu* kültür endüstrilerinin düşsel olanı istila etme biçiminin tüm kıtalar üzerindeki etkilerini anlatır. Morin kitabını şu altbaşlıkla sonlandırır: “Gezegensel Kültür” 1962’deyiz. McLuhan’un “küresel köy” kavramı ilk kez 1962’de İngilizce yayınlanan, ancak Fransızcaya 1967’de çevrilen *Gutenberg Galaksisi*’nde karşımıza çıkar.

Morin’in yaklaşımı okul oluşturacaktır. Willett’e göre (1992, s.378), “ORTF araştırma servisinin yöneticisi olarak Pierre Schaeffer, Morin’in araştırmalarının uzantısı içine kayıtlanan bir model geliştirir. Schaeffer, sosyokültürel kuramlardan, özellikle de üretim ve tüketim arasındaki diyalektiğin bir ürünü olarak kitle kültürü kavramından esinlenir. Tıpkı Edgar Morin’in 1962’deki *Zamanın Ruhu* isimli kitabında geliştirdiği gibi.”

“Standart sosyoloji; olayı, gazeteciliğe havale edilmiş güncel olayı bilmez. Bana kalırsa olayın daima belirtici (*révélateur*) olduğu ve belki de Edgar Morin’in analiz ettiği gibi aynı zamanda bir tetikleyici (*déclencheur*) ol-

duğu düşüncesinden hareket ediyordum. Olay, kelimesi kelimesine şaşırma, yenilik, beklenmedik biçimde olan şey anlamındadır. Beklenmedik biçimde olan şey, teori tarafından öngörülebilir olmayan şeydir; öyleyse teoriyi yeniden gözden geçirmek gerekir. Olay, teoriyi önemli olanı görmekten² alıkoyan şeyi teoride saptamaktır.”

Morin *Uçuruma Doğru?* (2007) isimli eserinde insanlığın gizli acizliğini 150 sayfa boyunca gösterdikten sonra sonuç bölümünde tek beklenmedik olayın, umudunu yeniden yaratılması olduğunu işaret etmesiyle aynı izleğe yeniden dönecektir. Ve nihayet diğer olaylar arasında tüm öngörülerini altüst ederek jeopolitikayı yeniden şekillendiren 1989’daki Berlin Duvarı’nın çöküşünü zikredecektir.

Temel Bir Boyut: Çokdisiplinlilik

CECMAS’ın üç kurucusu farklı disiplinlerden gelirler. Morin ufkunu genişletme olanağı sunan araştırmacılarla çevrelendiğinde kendini çok rahat hisseder. 60’lı yılların sonunda DNA’nın yapısının keşfiyle ve bunun genetik bilimi üzerinde neden olduğu büyük sarsıntılarla birlikte, bilim dünyasında yeni bir düşünce akımı dolaşıma girer. Morin’in 1969’da Birleşik Devletler’deki *Salk Institute*’e doğru sürüklenmesi de bu etki ortamında olmuştur.

Kendi araştırmalarında bir yön değişikliğiyle birlikte oraya geri dönecektir. O zamana kadar farklı toplumsal ve kültürel görünüşleri içinde insan varlığını anlamaya çalıştığı sırada Morin, toplumsal ve kültürel aktörü oluşturan biyolojik varlığın karmaşıklığını keşfeder. İnsan ve Ölüm’ün ikinci baskısında, yaklaşık yirmi yıl önce, bu kitabı yazarken toplumsal ve biyolojik olan arasında bir köprü kurmayı kendisine görev bildiği önsezisine sahip olduğunu bizatihi kendisi söyleyecektir.

Bu saptamadan Morin'in karmaşıklık konusunda kendi düşüncesinin temellerini atacağı ve başlıca yapıtı *Yöntem'e* kapı aralayacağı *Kayıp Paradigma: İnsan Doğası* (1973) adlı eserinin büyük serüveni yeşerecektir.

Birçokları için Morin tam o sırada *Communications*'un evrenini terk etmiştir. CECMAS isim değiştirir ve 1973'te CETAS, yani Disiplinler Arası Çalışmalar Merkezi (*Centre d'études transdisciplinaires*): Sosyoloji, Antropoloji, Göstergebilim adını alır. Bazıları kitle iletişim biçimlerinin Morin'in ihtirasları için aşırı dar bir havuz oluşturduğuna inanırlar. Ve haksız da sayılmazlar. Morin, kitle iletişim biçimlerinden daha karmaşık olan evrendeki iletişimin sınırsız zenginliğini anlamayı ve açıklamayı ister.

Doğanın Doğası başlıklı (1977) Yöntem'inin birinci cildinde biyolojik varlığın oluşumunda enformasyon döngülerinin işlevini betimler. İletişimin biyolojik modeli her zaman toplumsal planda yer değiştirmiş olan küçük bir mucizedir.

Ancak disiplin çekişmeleri bu aktarımı engellemiştir. Birkaç sözcükle ifade edilirse bu model, DNA'nın işleyiş tarzına dayanır. Bu sonuncusu embriyonun oluşumunda çizgisel olarak seyreden bir program değil, çevresel parametrelere göre embriyonun kendini oluşturmaya yardım eden bir hafızadır.

Öyleyse biyolojik örgütlenme, aktardığı enformasyonlara göre kendini güncelleyen bir hafızadan hareketle oluşur ve çevreleyen ortama maruz kalır. Şu halde bu enformasyon değişim döngüsü içinde *uyaranlar (stimule)* ve *zorlantılar* vardır.

Toplumsal örgütlenme planına ya da medya ve aktörler arasındaki enformasyonun dolaşımına aktarılmış bu modelden çıkarılacak ilginç koşutluklar vardır. Çünkü model,

karmaşıklıkla hesaba katar, karşılıklı ilişkinin çizgiselliğini değil. Ve nihai ürünün başarı ya da başarısızlığının tüm faktörlerini işin içine sokar.

Morin'in bilimsel düşünceye en büyük katkılarından biri, bu karmaşıklık araştırmasıdır. Yoksa sık sık birbirine muhalefet etmeyen iki kutup arasındaki bir ikiliğin sunulduğu değil. Düzen ve düzensizlik arasında çelişki değil, zorunluluk ve tamamlayıcılık vardır. Özgürlükler ve karşıtları arasında çelişki değil, denge vardır. Verili olan ile sonradan edinilen arasında uçurumlar yoktur; çünkü ikisi de birlikte zikredilmek zorundadır.

Angaje Bir Varlık

Edgar Morin angaje bir entelektüeldir. Sartre'dan bu yana belki de kendi ideallerini savunmak konusuna en fazla adı karışan kişidir. Ancak Sartre'ın aksine, asla bir davanın kayıtsız şartsız savunucusu olmamıştır. Morin karmaşıklığın kavranışını araştırır, yoksa körü körüne bir kararın doğrulanışını değil.

Komünist olmuş ve partiyle birlikte direniş hareketi içinde aktif rol oynamıştır. Ardından partiden ayrılmıştır; çünkü Stalinizmi kabul etmemiştir.

Cezayir Savaşı boyunca Cezayirli lehine tavır almıştır. Orleans Söylentisi analizi antisemitizme savaş açar. Kırk yıl sonra Filistinlilere duyduğu yakınlık onu antisemitizm bağlamında mahkûm ettirir, sonradan tersine dönecek olan bir mahkûmiyettir bu.

Morin, Avrupa üzerine bir deneme yayınlar, eğitimi sorgular, ekoloji konusunda bir metinler derlemesi yapar. Zamanın ruhuna oturmuştur adeta.

Olayları anlamayı ve açıklamayı isteme tarzı, düşünen ve gördüğü şeyi görmezlikten gelmeyi istemeyen bir

bilge misali, tıpkı Komünist Parti için yaptığı gibi, onu katı Ortodoksilere karşı savaş açmaya götürür. 2006'da yayımlanmış olan *Modern Dünya ve Yahudi Sorunu* adlı kitabı büyük medyanın çoğu tarafından tamamıyla görmezden gelinmiştir.

1951'in konuşkan Morin'i yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bunun "her yönden kuşku esinlediği bir zaman" olduğunu anımsatıyordu. Elli yıl sonra bazıları için bu bağlanmış (angaje olmuş) adam hâlâ kuşku esinlemeye devam ediyordu. Emmanuel Lemieux, Morin biyografisinde (2009) onun tüm yaşamı boyunca uyandırdığı nefretleri, düşmanlıkları ve anlayışsızlıkları oldukça güçlü bir biçimde betimler. Ancak Morin'in insancılığı, düşünce ve yazı zenginliği, varoluşunun derinliği, çokyönlülüğü, kavramlarla oynama becerisi, onu sınırları olmayan bir düşünür yapar.

Notlar

1. MORIN, E., *Pour une sociologie de la crise* [Bir Kriz Sosyolojisi İçin], *Communications*, sayı: 12, 1968, s.2-16.
2. “Edgar Morin. Entretien avec Jean-Yves Barreyre” [Edgar Morin. Jean-Yves Barreyre ile Söyleşi], *Sociétés*, sayı. 43, Paris, Dunod, 1993. Aktaran: Emmanuel LEMIEUX, *Edgar Morin, l'indiscipliné* [Edgar Morin, Hiçbir Disipline Bağlı Olmayan], Seuil, 2009, s.460.

Başvurulan Kaynaklar

- ALTHUSSER, L., BALIBAR, E., ESTABLET, R., MACHEREY, P. ve RANCIÈRE, J., *Lire le Capital* [Kapital'i Okumak], Paris, Maspero, 1965.
- CIORAN, E., *La tentation d'exister* [Var Olma Eğilimi], Paris, Gallimard, 1956.
- HINTON, W., *Fanshen, a documentary of Revolution in Chinese Village*, Vintage Books, 1968.
- LAGADEC, P., *La civilisation du risque. Catastrophes technologiques et responsabilité sociale* [Risk Uygırlığı. Teknolojik Felaketler ve Toplumsal Sorumluluk], Paris, Seuil, 1981 [Science Ouverte seçkisi].
- LEMIEUX, E., *Edgar Morin l'indiscipliné* [Hiçbir Disipline Bağlı Olmayan Edgar Morin], Paris, Seuil, 2009.
- MARCUSE, H., *L'homme unidimensionnel* [Tek Boyutlu İnsan], Paris, Les Editions de Minuit, 1968.
- MORIN, E., *L'homme et la mort* [İnsan ve Ölüm], Paris, Seuil, 1970.
- MORIN, E., *Yöntem*, 6 cilt, Paris, Seuil, 2008 [Seuil Opus Seçkisi]
Cilt 1: *La nature de la nature* [Doğanın Doğası], Paris, Le Seuil, 1981, [Points seçkisi], (1980)- Cilt 2: *La vie de la vie* [Yaşamın Yaşamı], Le Seuil, 1985 [Points Seçkisi], (1980)-Cilt 3: *La connaissance de la connaissance* [Bilginin Bilgisi], Paris, Le Seuil, 1992, [Points seçkisi], (1986)- Cilt 4: *Les idées* [Düşünceler], Paris, Le Seuil, 1995 [Points seçkisi], (1991)-Cilt 5: *L'humanité*

- de l'humanité-L'identité humaine* [İnsanlığın İnsanlığı-İnsan Kimliği], Paris, Le Seuil, 2003 [Points seçkisi]. (2001)-Cilt 6: *Éthique* [Etik], Paris, Seuil, 2006 [Points seçkisi], (2004).
- MORIN, E., *Le paradigme perdu, la nature humaine* [Yitik Paradigma, İnsan Doğası], Paris, Seuil, 1979 [Points Essais Seçkisi], (1973).
- MORIN, E., *Le monde moderne et la question juive* [Modern Dünya ve Yahudi Sorunu], Paris, Le Seuil, 2006.
- MORIN, E., *L'an 1 de l'ère écologique* [Ekolojik Çağın 1 Yılı], Paris, Editions Tallandier, 2007.
- MORIN, E., *Vers l'abîme?* [Uçuruma Doğru?], Paris, L'Herne, 2007.
- WILLETT, G., *La communication modélisée* [Modellenmiş İletişim], Paris, Editions du Renouveau pédagogique, 1992.

Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir. İletişimin Güncel Bir Kuramı

Dominique Wolton¹

Dün iletişim kurmak aktarmaktı; çünkü insan ilişkileri daha hiyerarşikti. Bugün, çoğu kez müzakere etmek anlamına geliyor iletişim kurmak; çünkü bireyler ve gruplar, avantaj bakımından eşit koşullarda bulunuyorlar. *Müzakere kavramı, zaten demokratik kültüre içkindir.* Otoriter ya da totaliter bir toplumda müzakere yoktur. Eğer gerçekliğe dikkatle bakılırsa bugün herkes zamanını müzakere ederek geçirmektedir; çiftlerde, ailelerde, okulda, işyerinde, toplumda, Avrupa'da, dünyada... Çok az şey zorla dayatılmakta, çok fazla şey müzakere edil-

mektedir. Ve bireyler daha fazla bilgilenmekte, daha fazla eleştirmekte ve müzakere etmektedir.

Burada savunduğum iletişim kuramını açıklayan ve teknik olduğu kadar insan iletişimiyle de ilgili olan şemanın beş aşamasını özetleyebilirim.

İlk olarak. İletişim insani durumdan ayrılamaz. Bireysel ve kolektif ölçekte konuşma, iletişim kurma, mübadele etme iradesi olmaksızın bireysel ve kolektif yaşam da yoktur. Yaşamak, iletişim kurmaktır.

İkinci olarak. İnsanlar üç nedenle iletişim kurmayı arzu ederler. Paylaşmak, ikna etmek, baştan çıkarmak. Ve sıklıkla üçü de eşzamanlı olarak devrededir. Bu, her zaman arzu edilmese bile.

Üçüncü olarak. İletişim, iletişimsizliği içerir. Alıcı, hatta değildir ya da uygun değildir.

Dördüncü olarak. Tarafların az çok özgürce ve eşit biçimde bir uzlaşma noktası bulmak için müzakerede bulundukları bir evre açılır.

Beşinci olarak. Sonuç olumlu olduğunda kendi güçlü ve zayıf yönleriyle bir arada yaşama (*cohabitation*) olarak adlandırılır. İletişimsizlikten ve kavgacı sonuçlarından sakınmak için bir arada yaşama ve uzlaşma yolları.

Görünüşte alçakgönüllü olan iletişim kavramı, hiçbir birey ve hiçbir toplumun iletişimden kaçamayacağı varsayımına dayanır. *Beş sonuçla birlikte.* İletişimin ufku özellikle iletişim ve enformasyon arasındaki kopuklukta gözlenebilir olan iletişimsizliktir; iletişimi teknik performansla indirgemenin olanaksızlığı, taraflar arası uzlaşma zorunluluğu, bir arada yaşamanın gelecekteki durumu. Bu yapısal iletişimsizlik hiç kuşku yok ki tarafların eşitliğini gerektirir, aksi halde çağdaş iletişimden demokratik kültürün ayrılmaz parçası olan bir gerçeklik kuran ve basit

bir ifadeden çok daha geniş bir süreci anlatan müzakere de yoktur.

Şu halde asgari bir zaman, saygı ve hoşgörü yoluyla tüm iletişim sürecinin yapısal koşullarından birini oluşturan karşılıklı güven olmaksızın iletişim de yoktur. Sonuç olarak her iletişim, kabul edilen açık, eşitlikçi ya da hiyerarşik modele göre kendi içinde toplumu, toplumsal ilişkilerin yalın bir vizyonunu taşır. Burada savunulan görüş tüm insani ve toplumsal deneyimin ufkunu değiştiren teknik nitelikli olmaktan önce hümanist bir görüştür. Aynı zamanda bir uzlaşmayı yerleştirmek amacıyla müzakereye ayrıcalık tanınması anlamında politik bir görüştür.

Sonuç olarak birbiriyle çelişen iki iletişim anlayışı vardır. Birincisi ve fazlasıyla baskın olanı, bugün dünyada en yaygın sektör olan endüstriler lehine gelişimiyle bir tür *continuum* içindeki iletişimin ilerlemesi olarak tekniklerin performansı üzerinde ısrar eder. İkincisi ve benim de taraf olduğum görüş, iletişimin antropolojik boyutundan yola çıkan ve iletişimin gelecekteki durumunun bireyler ve halklar arasında bir çatışma kaynağı olmasından sakınmak için kullanılacak politik süreçlere ayrıcalık tanıyan azınlıktaki görüştür. İnsan ve tekniğe karşı farklı ilgilere sahip iki görüş.

Benim uzun yıllar boyunca şu beş alanda sürdürdüğüm ampirik araştırmaları oluşturan kuramsal model budur: Bilimler ve teknik arasındaki ilişkiler; kitle medyası ve internet; kamusal alan ve siyasal iletişim; dünyasallaşma (küreselleşme), kültürel çeşitlilik ve Avrupa; bilimler, bilgi kuramları ve iletişim arasındaki ilişkiler.

Notlar

1. “*Informer n'est pas communiquer*” [Bilgi Vermek İletişim Kurmak Değildir] isimli eserden özetlenmiştir, CNRS Éditions, Paris, 2009, s.23-26.

Seçilmiş Kaynakça

- ARNAUD, M., *Liberté, égalité, fraternité dans la société de l'information*, Paris, L'Harmattan, 2007.
- BOUGNOUX, D., *Sciences de l'information et de la communication. Textes essentiels*, Paris, Larousse, 1993.
- GILLE, B. (yön.), *Histoire des techniques*, Paris, La Pléiade, 1969.
- GODELIER, M., *L'idéal et le matériel: pensée, économies, sociétés*, Paris, Fayard, 1989.
- JUANALS, B., *La culture de l'information. Du livre au numérique*, Paris, Hermès, 2003.
- LEROI GOURHAN, A., *La mémoire et les rythmes*, Paris, Albin-Michel, 1965.
- MIÈGE, B., *La pensée communicationnelle*, Grenoble, PUG, 2005.
- MORIN, E., *L'esprit du temps: essai sur la culture de masse* (2 cilt), Paris, Le Seuil, 1962.
- MUSSO, P., *Télécommunications et philosophie des réseaux. La postérité paradoxale de Saint-Simon*, Paris, PUF, 1997.
- OUÉADROGO, S., *L'ordinateur et le djembé. Entre rêves et réalités*, Paris, L'Harmattan, 2003.
- PEIRCE, C. S., *Studies in Logic by Members of the Johns Hopkins University*, Little, Brown and Company, Boston, MA, 1883, Reprinted: *Foundations of Semiotics, Volume 1*, Amsterdam, Johns Benjamins, 1983, Paris, Flammarion, 1989; yeni baskı, Paris, L'Harmattan, 2008.
- PERRIAULT, J., *La logique de l'usage. Essai sur les machines à communiquer*, (1989), Réédition, Paris, L'Harmattan, 2008.
- SCHAEFFER, P., *Machines à communiquer*, Cilt 1, Genèse des simulacres, yeni baskı, Paris, Le Seuil, 2000.
- WOLTON, D., *Informer n'est pas communiquer*, Paris, Éditions du CNRS, 2009.

Küçük Sözlük

Apolojetik (Apologétique): Teolojik ya da felsefi bir konunun söylem yoluyla sistematik savunusu.

Davranışçı (Behavioriste): Canlı varlığın çevreyle ilişki içindeki gözlenebilir davranışını merkeze alan psikoloji yaklaşımı.

Catechétique: Dini bilgileri işleyen kitap.

Artsürem/Eşsürem (Diachronie/Synchronie): Zaman içinde bir olgunun gelişimi/bir olgunun verili bir andaki durumu.

Dravidien: Hint kıtasının güneyindeki halklar tarafından konuşulan dilleri belirtir.

Epistemoloji: Genel olarak bilginin ve bilimlerin incelenmesi.

Görgül Araştırmalar: Teoriye değil, deneye dayanan araştırmalar.

CRMC: Somut müzik hakkında araştırma grubu (ORTF). 1958'de Pierre Schaeffer tarafından GRM'ye (*Groupe de recherche musicale* – Müzik Araştırma Grubu) dönüştürülür; GRM, müzik ve ses üzerine araştırmalar yürüten bir gruptur.

Ina: Görsel-İşitsel Ulusal Enstitüsü (*Institut national de l'audiovisuel*).

Simgesel Etkileşimcilik: Margaret Mead tarafından başlatılan Amerikan düşünce akımı. Bireyler dünyada kendi verdikleri anlama göre hareket ederler. Bu anlam, dünya ve kendileri arasındaki etkileşimlerden doğar. Anlam, etkileşimlere göre gelişir.

Mikropsikoloji: Gündelik yaşamdaki tutumlar ve davranışların incelikli araştırması.

Dünyasallaşma: Bu sözcük, dünya çapında uluslararası bağımlılık ilişkilerinin gelişimini ifade eder. Bu olgu alanların çoğunu kapsar; ancak, bununla özellikle iletişim ve pazarlar konusunda ekonomik sektörlerdeki gelişmeleri anlayalım. Denilebilir ki bu kabul, 20.yy'ın sonunda küreselleşme düşüncesine genellenmiştir.

Toplumsal Hareket: Tarihte olayların gelişimi sırasında (1960'lı yıllarda toplumsal sınıflar olarak tanımlanan) bazı grupların; zenginliklerin ve simgesel iktidarın daha adil biçimde bölüşümü için toplumsal organizasyonu değiştirmeye çalışarak toplumsal gelişmeyi yönetmeleridir. Sosyolojide, paylaşılmış değerler ve dayanışma üzerine kurulu ve farklı protesto biçimlerine başvurarak çıkar çatışmalarına göre harekete geçen

informel ağların (örgütler ve/veya yalıtılmış aktörler) bir birlikteliğidir.

Varlıkbilimsel: Bir inceleme alanını oluşturan belirtilerin tümü.

ORTF: Fransız Radyo-Televizyon Ofisi (*Office de la radio-télévision française*).

Paradigma: Bir kuram, bir düşünce akımına dayanan tutarlı bir geçerlilik ve disiplin modeli.

Pozitivizm: Bilgileri doğrulama ve hakikati belirlemede deneyin tek araç olduğunu iddia eden Auguste Comte doktrini.

RTF: Fransız Radyo Televizyonu.

Semiyolojik: “Toplumsal yaşamın bağrındaki işaretlerin serüvenini inceleyen bilim” (Ferdinand de Saussure).

Sosyodinamik: Tarafların etkileşim tarzlarının incelenmesi.

SORAFOM: Fransa İçin Deniz Aşırı Radyofoni Topluluğu. Pierre Schaeffer tarafından 1955 yılında yerel halklara kendi medyalarını oluşturmaya yardımcı olmak için kurulmuştur.

Yapısalcılık: Dilbilimsel modelden esinlenen ve toplumsal gerçekliği biçimsel bir ilişkiler birliği olarak kavrayan beşeri bilimleri akımıdır.

Tasım (Syllogisme): Birbiriyle anlam ilişkisi içinde olan üç önerme üzerinden çıkarım yoluyla akıl yürütme.

Mecaz: Bir metni güzelleştirmeye ya da daha canlı kılmaya yönelik retorik biçim. Bir sözcüğü ya da ifadeyi kendi anlamının dışında başka bir anlamda kullanmak. (Örneğin, damar yolları).

Yazarlar

Bernard Dagenais: Laval (Québec) Üniversitesi İletişim ve Enformasyon bölümünde profesör olan Dagenais, hakkında birçok eser ve makale kaleme aldığı politik sahnenin aktörleri tarafından kullanılan iletişim stratejilerinde uzmandır.

Geneviève Jacquinot-Delaunay: Eğitim ve medyalar arasındaki ilişkiler alanında bir yaratıcı ve araştırmacı olarak kariyerini sürdürdüğü Paris VIII Üniversitesi'nden emekli profesör. Delaunay ayrıca 2001 ve 2008 yılları arasında yayınlanmış olan *Médiamorphose* adlı derginin de genel yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Jean-Paul Lafrance: Montreal Ugam'daki Québec Üniversitesi'nde toplum ve halk iletişimleri bölümünde profesör. Ayrıca Unesco'nun Bell kürsüsünde araştırmacı olan Lafrance, video oyunlarındaki sosyabilite biçimleri üzerine araştırmalar yürüten Homo Ludens araştırma grubunun bir üyesidir.

Anne-Marie Laulan: Bordeaux III-Michel de Montaigne Üniversitesi'nden emekli sosyoloji profesörüdür. Fransız Enformasyon ve İletişim Bilimleri Derneği'nin onursal başkanı ve kurucularındandır. Teknik araçların mülkiyeti ve toplumda görüntünün rolü üzerine yazılar yazmıştır. Halen Unesco bünyesinde kültürel çeşitliliğin "ilerleme" kavramı önünde oluşturduğu engeller konusunda çalışmalar yürütmektedir.

Tierry Paquot: Paris XII-Val de Marne Üniversitesi'nin Paris Şehircilik Enstitüsü'nde (IUP) kent profesörüdür. Çeşitli dergilerde (*Hermès, Esprit, Diversité*, vb) yazar ve *Urbanisme* dergisinin de yöneticisidir.

Jacques Perriault: Paris Ouest-Nanterre La Défense Üniversitesi'nden emekli enformasyon ve iletişim bilimleri profesörüdür. Fransız Enformasyon ve İletişim Bilimleri Derneği'nin eski başkanı olan Perriault, CNRS'in Enformasyon ve İletişim Bilimleri Enstitüsü Bilimsel Konseyi üyesi ve yine aynı yerde Bilgi Endüstrisi bölümü sorumlusudur.

Serge Proulx: Montreal Québec Üniversitesi'nin İletişim Fakültesi'nin Medyalar Bölümü'nde asil profesördür. Görüntülerin Medyatik Kültürü ve Alışkanlıkları Üzerine Gözlem ve Araştırma Grubu ve Bilgisayar Yoluyla Medyatize Olmuş İletişim Laboratuvarı (LabCMO) direktörüdür. Araştırmaları, çağdaş toplumların dönüşümü bağlamında iletişimin toplumsal avantajları ve medyatik kültürlerin değişimi konularına odaklanmıştır.

Jocelyne Tournet-Lammer: ORTF Araştırma Servisi'nde Araştırma Şefi ve eski araştırma görevlisi, daha sonra Ulusal Görsel-İşitsel Enstitüsü'nde (Ina) misyon başkanı olan Tournet-Lammer, prototip yayınların gerçekleştirilmesi konusuna yönelik değişik projeler ile görsel-işitsel kültür üzerine araştırma ve düşüncelerinde Pierre Schaeffer'e eşlik etmiştir.

André Vitalis: "Enformatik ve Özgürlükler" ve daha genel olarak da medyaların ve yeni iletişim teknolojilerinin sosyopolitik kazanımları konularındaki çalışmalarını, yöneticiliğini yaptığı Medya İnceleme ve Araştırma Grubu bünyesinde sürdüren Bardeaux Üniversitesi enformasyon ve iletişim bilimleri profesörüdür.

Dominique Wolton: *Hermès* dergisinin kurucusu ve (1988'den itibaren 57 sayı) yöneticisi, aynı zamanda CNRS'in İletişim Bilimleri Enstitüsü'nün de kurucusu ve yöneticisidir. Çok sayıdaki yapıtında iletişim araçlarının sıklıkla iletişimsizliğin belirleyici nedeni olduğu paradoksunu dile getirmiş ve iletişimin sadece sosyal ve beşeri bilimlerle değil, tüm alanlarla ilgili olduğu görüşünde ısrar etmiştir.

İletişim bilimleri alanına ilişkin düşüncelerimizin genel bir ekolojisini tasarlama iddiasındaki kurucu metinlerin tarihi halen inşa halinde olup, genellikle yirminci yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenir. Her türden kaotik savrulmaya ve rizi-koya açık toplumsal ilişkiler mimarisinin “onarıcı” bir pratiği olarak öne sürülen iletişim olgusunun teoride bulunduğu karşılık, içinde eylem olanaklarını ve kontrol amacını da barındıran insancıl, etkili ve ikna edici bir etkileşim sürecini yeni yeni filizlenen disiplin açısından egemen norm olarak saptar. Bu genel çerçeve, aşağı yukarı 1970’li yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan göstergebilimsel okulun iletişim pratiklerinin çıkışına kadar varlığını sürdürür. Böylece daha önce iletilerin bir noktadan diğer bir noktaya ya da noktalara doğru ve etkili biçimde aktarılması süreci olarak tanımlanmış olan iletişim kavramı, yerini iletişimsel eylem ve metinlerin alımlanması sürecine bırakır. Dahası, bu açıdan iletişimi eski dünyanın yeni ütöpik tasarısı olarak görenler arasında neredeyse merkezi bir tutum söz konusudur. *İletişim Bilimlerinin Unutulmuş Kökenleri* derlemesi içinde yer alan metinler, iletişim ekseninde kendini yenileyen ütöpik tasarının belli başlı düşünsel uğraklarına buyur ediyor okuyucuyu. İnsanın antropolojik açıdan yapılmış farklı bir tanımını sunan kitap, iletişim çağında yaşayan biz *homo communicant*lar için...

AYRINTI • İNCELEME

ISBN: 978-995-314-091-7

9 786053 140917